

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ
ВАЗИРЛИГИ ҲУЗУРИДАГИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ
БЎЙИЧА МУТАХАССИСЛАРНИ ИЛМИЙ-МЕТОДИК ТАЪМИНЛАШ,
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ МАРКАЗИ**

**“ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА ЖИСМОНИЙ
МАДАНИЯТ”**

йўналиши

**“ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТДА ИЛҒОР
ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР”**

модули бўйича

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Тошкент-2019

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашининг 2019 йил 18 октябрдаги 5–сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчи:

А.А.Ядгаров - и.ф.н.,доц. Ўзбекистон Республикаси Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги ҳузуридаги Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни илмий-методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш Марказининг “Спорт бошқаруви” кафедраси доценти.

Такризчилар:

П.Хаджаев – п.ф.н., проф. Ўзбекистон Республикаси Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги ҳузуридаги Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни илмий-методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш Маркази профессори,

Б.Салимов – Тошкент давлат иқтисодиёт университети, “Саноат иқтисодиёти” кафедраси профессори, и.ф.д.

Ўқув-услубий мажмуа Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни илмий-методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази Кенгашининг 2019 йил 11 ноябрдаги 9-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I.	Ишчи ўқув дастури.....	3
II.	Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол таълим методлари.....	11
III.	Маъруза матнлари.....	18
IV.	Амалий машғулот материаллар, топшириқлар ва уларни бажариш бўйича тавсиялар.....	75
V.	Битирув ишлари мавзулари.....	95
VI.	Кейслар банки.....	96
VII.	Глоссарий.....	99
VIII.	Адабиётлар рўйхати.....	101

1. ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Кириш

“Жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 3 июндаги Қарорини ҳаётга изчил тадбиқ қилиш жамиятда соғлом турмуш тарзини шакллантириш, республикаимизнинг барча худудларида аҳоли ва ёшлар ўртасида спорт мусобақаларини ташкил этиш, спорт билан мунтазам шуғулланишга кенг жалб этиш, шунингдек жисмоний тарбия ва спорт соҳасини малакали кадрлар билан таъминлаш, спорт иншоотларининг йил давомида узлуксиз фаолият юритишини таъминлаш, улардан самарали фойдаланиш, моддий-техника базанинг ҳолатини мустаҳкамлаш, спорт анжомлари ва ускуналари билан жиҳозлаш борасидаги кенг кўламли ислохотларни амалга оширишни талаб этади.

Юқори натижаларга эришиш билан бир қаторда баъзи муаммоларга дуч келмоқдамиз. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 мартдаги “Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида жисмоний тарбия ва спортни ташкил этишда қатор тизимли муаммолар ва камчиликларнинг мавжудлиги, биринчидан, ушбу соҳада давлат сиёсатини самарали олиб боришга ва мамлакатнинг мавжуд спорт салоҳиятидан тўлиқ фойдаланишга тўсқинликлар борлиги, иккинчидан, жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқилмаганлиги, учинчидан, спортчиларни тайёрлаш ва улар тиббий таъминотининг инновацион тадқиқотлари ва услубий ишланмалари, замонавий талабларга жавоб берадиган стандартларининг мавжуд эмаслиги сифатли ўқув-машқ жараёнининг йўлга қўйилишини таъминламаётганлиги таъкидланган.

Шунинг учун ҳам мамлакатимизда жисмоний тарбия ва спорт соҳаси давлат сиёсати даражага кўтарилгани ҳеч кимга сир эмас. Бу кенг кўламли ишларни амалга ошириш учун жисмоний тарбия ва спорт ташкилотлари фаолиятини самарали ташкил этиш учун зарур бўлган малакали спорт мутахассисларини тайёрлаш долзарб вазифа ҳисобланади.

“Жисмоний маданият соҳасида илғор хорижий тажрибалар” дастури 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Ҳукумат Қароридаги устувор йўналишлар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг

касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, интернет тармоғи, спорт таълим сифатини оширишда халқаро тажрибалар асосида ўқитиш ва замонавий спорт таълими усулларини ўзлаштириш бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутади.

Ушбу дастурда “Жисмоний маданият соҳасида илғор хорижий тажрибалар” спорт таълими сифатини оширишда илғор хорижий тажрибалар асосида модулли ўқитишнинг афзаллиги, спорт таълими сифатини оширишда кейс-методнинг аҳамияти, ўқитишда кредит тизими ва унинг афзалликлари, хорижий тажрибалардан қай услубда фойдаланиш масалалари баён этилган.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Жисмоний маданият соҳасида илғор хорижий тажрибалар” модулининг мақсади: “Жисмоний тарбия ва жисмоний маданият” олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчиларининг хорижий давлатлар амалиётида спорт таълими сифатини ошириш борасида эришилган ютуқ ва тажрибаларини таълим жараёнига тадбиқ этиш тўғрисидаги билим ва кўникмаларини таркиб топтиришдан иборат.

“Жисмоний маданият соҳасида илғор хорижий тажрибалар” модулининг вазифалари:

- олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчиларининг спорт таълими сифатини оширишда халқаро тажрибалари борасида назарий билимларни шакллантириш;

- олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчиларининг халқаро даражадаги педагогик билимларини ошириш ва касбий тайёргарлиги даражасини ривожлантириш, спорт таълими сифатини оширишда илғор халқаро тажрибаларини педагогик жараёнга жорий этиш ҳамда замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш бўйича малака ва кўникмаларини такомиллаштириш;

- олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчиларининг мунтазам касбий фаолиятини ўсишида хориж тажрибалари, замонавий таълим методлари, педагогларнинг таҳлилий ва ижодий фикрлаш кўникмаларига эга бўлиши керак;

- олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчиларининг таълим жараёнидаги муаммоларини илғор хорижий таълим тажрибаларидан фойдаланган ҳолда ҳал этиш усулларини ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ этишга ўргатиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Жисмоний маданият соҳасида илғор хорижий тажрибалар” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- жисмоний маданият соҳасида ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий тажрибалар;

- жисмоний маданият соҳасида замонавий ёндашувлар, спорт таълимини ўқитишда инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар;

- жисмоний маданият соҳасидаги илғор хорижий таълим технологияларини қўллашнинг методик шарт-шароитлари **билимларига** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- жисмоний маданият соҳасида таълим сифатини ошириш модул мазмунини танлаш;

- жисмоний маданият соҳасида таълимсифатини оширишда халқаро тажрибалар бўйича Кейс дастурий харитасини тузиш;

- жисмоний маданият таълим сифатини оширишда халқаро тажрибалар Кейс-технологиясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- жисмоний маданият таълим оловчиларнинг биргаликдаги ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил этиш спорт таълим амалиётига самарали тадбиқ этиш **кўникмаларини** эгаллаши зарур.

Тингловчи:

- жисмоний маданият таълим сифатини оширишда халқаро тажрибалар асосида ўқув жараёнини “жонли”, ижодий ташкил этиш;

- жисмоний маданият таълим сифатини оширишда халқаро тажрибаларни ўрганишда инновацион фаолиятни ташкил этиш;

- хорижий тажрибаларни шакллантириш асосида тафаккур юритиш орқали спорт таълим жараёнида ижодий муҳитни яратиш;

- жисмоний маданият таълим сифатини оширишда халқаро тажрибалар асосида спорт таълимида янги назарий ва амалий методларни ишлаб чиқиш ва оммалаштириш **малакаларини** эгаллаши лозим.

Тингловчи:

- таълим жараёнида юзага келадиган муаммоларни ҳал этишда хорижий давлатлар таълим тажрибаларидан фойдалана билишлари;

- педагогик фаолият олиб боришда хорижий давлатлар таълимининг илғор тажрибаларини амалиётда қўллаш билиш **кўникмаларига** эга бўлиши;

- хорижий давлатлар таълим тизимининг тажрибаларидан фойдаланган ҳолда педагогик муаммоларни таҳлил этиш, баҳолаш каби малакаларни эгаллаши;

- жисмоний маданият таълими сифатини оширишда халқаро тажрибаларни ўрганиш асосида талабаларнинг изланишли-ижодий фаолиятга жалб этиш **компетенцияларни** эгаллаши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Жисмоний маданият соҳасида илғор хорижий тажрибалар” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Ўқув жараёнида таълимнинг интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситалари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза машғулотларида ақлий хужум, кутиш йўлдоши, концептуал жадвал, ўйланг-жуфтликда ишланг-фикр алмашинг каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларидан;

- амалий машғулотларда баҳс-мунозара, тушунчалар таҳлили, пинборд, ақлий хужум, кейс, гуруҳларда ишлаш, SWOT- таҳлил жадвал, Т-жавдал каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларни қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг қонунчилик нормалари”, “Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик”, “Спорт соҳасида мультимедиа тизимлари ва масофавий ўқитиш методлари”, “Амалий хорижий тилни ўрганишнинг интенсив усуллари”, “Малакали спортчиларни тайёрлашнинг замонавий технологиялари” каби ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг касбий тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимидаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар спорт таълими сифатини оширишда халқаро тажрибаларини таҳлил этиш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат					
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси				Мустақил тайёргарлик
			Жами	Жумладан			
				Назарий	Амалий машғуллот	Кўчма машғуллот	
1.	Жисмоний тарбия ва спорт таълим тизимида хорижий мамлакатлар тажрибаси	2	2	2	-	-	-
2.	Жисмоний маданият ва спорт таълими сифатини оширишда АҚШ ва Европа давлатлари тажрибаси	4	4	2	2	-	-
3.	Ривожланган Япония, Жанубий Корея, Германия, Хитой ва бошқа давлатларда профессионал спортни ташкил этишда илғор хорижий тажрибалар	2	2		2	-	-
4.	Хорижий давлатларда оммавий спортни ташкил этиш ва спорт мусобақалари бошқарувида хорижий тажрибаларни жорий этиш	2	2		2	-	-
	Жами:	10	10	4	6	-	-

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Жисмоний тарбия ва спорт таълим тизимида хорижий мамлакатлар тажрибаси

Хорижий мамлакатларда таълим тизими ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Хорижий мамлакатлар таълим тизими стратегияси. Хорижий мамлакатлар таълим тизимида модулли ўқитишнинг моҳияти. Хорижий мамлакатлар таълим тизимида ўқитишнинг замонавий шакллари. Чет эл мамлакатларида жисмоний тарбия ва спортни бошқариш тизими ва унинг умумлашган модели. Тараққий этган мамлакатларда жисмоний тарбия ва спорт ишларини ташкил қилиш. Хорижий мамлакатлардаги жисмоний тарбия ва спорт соҳаси таълим муассасалари ҳақида тушунча. Хорижий мамлакатларда жисмоний тарбия ва спортни бошқаришнинг назарий ва амалий тажрибаларини ўрганиш.

2-мавзу: Жисмоний маданият ва спорт таълими сифатини оширишда АҚШ ва Европа давлатлари тажрибаси

Жисмоний маданият ва спорт таълими сифатини оширишнинг глобал аҳамияти. Жисмоний маданият ва спорт таълими сифатини оширишда халқаро тажрибаларни ўрганиш. Профессионал спорт фаолияти ва уни бошқарувида халқаро тажрибаларни ўрганиш. АҚШ да жисмоний маданият ва спорт таълими ва уни ўқитишнинг ўзига хос услублари. АҚШ да спорт мусобақаларини ташкил этиш тамойиллари. АҚШ да спортчиларни саралаш ва мусобақаларга тайёрлаш жараёни. Америка модели бўйича командага ўйинчиларни саралаш тартиби. Ўйинчилар билан шартнома тузишда ўзаро келишувларни амалга ошириш жараёнлари. Европа давлатларида жисмоний маданият ва спорт таълими ва унинг функциялари. Европа давлатларида спортчиларни тайёрлаш жараёни ва унинг ўзига хос аҳамияти. Жисмоний маданият ва спорт ишларини ташкил этишда Америка ва Европа моделларини ўрганиш.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот учун мавзу: Ривожланган Япония, Жанубий Корея, Германия, Хитой ва бошқа давлатларда профессионал спортни ташкил этишда илғор хорижий тажрибалар

Хорижий давлатларда жисмоний маданият ва спорт таълими тизимини ўқитишда инновацион технологиялардан фойдаланиш. Японияда жисмоний маданият ва спорт ишларини ташкил этиш ва спортчиларни тайёрлаш жараёни. Япония спорти ва уни тадбиқ этиш. Жанубий Кореяда спорт

турлари ва спорт мусобақаларини ўтказиш жараёни. Германия Федератив Республикасида профессионал спортчиларни тайёрлаш ва спорт лигаларини бошқаришда илғор хорижий тажрибалардан фойдаланиш. Хитой спорт турлари. Хитойда спортчиларни тайёрлаш жараёни ва унга қуйиладиган талабалар. Хитой спорт тажрибаларини амалиётга тадбиқ этиш усуллари. Япония, Жанубий Корея, Хитой ва Германия спорт таълим тизимининг методларидан фойдаланиш.

2-амалий машғулот учун мавзу: Хорижий давлатларда оммавий спортни ташкил этиш ва спорт мусобақалари бошқарувида хорижий тажрибаларни жорий этиш

Хорижий давлатларда оммавий спортни ташкил этиш тамойиллари. Хорижий давлатларда спорт мусобақаларини ташкил этиш ва бошқарувида хорижий тажрибаларни жорий этиш. Спорт таълими сифатини оширишда халқаро тажрибаларни ўрганиш асосида оммавий спорт бошқарувида хорижий тажрибаларни жорий этиш услублари билан танишиш. Оммавий спорт ёки барча учун спорт ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ечишда асосий тамойилларини ўрганиш. Оммавий спорт ривожига хорижий тажрибаларни ўрганиш, оммавий спорт ривожига - молиявий, моддий, меҳнат ва илмий-ахборот ресурслар билан таъминланганлигини ўрганиш ва ундан амалда фойдаланиш.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади: кичик маъруза ва суҳбатлар (диққатни жамлашни шакллантиради, маълумотларни қабул қилиш, билишга бўлган қизиқишини ривожлантиради);

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

«ФСМУ» методи

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустақамлашда, ўтилган мавзуни сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади;
- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна

Фикр: “Германияда жисмоний маданият таълими сифатини оширишда модулли ўқитиш механизми – вақт ва нормативларга амал қилишга асосланган асосий тамойилларидан биридир”.

Топшириқ: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

“Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент” лардан маъруза машғулотида талабаларнинг ёки катнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Тест

- **Профессионал спортни ривожланиш жараёнида спортда...яратиш назарда тутилади.**
- А. лигаларни
- В. клубларни
- С. командани

Қиёсий таҳлил

- Европа ва Осиё жисмоний маданият ва спорт тизимини таҳлил қилинг?

Тушунча таҳлили

- Энг зўр ўйинчиларни трансфер қилиш механизмини изоҳланг...

Амалий кўникма

- Жисмоний маданият соҳасида халқаро тажрибалар бўйича ўрганганларингизни баён этинг?

“SWOT-таҳлил” методи

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга,

мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Намуна: Жисмоний маданият ва спорт таълими сифатини оширишда Германия тажрибаларнинг SWOT таҳлилини ушбу жадвалга туширинг.

S	Жисмоний маданият сифатини оширишда Япония тажрибаларни ўрганишнинг кучли томонлари	Япония тажрибасига кўра жисмоний маданият ва спортга кизикувчилар сонинг кўплиги...
W	Жисмоний маданият сифатини оширишда Япония тажрибалардан фойдаланмасликнинг кучсиз томонлари	Япония тажрибасида жисмоний маданиятни молиялаштириш тизими ўз маблағлари ҳисобидан ...
O	Жисмоний маданият сифатини оширишда Япония тажрибалардан самарали фойдаланишнинг имкониятлари (ички)	Япония тажрибасида спортни иқтисодий қўллаб-қувватлаш ва молиялаштириш тизимини такомиллаштириш ...
T	Тўсиқлар (ташқи)	Ички бошқарув жараёнида тўлақонли таъминланмаган...

Хулосалаш» (Резюме, Веер) методи.

Методнинг мақсади:

Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характердаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айти пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда

муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни тарқатади;

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу яқунланади.

Намуна:

Мобил операцион тизимлар					
Япония жисмоний маданият тажрибаси		Германия жисмоний маданият тажрибаси		Хитой жисмоний маданият тажрибаси	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Хулоса:					

“Кейс-стади” методи

“Кейс-стади” - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибиде кўлланилган. Кейсде очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерде (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда кўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс. Хитойда жисмоний маданият таълими сифатини оширишда халқаро тажрибаларни ўрганиш асосида сиз дарс олиб борётган фанингизни

ўқитиш услубини такомиллаштириш механизмлари ишлаб чиқилади. Хитой жисмоний маданият таълими сифатини оширишда халқаро тажрибалардан қай даражада фойдаланяпсиз ва у сизга қандай наф беради.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг
- Муаммони ечиш учун бажариладиган ишлар кетма кетлигини белгиланг

“Инсерт” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод ўқувчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод ўқувчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

➤ ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;

➤ янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намойиш этилади;

➤ таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“√” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			
“- ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?			

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

III. МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

1-Мавзу: Жисмоний тарбия ва спорт таълим тизимида хорижий мамлакатлар тажрибаси

Режа:

1.1. Хорижий мамлакатларда таълим тизими ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

1.2. Хорижий давлатлар таълим тизими тараққиёти ва таълим тизими стратегияси.

1.3. Хорижий мамлакатлардаги жисмоний тарбия ва спорт соҳаси таълим муассасалари ҳақида тушунча.

1.4. Хорижий мамлакатлар таълим тизимида модулли-кредит асосида ўқитишнинг моҳияти. Хорижий мамлакатлар таълим тизимида ўқитишнинг замонавий шакллари.

Таянч иборалар: *профессional спорт, спорт клублари, жамоалари таркиби, футболчилар шартномалари, лига жамоалари футболчилар йиғиндиси, хорижий давлатлар таълим тизими, хорижий давлатларда кадрлар тайёрлаш тизими, хорижий давлатларда модул ўқитиш тизими.*

1.1. Хорижий мамлакатларда таълим тизими ва унинг ўзига хос хусусиятлари

Хорижий мамлакатларда жисмоний тарбия дарсларини ўқитиш сифатини ошириш борасида махсус дастурлар ишлаб чиқилган. Дастур асосида кенг кўламли ўқув ишлари, белгиланган талаб муҳити, талабаларнинг ижодий ва иш қобилиятлари ҳамда мустақил ишларни ташкил этиш белгилаб қуйилган. Жисмоний тарбия дарсларини ўқитиш сифатини ошириш асосида талабаларни қўллаб-қувватлаш ва кўникмаларни ривожлантириш дастурда белгилаб олинган¹.

Хорижий мамлакатларда жисмоний тарбия ва спортни ривожланиш жараёнида профессионал спорт лигаларини яратиш, маҳаллий даражада бошқариш тартибга солиш учун мўлжалланган эди, футболчилар нархи ошди, шундай клуб эгалари, энг яхши спортчиларни олишга уринганлар. Профессионал спорт ташкилотлари, биринчи навбатда, харажатларни ортишига қарамай, ўз ишини сақлаш ва спорт клублари (жамоалар) эгаларининг даромадининг ўсишини қўллаб лигада асосий

¹ Quality physical education. Published in 2015 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France © UNESCO 2015 ISBN 978-92-3-100059-1

меъерий ҳужжатлар унинг конституция ёки устав ҳисобланади. Мисол учун, спорт клуби Президенти ўз вазифаларидан ташқари, янги жамоани қабул қилиш тартиби, ўйинчиларни тартибга солиш билан боғлиқ масалаларни ҳам ўз ичига олади.

Уларнинг меҳнат шароитларини тавсифловчи жиҳатлари бор:

- 1) жамоалар таркибини шакллантириш;
- 2) футболчилар билан шартномалар тузиш;
- 3) лига жамоалари футболчиларини йиғиш;
- 4) лига доирасида футболчиларни тақсимлашга ўтиш тартиби.

Футбол лигаси тузилиши футбол эгалари ўртасидаги иқтисодий рақобат йўқолади, лигада аъзолик қоидаларини ривожлантириш, ўқув жараёнига соддалаштирилган кириш ваколатли, ва охир-оқибат тўғридан-тўғри телевидение ва томошабинлар билан алоқа учун кенг имкониятлар тақдим этилади.

Спорт ва фаолияти ривожда муҳим ўзгаришлар орасида футболчилар маоши ҳақида чегараларини белгилаш тўғрисидаги фикрлар жамланади.

Жисмоний тарбия дарсларини ўқитиш сифатини ошириш борасида махсус дастурлар таълимни ривожлантиришда математика, экология, ижтимоий ва маданий тарих фанларини ўқитиш билан бирга, жисмоний тарбия дарсларини ҳам узлусиз ташкил этиш айнан белгила олинган.

Шунингдек, 21-асрда ёшларга инновацион таълим бериш йўллари ҳам белгила олинган бўлиб, янги ғоя ва назарияларни шаклланишида асосий аҳамиятга эга. Қолаверса, талабаларни жисмоний тарбия ва спорт мусобақаларни ташкил этиш ва ўз фаолияти натажаларига эга бўлишга ундайди².

АҚШда ҳар бир ўқувчига фанлар бўйича олган билимлари жамланган аттестатлар берилади. Коллежларда ўқиш истагида ҳужжат топширган ўқитувчилар юқори ўрта мактабнинг сўнгги икки йили билимлари ҳажмида кириш тест синовларидан ўтказилади. Ўғил-

² Quality physical education. Published in 2015 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France © UNESCO 2015 ISBN 978-92-3-100059-1

қизларнинг танлаган касбига лаёқати ва қобилияти ҳам аниқланади.

Мактабларда қўлланилиши мумкин бўлган воситалар электрон ёзув аппаратлари (каллиграфия ва ёзув қоидаларини такомиллаштиришга ёрдам берадиган мосламалар) таълим телевидениеси, қўлда кўтариб юрадиган электрон тил лабораторияси, слайдлар, видеоаппаратуралар, компьютер ва ҳоказолардан иборат.

XXI аср арафасида АҚШ янги қабул қилинган «2000-йилда Америка таълим стратегияси» дастури эълон қилинди.

Олий ўқув юртларида илмий изланишлар олиб бориш бўйича АҚШ жаҳон мамлакатлари орасида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Бу мамлакатда илмий изланишлар учун ажратилган маблағнинг 48 фоизини давлат томонидан 50 фоизини фирма концерн синдикатлардан ундирилади, қолганларини олий ўқув юртларининг манбалари ташкил қилинди.

Хорижий мамлакатларда ишлаб чиқилган жисмоний тарбия дарсларини ўқитиш сифатини ошириш борасида махсус дастурлар кенг оммага мўлжалланган бўлиб, жисмоний тарбия ва спорт таълимини ривожлантириш асосида анъанавий дастур қабул қилинган бўлиб, “бир меъёр ҳаммага мос” шиори остида ривожлантирувчи мезон сифатида хизмат қилмоқда. Бу эса мутаносиб равишда барча талабаларнинг жисмоний ривожланишига, имконият ва ўз қобилиятларини ишга солишга ундайди. Бунга асосан ҳар бир шахс учун махсус йўналтирувчи дастурлар ишлаб чиқилади³.

Франция жаҳондаги иқтисодий ривожланган мамлакатлар ичида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Унинг таълим тизимлари ҳам қадимий ва бой тарихга эга. Бу мамлакатда «Таълим ҳақидаги» қонун дастлаб 1955 йилда қабул қилиниб 1975 йилда унга қатор ўзгартиришлар киритилган.

Франция давлатининг ҳозирги даврда амал қилинаётган «Таълим ҳақидаги қонун»и 1989 йил 10 июлда қабул қилинган бўлиб, унинг ўзгартирилишига таълим стратегиясида рўй берган ўзгаришлар мамлакатнинг ички ташқи сиёсатида ислохотлар юзага келган Иқтисодий шароитлар чет эл педагогикасидаги илғор технологияларнинг мамлакат таълим тизимларига кириб келиши ўқув предметларининг интеграциялари ва бошқалар сабаб бўлди.

Франция таълимида болаларнинг гўдаклик чоғиданоқ мактабда ўқитиш учун тайёр ҳолда олиб келиш ғоят муҳим масала ҳисобланади. Бу босқичда тарбияланувчилар қуйидагича табақалаштирилган: кичик гуруҳ (2-4 ёш), ўрта гуруҳ (4-5 ёш), катта гуруҳ (5-6 ёш). Мактабга тайёрлов гуруҳи

³ Quality physical education. Published in 2015 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France © UNESCO 2015 ISBN 978-92-3-100059-1

(5-6 ёш) бўлиб, уларга Францияда 100% шу ёшдаги болалар камраб олинган. Болаларни мактабга тайёрлаш учун алоҳида дастур ва дарсликлар мавжуд.

Франция бошланғич таълим мактабларига 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар жалб қилинадилар. Бошланғич мактаб бепул ва мажбурий. Унинг вазифаси ўқиш, ёзиш ҳисоблаш малакасини беришдир. Ўқув машғулоти эрталаб соат 9 дан 12 гача ҳамда соат 14 дан 16 гача 5 соат давом этади. Мактабда овқатланиш пуллик лекин жуда арзонлаштирилган нархларда. Бошланғич синфларда ўқиш уч босқичда амалга оширилади:

1. Тайёрлов босқичи;

2. Элементар курс (бу босқич икки йил давом этади);

3. Чуқурлаштирилган босқич.

Тайёрлов босқичи - 1 йилга мўлжалланган. Бунда болалар ҳисоблашга ўқиш ва ёзишга, куйлашга, ўйлашга, табиат манзараларини томоша қилишга ва ундан баҳра олишга жисмоний машқлар билан машғул бўлишга мактабнинг турли спорт тадбирларида иштирок этишга мусиқа ва меҳнатга ўргатилади.

Навбатдаги босқич — элементар курс бўлиб бу босқичда ўқиш 2 йил давом этади. Бунда ўқувчиларнинг тайёрлов циклида предметлар бўйича олинган билимларни янада такомиллаштирилади.

Бошланғич мактабнинг 3 - босқичи — чуқурлаштириш босқичидир. Бунда ўқувчиларнинг тайёрлов ва элементар босқичдаги билимлари янада чуқурлаштирилади. Француз мактабларининг бошланғич босқичида «Гражданлик таълими» «Нафосат таълими» ҳам ўқитилади. Нафосат таълимига мусиқа тасвирий санъат спорт киритилган. Ўқувчилар билан яқка тартибда ишлаш уларни рағбатлантириш шахсий қобилият ва имкониятларини рўёбга чиқариш таълимда узлуксиз ва ворисликни таъминлаб бериш бошланғич синф ўқувчиларига кўйилган бош талабдир.

1.2. Хорижий давлатлар таълим тизими тараққиёти ва таълим тизими стратегияси

Япония – жуда тез ривожланаётган давлат бўлиб, бу ҳол асосан японларнинг табиатан меҳнатсеварлик ва ишбилармонлиги билан боғлиқдир. Дунёдаги барча янгиликлар ва юксалишлар сари интилиш, энг сўнгги ютуқлардан фойдаланиш ва уларни янада ривожлантириш – бу япон

халқининг азалий миллий одатларига айланиб қолган. Бугунги кунда Япония дунёдаги барча давлатлар учун очик ва халқаро ҳамкорлик майдонида фаол иштирок этиб келмоқда. Японияда жуда қадимдан халқнинг ақлий имкониятларидан фойдаланувчи фан ва техникани қўллаш сиёсати энг муҳим ўрин тутди. Ҳозирги даврда Япония илмий тадқиқотларга кетган сармоя миқдори бўйича дунёда 2-ўринда туради.

Япония таълимининг шаклланиши 1867-1868 йилларда бошланган. Япония ўз олдига 2 вазифани: 1-бойиш, 2-ғарб технологияларини Япония ишлаб чиқаришига киритиш масаласини қўйди ва бу ишни амалга ошириш учун биринчи галда таълим тизимини тубдан ўзгартириш кераклигини англади⁴.

Мактабгача таълим

Мактабгача таълимга Японияда катта эътибор берилади, чунки психологларнинг таъкидлашича 7 ёшгача инсон билимларни 70%ни, қолган 30%ни бутун қолган умри давомида ўзлаштирар экан. Мактабгача тарбия одатда оиладан бошланади. Япон аёллари учун оналик биринчи ўринда туради. Кўпгина япон аёлларининг айтишларича, бола тарбияси – уларнинг ҳаётларининг мақсадларидир.

Японлар боланинг эрта вояга етиши тарафдоридирлар. Турли ёшларда тарбиянинг турли муаммоларига урғу беради. Масалан, 1 ёшда – ўзига ишонч ҳиссини уйғотиш. 2 ёшда – амалий санъат қўл меҳнатини кўрсатиш. 3 ёшда – бурч ҳиссини тарбиялаш. 4 ёшда – яхшилик ва ёвузликни фарқлашга ўргатиш. 5 ёшда – лидерлик ҳислатларини тарбиялаш, мустақилликка, режа тузиш ва уларни бажаришга ўргатиш.

Болалар ва қизлар турлича тарбияландилар. Ўғилга оиланинг бўлажак таянчи сифатида қарайдилар ва қийинчиликларни енгишга ўргатадилар. Қизларни эса уй ишларига тайёрлайдилар.

Япония боғчаларида болаларни 8 кишилик кичик гуруҳлар – “хан”ларга бўлади. Бу болаларга боғчада “ўз иш ўрни” ажратилади, улар ўз ханларига ном танлайдилар. Шу тариқа энг кичик ёшдан жамоада ишлашни ўргатадилар. Бу гуруҳдаги ҳар бир ўқувчи гуруҳда ўз ўрнига эга бўлиши лозим. Бундай ханлар кейинги таълим бочқичида ҳам қўлланилади. Ўрта мактабда ханлар доимий эмас, улар янги шароитларга тезроқ кўникиш учун ҳар 5 ойда ўзгартириб турилади. Япония боғчаларига 3-5 ёшдаги болалар қабул қилинади. Болалар боғчаларининг мақсади, болаларнинг ақлий ва

⁴ Higher Education Bureau, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. <http://www.mext.go.jp/>

жисмоний қобилиятларини ривожлантириш, мустақиллик ва ички тартиб кўникмаларини тарбиялаш, жамият ҳодисаларига тўғри муносабатда бўла олишни ўргатишдан иборат. Шунингдек, оғзаки нутқ, сўзларни тўғри кўллашни ўргатишга ҳам катта эътибор берилади. Эртақлар, китоблар, мусиқа, спорт ўйинлари, рассомлик каби шахсинг ижодий хусусиятларига кизиқиш уйғотилади. Ҳозирги кунда мактабгача тарбия муассасаларига 60% болалар жалб этилган. Бошланғич таълимга эрта қабул қилишга ўтиш мақсадида 4-5 ёшдаги болаларнинг барчасини болалар боғчасига жалб қилиш кўзда тутилмоқда.

Болалар боғчаси Японияда ватан фуқаросини шакллантириш тизимининг 1-босқичи ҳисобланади. Мустақил фаолият, жамоавий онг, ижтимоий масъулият кўникмаларини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилади.

Болалар боғчасининг асосий вазифаси – болани мактабга тайёрлашдир. Бу ерда расм, мусиқа, ритмика, жисмоний тарбия бўйича машғулотлар ўтилади. Индивидуаллик, у қанчалик яхши бўлмасин, ўқувчиларни ўзига жалб қилмайди, болалар жамоаси томонидан қабул қилинмайди⁵.

Бошланғич таълим

Бошланғич мактаб таълимнинг илк 6 йилини қамраб олади ва унинг асосий қисми ҳисобланади. Японияда мактабга 6 ёшдан борилади. Бошланғич мактабга 6 ёшдаги япон болаларнинг 99% қатнайди. 99% япон бошланғич мактаблари давлат тасарруфида, 1% - хусусий. Ўқув режасига япон тили, гуманитар фанлар, арифметика кабилар киради. Санъат ва ҳунар (япон хусни хати), мусиқа, уй хўжалигини юритиш, жисмоний тарбия, ахлоқий одобнома, академик предметлар ҳисобланмайди. Японияда бошланғич таълим мажбурий ва бепул бўлиб, машғулотлар апрель ойида бошланади. Ўқув йили 3та чорак – триместрга бўлинади. 1-чорак – 6 апрелдан – 20 июлгача давом этади, кейин ёзги таътил бошланади. 1-сентябрдан 2-триместр бошланади ва 26 декабргача давом этади. 26-декабрдан 7-январгача қишли таътил бўлади.

Охирги 3-триместр 7-январдан 25-мартгача давом этади. 25-мартдан 6-апрелгача баҳорги таътил бўлади. Шу пайтда ўқувчилар синфдан синфга кўчади. Чорак-триместрларнинг бошланиши ва тугалланиши турли мактабларда турли саналарга тўғри келиши мумкин. Таътил пайтида ўқувчилар уй вазифаларини оладилар. Баъзан таътил пайтида ҳам, агар триместрда яхши ўқимаган бўлса, махсус курсларда ўқийдилар. Японияда ўқиш 6 кунлик, лекин ҳар 2-шанба дам олиш куни ҳисобланади. Мактабларда ўқитиш дастури ўзгарувчан, лекин Таълим вазирлиги тасдиқлаган

⁵ Higher Education Bureau, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. <http://www.mext.go.jp/>

стандартларга асосланади. Бошланғич таълимни молиялаштириш, ўқитувчилар билан таъминлаш, мактаб дастурларини яратиш маҳаллий ҳокимият зиммасида. Бошланғич таълимда болалар давлат ҳисобидаги 1945 канджи иероглифдан 1006 тасини ёд олиши керак. Бошланғич таълим “сёгакко” куйидаги вазифаларни ҳал қилади:

-ўқувчиларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, ватанига, ўз кадриятларига ҳурмат ҳиссини ўргатиш;

-ўқувчиларни халқаро ҳамкорлик руҳида тарбиялаш;

-она тилидан тўғри фойдаланиш;

-иқтисодий тарбия бериш;

-баркамол шахсни тарбиялаш.

Ўқув мақсадларига аниқ ўқув фанлари бўйича ўқув режалари ва дастурларни тайёрлаш орқали эришилади. Бошланғич мактабда япон тили жамиятшунослик, табиийёт, мусиқа, расм ва ҳунар, уй ижодиёти, этика каби фанлар ўқитилади, жисмоний тарбия билан шуғулланадилар. Шунингдек “махсус фаолият” фани ҳам ўқитилади, унга клуб ишлари, мажлислар, спорт тадбирлари, саёхатлар, байрамлар ва бошқалар киради. Кам таъминланган оилаларнинг болалари мактаб нонушталари, турли хизмат ва саёхатларга пул тўлаш учун дотация оладилар. Ота-оналар фарзандларини ўз туманларида жойлашган мактабга боришини истамасалар, хусусий пуллик таълим муассасасига беришлари мумкин, лекин бу мактабларга жуда қийин танлов орқали қабул қилинади.

Японияда ўрта ва катта мактаб тизими. Кичик ўрта мактаб – тюгакко.

Бошланғич мактабни тугатган ўқувчи ўқишни кичик ўрта мактабда давом эттириши лозим. Япон тили, математика, жамиятшунослик, этика, табиийёт, мусиқа, санъат, махсус фаолият, жисмоний тарбия, техник маҳорат ва уй хўжалигини юритиш каби мажбурий фанлардан ташқари ўқувчилар чет тили, қишлоқ хўжалиги ёки математикадан чуқурлаштирилган курс каби фанларни танлашлари мумкин.

Кичик ўрта мактаб 3та синф 7,8,9-синфларни ўз ичига олади ва мажбурий таълимнинг охириги босқичи бўлиб ҳисобланади. Ўқувчилар ёши 12дан 15 ёшгача бўлади. Худди бошланғич мактабдагидай, ўрта мактабнинг асосий қисми давлат тасарруфида, 5%-хусусий. 2001 йил апрелдан бошлаб инглиз тили мажбурий фан бўлиб ҳисобланади. Кўпчилик ўқувчилар битта ёки бир неча мактаб тўғарақлари, қизиқишлари бўйича клубларга қатнашадилар. Бу дарсдан кейин соат 18:00гача иш кунлари, дам олиш кунлари эрталабки вақтни эгаллайди.

Кичик ўрта мактабда ўтиладиган фанлар қаторига инглиз тили, бир неча танлов фанлар киради. Бу фанларнинг таркиби мактабларга боғлиқ. Энг қийин фанлар математика ва япон тили ҳисобланади.

Японликлар фарзандларининг энг яхши, юқори таълим олишини жуда хоҳлайдилар. Таълимга бундай катта эътибор “дзюку” мактабларининг яратилишига асос бўлди. “Дзюку” – нуфузли ўқув муассасаларига тайёрловчи махсус кечки мактаблардир. Бундай мактабларнинг аналоги XVIII асрда япон черковида пайдо бўлган, ҳозирги кунда дзюкулар сони 100 мингдан ошиқ.

“Кичик дзюку”лар 5-6 ўқувчидан иборат бўлиб, ўқитувчининг уйида шуғулланади. “Катта дзюку”лар 5 минггача ўқувчиларни йиғади. Ўқиш бу мактабларда соат 16:50дан 20:50гача давом этади, дарслар душанбадан жумагача бўлади, ҳафталик назоратни одатда якшанба эрталабгача белгилашади.

Катта (ўрта) мактаб – котогакко

Катта (ўрта) мактаб мажбурий эмаслигига қарамай, унда 94% ўқувчилар таҳсил оладилар (2005 йилги маълумот). Катта ўрта мактаб сони 55%ни ташкил этади, шунга қарамай давлат ва хусусий катта мактаблар пуллик. Катта ўрта мактабнинг 1-йил учун дастури ҳаммага бир хил, лекин кейинги 2 йил ичида олий таълим олиш мақсадига кўра курсни танлаш назарда тутилмоқда.

Катта мактаб дастурлари ўрта мактаб ва бошланғич мактаб дастурларига кўра хилма-хил, лекин ўқувчиларга билимнинг у ёки бу соҳасига ихтисосланиши бўйича имкониятлар яратилади⁶.

Катта мактабларда ўқиш пулли, лекин давлат муассасаларида арзонроқ. Пулли, хусусий ўрта ва бошланғич мактаблар ҳам бор. Барча пулли таълим муассасаларида стипендиялар конкурси ғолиби бўлса, текин ўқиш мумкин ёки чегирмалар олиш мумкин. Ўрта мактабдан катта мактабга ўтиш имтиҳонлар натижаларига боғлиқ ҳолда амалга оширилади. Ўрта мактабда ўзлаштириш кўрсаткичига кўра ўқувчи кириш имконияти бор бўлган катта мактаб рўйхатини олади.

Одатдаги давлат мактабларидан ташқари пулли хусусий мактаб-академиялар (гакуэнлар) бор. Шунингдек, умумдавлат мактаби мақомидаги “миллий мактаблар” мавжуд. Бу академияга кириш учун катта конкурс асосида алоҳида имтиҳонлар топширилади. Бир тарафдан академияда яхши таълим дастурлари мавжуд бўлиб, уларнинг кўпчилиги олий мактаб ёки

⁶ Higher Education Bureau, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology.
<http://www.mext.go.jp/>

университетга кириш учун имконият беради.

Япония ҳукумати ОЎЮлари битирувчиларини ўқитувчи лавозимида тайинлашда қаттиқ танлов сиёсатини олиб боради.

Бошқа давлатлардан фарқли ўлароқ, давлат мактаби ўқитувчиси бўлиш учун япон фуқароси ўқитувчи дипломини олиши керак ва ўқитувчиликка тайинлаш имтиҳонидан ўтиши керак. Японияда катта ўрта мактабларнинг кундузги (ўқиш-3йил), кечки ва сиртки (ўқиш 4 йил) турлари бор. Кечки ва сиртки мактабни битирганлик ҳақидаги гувоҳномаси худди кундузги катта мактабникидай бўлса ҳам, 95% ўқувчилар мактабнинг кундузги бўлимида таҳсил олишади. Катта мактабларга қабул қилиш кичик мактабни тугатганлик ва кириш имтиҳонлари натижалари бўйича конкурстан ўтганлиги ҳақидаги ҳужжат асосида амалга оширилади.

Катта ўрта мактабда япон тили, математика, табиёт, жамиятшунослик ва бошқа мажбурий умумтаълим фанларига қўшимча ҳолда ўқувчилар танлов бўйича фанларни таклиф қиладилар, бу инглиз тили, ёки бошқа чет тиллар, шунингдек, техник ва махсус фанлар бўлиши мумкин. 12-синфда ўқувчилар ўзи учун таълим профилларидан бирини танлаши керак.

Таълим, фан ва маданият вазирлиги кўрсатмасига кўра, катта ўрта мактабда билимларни баҳолашда ОЎЮ тизимидан фойдаланилади. Бу ҳар бир ўқувчи 12 йиллик ўрта таълимни тугатганлиги ҳақида гувоҳнома олиши учун 80 кредит (зачёт бирлиги)ни йиғиши лозим деганидир. Масалан, япон тили ва замонавий япон адабиётини ҳар бир курсини ўрганиш натижалари бўйича 4 та кредит берилади, япон тили лексикологияси бўйича 2 кредит, классик тил бўйича – 2 кредит.

Японияда давлат университетларига тўлиқ ўрта мактабни битириб кириш мумкин. Қабул 2-босқичда ўтказилади. Биринчи босқичда абитуриентлар марказлашган ҳолда университетларга қабул бўйича Миллий марказларда ўтказиладиган “Ютуқлар биринчи босқичининг умумий тести”ни топширадилар.

Тестни муваффақиятли топширганлар университетда ўтказиладиган кириш имтиҳонларига киритиладилар. Тестдан юқори балл олганлар давлатнинг энг нуфузли университетларига кириш учун имтиҳон топширадилар.

Шуни айтиш жоизки, хусусий университетлар кириш имтиҳонларини мустақил ўтказадилар. Энг яхши хусусий университетлар ўзининг тузилмасида бошланғич, кичик ўрта ва катта ўрта мактаб, ҳатто болалар боғчасига ҳам эга. Агар абитуриент мазкур университетда боғчадан катта ўрта мактабгача яхши ўқиса, университетга имтиҳонсиз қабул қилинади. 2005 йил 2,8 млн. Япония талабалари 726 университетларда таҳсил олишди.

Олий таълим бакалавр даражасини олиш учун 4 йиллик ўқиш белгиланган. Баъзан маълум касбий даражани эгаллаш учун 6 йиллик дастур тавсия қилинади. 2 типдаги университетлар мавжуд: миллий университетлар давлат университетлари.

Японияда кучли 20 таликка кирган энг зўр Осиё университетлари: Токио университети, Осако университети, Киото университети, Тохоку университети, Нагоя университети, Токио технология институти, Кюсю университети, Цукуба университетларидир.

Университет танлашда биринчи мезон – унинг нуфузлилигида. Бундай нуфузли ОЎЮ битирган ёш йигит-қизлар дархол ишга олинади.

Япония университетларида ўқув жараёнини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусияти шундаки, умумиллий ва махсус фанлар аниқ бўлиб ўқитилади. Биринчи икки йилликда барча талабалар умумтаълим тайёргарлигини оладилар. Бунда умумиллий фанлар: тарих, фалсафа, адабиёт, жамиятшунослик, чет тиллари ўтилади, шунингдек, бўлажак касби бўйича махсус курсларни эшитадилар. Илк икки йилликда талабалар танлаган касблари моҳиятига чуқуррок кириш имкониятига эга бўладилар, ўқитувчилар эса – талабанинг касбларининг тўғри танлаганликларига ишонч ҳосил қиладилар ва илмий салоҳиятини аниқлашга эришадилар.

Назарий жиҳатдан умумиллий цикл тугагандан сўнг талаба мутахассислик ва ҳатто факультетни ўзгартириши мумкин. Аслида, бундай ҳолатлар кам учрайди ва битта факультет доирасида бўлиши мумкин, бунда ҳам ташаббускор талаба эмас, раҳбарият бўлади. Охирги 2 йилда танланган касб ўргатилади.

Барча университетларда ўқиш муддати стандартлаштирилган. Олий таълимда таълимнинг асосий йўналишлари ва мутахассисликлари бўйича 4 йил ўқитилади. Тиббиёт ходимлари, стоматолог ва ветеринарлар 6 йил ўқишади. Асосий курсни тугатгач, бакалавр даражаси берилади: Айрим мустасно ҳолатлардан ташқари битта университетдан иккинчисига ўтиш амалда йўқ. Лекин баъзи университетлар чет эллик талабаларни 2 ёки 3-курсга қабул қиладилар, шунда талабаларни ўтказиш бўйича махсус имтиҳонлар ўтказилади (transfer examination)⁷.

Олий ўқув юртининг тадқиқот ишларига лаёқати бор талабалари ўқишни магистратурада давом эттиради.

Кўплаб университетлар ўқув жараёнини семестр тизими бўйича ташкил қилади. Университетда зачет бирликлари тизими ташкил қилинган. Унда

⁷ Higher Education Bureau, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. <http://www.mext.go.jp/>

аудитория ва лабораторияда семестр давомида ҳар ҳафта ичида сарфланадиган соатлар сонидан келиб чиқиб, ўқитилаётган курснинг ҳажми белгиланади. Бакалавр даражасини олиш учун 124дан 150 гача зачет бирликларини тўплаш лозим.

Магистрлик даражаси дастури чуқур илмий ва касбий ихтисослаштиришни назарда тутди. 30 зачет бирлигидан иборат бўлган дастур бўйича 2 йиллик таълим, битирув имтиҳонлари ва диссертация ҳимоясидан кейин магистратура битирувчисига магистр даражаси берилади.

3 йиллик докторлик дастурлари 50 зачет бирлиги, битирув имтиҳонлари ва индивидуал тадқиқот асосида ўтказилган диссертация ҳимоясидан иборат ўқув курсини ўз ичига олади. Талаба, магистр ва докторантлардан ташқари япон олий ўқув юртларида, эркин тингловчилар, кўчма талабалар, тадқиқотчи-талабалар ва коллегиял тадқиқотчилар бор

Эркин тингловчилар асосий курсга ёки магистратурага бир ёки қатор курсларни ўрганиш учун қабул қилинадилар. Япония ёки чет эл олий ўқув юртларидан келган кўчма талабалар битта ёки қатор маърузаларда қатнашиш ёхуд магистратура ва докторантурадан илмий раҳбарликни олиш учун қабул қилинадилар. Тадқиқотчи талабалар (Kenkyu-sei) мазкур университет профессори раҳбарлиги остида маълум илмий мавзунини ўрганиш учун бир йиллик магистратурага киради, лекин академик даража берилмайди.

Германия давлати таълим тизими

Германия Федератив Республикаси 16 та мустақил Федератив ерлар (вилоятлар)дан иборат бўлиб, ҳар бири шаклига кўра турлича бўлган таълим тизимига эга. Таълим муассасалари асосан давлат тасарруфида бўлиб, улар учун таълим дастурига тегишли бўлган давлат кўрсатмалари мавжуд.

Таълимни жорий қилиш ва бошқариш Федерал ерлар (ФЕ) ҳукуматининг компетенциясига киради, лекин марказ томонидан умумий раҳбарлик ҳам бор: таълим вазирлиги таълим сиёсати концепциясини ишлаб чиқади, ОЎЮларини кенгайтиришга маблағ ажратади.

ГФР конституциясига кўра ҳар бир Федерал Ер ўз ҳудудидаги мактаб ва олий таълимни режалаштириш ва амалиётга тадбиқ этиш бўйича ўзи жавоб беришга қарамай, барча Федерал Ерлар ва Федерал ҳукумат умумтаълим ва олий таълим муассасаларида ўқитиш курсларида бирликни таъминлаш мақсадида ҳамкорлик қиладилар. Федерал органлар ва Федерал Ерларнинг таълим соҳаси бўйича сиёсати келишилган: таълимнинг давомийлиги, таътиллар, ўқув дастури, имтиҳонларни ўзаро тан олиш, аттестатлар, мактабни тугатганлиги ҳақида гувоҳнома, дипломлар, унвонлар шулар

жумласидандир⁸.

Ҳар бир Федерал Ерда таълим тизими ҳақида ўзининг қонуни мавжуд, лекин бунинг ҳаммаси умумий федерал қонун асосида ишлаб чиқилган. Ҳар бир Федерал Ер мактабга қатнаш вақти, ўқиш муддати ва дарсликларни белгилашда мустақилдир. Ўқув режалар ва таълим даражаси ҳар бир Федерал Ер учун турличадир. Ўқитиш дастурлари, дарсликлар вилоят ҳукумати босқичида тасдиқланади. Ҳар бир фан бўйича тегишли вазирлик томонидан тасдиқланган бир неча дарсликлар мавжуд бўлиб, ўқитувчи дарсликни ўзи танлаш ҳуқуқига эга. Шу тариқа таълимниг кўп вариантлилигига эришилади, фикрлар плюрализми таъминланади.

Федерал ҳукуматнинг ҳуқуқлари асосий қонунларни қабул қилишда, жумладан молиялаштириш масалаларида чегараланган. Таълимдаги харажатлар ҳақида қуйидагиларни айтиш мумкин:

- бирорта Федерал Ерлар давлат умумтаълим, касбий ўқув юртларида ўқиш учун пул олмайди;
- барча Федерал ерларда ўқувчиларни уйдан мактабга, мактабдан уйга ташувчи автобусларни ўз ҳисобидан беради;
- деярли барча ўқувчиларга дарслик ва ўқув қўлланмаларни қийматининг озгина қисмига берилади;
- маълум тоифадаги ўқувчилар ва талабаларга мавжуд федерал қонунларга кўра давлат моддий ёрдам кўрсатади.

Германияда хусусий мактабларга руҳсат берилган, улар орасида диний мактаблар ҳам бор. Бу мактабларда тахминан 8% ўқувчилар таҳсил оладилар. Хусусий мактаблар ўқув дастурларини танлашда давлат мактабларига нисбатан эркин бўлганлиги боис турли педагогик муқобилларнинг апробацияси ўтказилиб турилади.

Секин аста дифференциялашган таълим тизими, яъни ҳар бир ўқувчига унинг қобилияти ва ўқишдаги турлича йўналишига кўра мослашувчан ёндашув киритилмоқда.

Умуман олганда Германия таълим тизими бир неча босқични ўз ичига олади:

1. Элементар таълим: мактаб таълимининг 1-босқичига тегишли бўлиб, мактабгача муассасалар киради. Асосан булар болалар боғчалари, тайёрлов синфлари ва кириш гуруҳлари бўлиб, бу ерларга болаларнинг қатнашиши 3 йил давомида ота-оналар хоҳишига кўра ихтиёрийдир.

2. Таълимнинг биринчи босқичи. (Primastufe) бошланғич мактаб, унга 6 ёшдан қатнай бошлайди. Ўқиш муддати 4 йил, Берлин ва Бранденбургда 6

⁸ Germany's Vocational Education at a glance.. E-Mail: books@bmbf.bund.de Internet: <http://www.bmbf.de>.

йил. Бу босқичдаги таълимнинг мақсади – болаларга таълим Ининг иккинчи босқичидаги у ёки бу мактабда таълимни давом эттиришга имкон берувчи асосий билимларни беришдан иборат.

3. Таълимнинг иккинчи босқичи (Sekundastufe I) “йўналишли босқич” деб номланувчи босқичдир, унда болаларни уларнинг иқтидорига кўра ўқув муассасаларининг керакли турига йўналтиради: асосий мактаблар, реал мактаблар, гимназиялар, комплекс мактаблар. Ўқувчилар таълим ҳақидаги аттестатни реал ва асосий мактабларни битиргачгина олишади.

4. Таълим II нинг иккинчи босқичи (Sekundastufe II)га гимназиянинг юқори синфлари, шунингдек касбий таълим ва муассасаларда касбий таълим киради. Муассасаларда касбий таълим “дуал тизим” деб ҳам аталади, унда таълим ва ишлаб чиқаришда амалиёт 2 йил давомида олиб борилади, бу ўқишни тугатиш ўрта таълимни тугатиш билан тенг бўлиб, якунида фақат касбий соҳада ўқишни давом эттириш мумкин. Гимназияда 3 йил ўқиб, ўқувчилар умумий шаходатнома “етуклик аттестати” – абитур оладилар, бу уларга истаган олий ўқув юртига киришга имкон беради.

5. Таълимнинг учинчи босқичи олий маълумот ҳақида диплом берувчи олий ўқув юртлари ва малака ошириш ўқув муассасалари.

ГФР таълим тизими умумевропа таълим тизимига интеграциялашган: ўқув муассасаларининг барча турлари ЕИ (ЕС) дастурини амалга оширишга мўлжалланган, ЕИ давлатлари таълим стандартларини унификация (бир хиллаштириш) қилинади, дипломлар бу давлатларда кучга эга.

Германия узок даврлардан бери фан ва маданият маркази сифатида машҳурдир. Шиллер, Гёте, Шнегер, Гумбольдт, Кант, Гегель ва бошқалар каби буюк шоирлар, ёзувчилар, философлар ва жамоат арбоблари ҳаммага таниш. Германияда ўрта асрларда ташкил топган 1-университет мавжуд. Энг қадимий университет бу Гейдельберг университети бўлиб, 1386 йил ташкил топган. 1388 йил ташкил топган Кёльн университети қадимий университетлардан саналади. Бу ўқув муассасалари қадимий анъаналари ва классик таълими билан машҳурдир.

Ҳозирги кунда университетлар ва бошқа олий ўқув юртлари сони сезиларли даражада ортди, таълим тизими ҳам ўзгарди. Аввалгидай гуманитар таълим анъаналари муҳим ўринни эгаллайди, лекин техник таълим, назария билан амалиёт бирлиги, фанлараро таълим ҳам биринчи ўринга чиқмоқда. Олий ўқув юртлари фан ва техниканинг охириги ютуқлари – йўналишларни акс эттирувчи дастурларни киритмоқдалар. Шу мақсадда ўқув режалари қайта кўриб чиқилмоқда.

Германия Федератив Республикасининг “Таълим тўғрисидаги асосий қонунига” кўра ҳар бир фуқаро ўз шахсини эркин ривожлантириш, ўз

иктидори, мойиллиги ва қобилиятига қараб мактаб, ўқиш жойи ва касб танлаш ҳуқуқига эга. Таълим соҳасидаги бундай сиёсатнинг мақсади ҳар бир шахснинг қизиқиши ва талабларга жавоб берадиган малакали тайёргарликни олиш имконини беришида имкон қадар кўпроқ ёрдам беришдан иборатдир.

Германиянинг ҳар бир фуқароси бутун ҳаёти давомида умумий, олий ва касбий таълим олиш имкониятига эга. Чунки Германия юқори ривожланган саноат давлатларидан бири бўлиб, юқори малакали мутахассисларга эҳтиёж катта. Германия ҳукумати турли соҳаларда сифатли мутахассис кадрларни тайёрлашга манфаатдор. Шу боис немис таълим тизимининг ривожланишига катта миқдорда маблағ ажратилади. Германияда таълим ўз фуқаролари ва чет эл фуқаролари учун текин. Лекин немис таълим тизимида давлат тасарруфидаги ва хусусий таълим муассасалари мавжуд бўлиб, хусусий таълим тизимлари пулликдир⁹.

Германия таълим тизимида муҳим босқич ҳисобланади. Мактабгача таълим болалар боғчаси (Kindergarten) да амалга оширилади. Болалар боғчасига 3-6 ёшдан мактаб ёшигача боришади. Ривожланишдан орқада қолган ёки ёши мос босқичга етмаган болалар мактабгача синфларда (нем. Vorklassen) ва мактаблар қошидаги болалар боғчасида (нем. Schulkindergarten) тахсил оладилар.

Мактабгача таълим мажбурий эмас, лекин кўпгина ФЕда ривожланишда орқада қолган болалар учун мажбурий ҳисобланади. Болалар боғчалари таълимнинг қуйи босқичи ҳисоблансада, лекин у давлат тизими таркибига кирмайди. Боғчаларни маблағ билан таъминлаш турли жамоат ташкилотлари, хайрия бирлашмалари, корхоналари, хусусий шахслар, диний муассасалар зиммасида. Германияда 3 ёшдан 6 ёшгача бўлган болаларнинг 80% боғчаларга қатнайдилар.

Болалар боғчаси олмонлар бошлаб берган ва кўпгина хорижий мамлакатлар томонида ўрганилиб, қабул қилинган муассасадир. У юқорида

⁹ Germany's Vocational Education at a glance.. E-Mail: books@bmbf.bund.de Internet: <http://www.bmbf.de>. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.-15 p

таъкидлаганимиздай, давлат тизимига эмас, балки ёш авлодни қўллаб-қувватлаш муассасалари тизимига киради. 1996 йилдан бошлаб болалар боғчасига қатнаш учун ҳуқуқий меъёрлар ишлаб чиқилди. Болалар боғчасига фарзандларни бериш ихтиёрий равишда амалга оширилади. Болалар боғчасига қатнаш учун ота-оналардан уларнинг даромадига қараб маълум миқдорда тўлов олинади.

Болалар боғчасида нутқ ўстириш, бола шахсини ривожлантириш, ижтимоий тарбия ва ўйин муҳим саналади. Ҳар йили 30-июн куни 6 ёшга тўлган болалар мактабга боришлари шарт. Биринчи дарсгача бўлган муддатда улар тайёрлов машғулотларига боришлари шарт бўлиб бу дарслар бошланғич мактабларда ўтказилади ва бир неча номга эга:

- “Vorbereitungssahr”, “Vorschule”, “Schulnachmittage”.

Бу дарсларнинг мақсади 5 ёшли болаларни 1-синфга тайёрлаш ва уларнинг келгусида мактабни танлашга таъсир қилувчи қобилиятларини максимал аниқлашдан иборат. Мактаб ёшига етган, лекин у ерга бора олмайдиган болалар учун махсус гуруҳлар ҳам мавжуд.

Мактабгача болалар боғчаси тайёрлов синфлари ва кириш гуруҳлари мактаб таълимининг биринчи босқичига киради.

Мактаб таълими

Германияда мажбурий мактаб таълими 6 йилдан 19 йилни ўз ичига олади, демак мактабда таълим умуман олганда 13 йилни ташкил этади. Бу муддат тугагач, имтиҳонларни муваффақиятли топшириб бўлиб, ўқувчи битирув гувоҳномасини олади ва олий ўқув юртига кириш ҳуқуқига эга бўлади. Германияда ҳар бир мактаб ўз Федерал Ери ҳокимиятига бўйсунди. Шу боис дастурлар, қоидалар ва ҳатто ўқитиш давомийлиги мамлакатнинг турли Федерал Ерида турлича.

Германияда мактаб таълим тизими икки босқичли тизим бўлиб, бошланғич мактаб (Primastufe) ва ўрта таълим муассасалари (Sekundastufe)дан иборат. Кундузги мактабга 9 йил, баъзи Федерал Ерларда 10 йил ўқиш мажбурий. Бу муддат тугагач, кундузги мактабнинг кейинги босқичида ўқишни давом эттиришни истамаган 18 ёшгача бўлган ўқувчилар касбий таълим мактабларида ўқишлари шарт.

ГФРда Федерал Ерлар таълим тизимининг асосий таркибий қисмлари учун жавоб беради. Барча давлат мактабларида ўқиш бепул. Ўқувчиларга қисман бепул ўқув қўлланмалар ва дарсликлар берилади. Диний фанларни ўқитиш мажбурий эмас. Ўқувчи 14 ёшида бу фанни ўқиш ёки ўқимасликни ўзи танлайди. Мактабларда болалар ва қизлар аралаш ўқишади. Таълим спектри Федерал Ерларнинг молиявий ёрдамидан фойдаланувчи турли ташкилотларнинг хусусий мактаблари билан тўлдириб борилади.

Германияда мактаб таълими қуйидаги мактаб типларига бўлинади:

1. Бошланғич мактаб (Grundschule)
2. Йўналиш мактаблари (Orientierungstufe)
3. Асосий мактаб (Hauptschule)
4. Реал мактаб (Realschule)
5. Гимназия
6. Умумий мактаб (Gesamtschule)
7. Махсус мактаб (Sonderschule)
8. Спорт мактаблари

Бошланғич мактаб-таълим тизимининг пойдевори ҳисобланади. Бу таълим босқичининг вазифаси – болаларга таълимни давом эттиришга имкон берувчи билимлар асосини беришдир.

Мактаб таълимининг биринчи босқичи бошланғич мактаб (Grundschule) бўлиб, унда ўқишга 6 ёшдан қабул қилинади ва ўқиш 4-6 йил давом этади. Одатда болалар бошланғич таълимда 4 йил, Берлин ва Бранденбургда 6 йил таълим оладилар.

Илк 4 (6) йилда ўқувчилар бирга шуғулланадилар, 4-6-синфларда ўқувчи қаерда таълимни давом эттириши ҳал бўлади: тўлиқ халқ мактаби, реал мактаблар ёки гимназиялар. Бу ота-онанинг моддий ўзига тўқлигига эмас, ўқувчининг хоҳиши ва иқтидорига боғлиқ.

Бошланғич мактабдан сўнг ўқувчилар йўналиш босқичидаги мактабларга ўтадилар.

**Германияда ўрта
мактаб типлари:
асосий, реал, аралаш
мактаблар ва
гимназиялар**

Немис ўқувчилари бошланғич мактабни битирганларидан сўнг умумтаълим мактабининг 2-поғонасига борадилар. 5 ва 6-синфлар, уларнинг ташкилий жиҳатидан қатъий назар, авваламбор, бола камол топадиган давр бўлиб ҳисобланади, болаларнинг кейинги ўқиш шаклига йўналтириш мақсадида кузатув олиб борилади.

ГФРнинг баъзи Федерал Ерларида мавжуд бўлган йўналишли босқич (“Orientierungsstufe”) ота-оналарга, ўқувчи ва ўқитувчиларга II босқичдаги мактабга ўтишни ҳал қилувчи ишонарли асосни беришга мўлжалланган. Йўналтирувчи босқич мустақил ўқув муассасаси ёки II босқичдаги мактабнинг 1 қисми сифатида ташкил этилган. Берлинда бу босқич бошланғич мактабнинг 5-6-синф шаклида олиб борилади. ГФРда ўрта мактаблар 4 та типга бўлинади: гимназиялар, реал мактаблар, асосий мактаблар, умумлашган мактаблар.

Асосий мактаб

Асосий ёки тўлиқ халқ мактаби бошланғич мактабни битириб, реал мактаб ёки гимназияга бормаган барча ўқувчилар учун мажбурийдир. Бу мактабда охириги мажбурий синф 9-синф, баъзи ФЕларда 10-синф ҳисобланади. Кўпчилик ФЕларда ўқувчиларга қўшимча 10-синфга эркин қатнаш имкони берилган.

Асосий мактабнинг мақсади – ўқувчиларни иккинчи босқич I доирасидаги таълим ва касбий таълимни давом эттиришга тайёрлаш ва умумтаълим курсларига қатнашишдир. Асосий мактабларда ўқувчиларни ишчи касби олами билан таништириш орқали касб танлашга ёрдамлашишга эътибор қаратилади. Асосий мактабда асосан энг кучсиз ўқувчилар, ижобий таъриф берганда, амалий қизиқишлари бор болалар қолишади.

Шунга кўра асосий мактабларда эътибор техник предметларга, чизмалар, қўл меҳнати, уй юритиш, яъни, бўлажак касбий фаолият билан амалий боғланишга қаратилади. Бунга ўқувчиларнинг 8-синфда ўтадиган амалиёти ҳам қиради. Ҳунурмандчилик ва саноат муассасаларидаги “хақиқий” иш пайтида улар аниқ касбий талаблар билан танишадилар.

Асосий мактабдаги ўқитувчилар ўзлари ўқимаган соҳалар билан ҳам шуғулланишга мажбур бўладилар. Масалан немис ва инглиз тили ўқитувчилари техникани ҳам ўзлаштирадилар. Бундай касбий аралашувнинг педагогик вазифаси ҳам бор: синф раҳбари болалар учун ишончли шахсга айланиши ва ўз тарбияланувчилари билан имкон борича кўп вақт бирга бўлишидадир.

Асосий мактаб ўқитувчилари ўзларини ўқитувчи эмас, ижтимоий педагог деб ҳис қиладилар. Лекин асосий мактабдаги ўқувчилар ёмон ўзлаштиришига қарамадан кўпчилиги касбий таълим олишга муваффақ бўлишади.

Ҳозирги кунда Таълим вазирлиги асосий мактабни ислоҳ қилиш зарурати ҳақида фикр билдирмоқда. Бунда асосий мактаб ўқитувчилари бошланғич мактаб ўқитувчилари каби ихтисосликка эга бўлишлари керак дейилади.

Реал мактаблар

Реал мактаблар иккинчи босқичга қарашли бўлиб, одатда 5-10 синфларни ўз ичига олади. 7-синфни битириб, реал мактабга ўтишни хоҳлаган асосий мактаб ўқувчилари учун реал мактабнинг алоҳида 3 синф варианты мавжуд. Реал мактаб юқори даражали кенгайтирилган умумий таълим беради ва ўқувчиларни мустақил фикрлаш, масъулият ҳисси, инсонларга раҳбарлик қилиш кўникмаларига юқори талаб қўядиган касб эгалари бўлиши учун касбий таълим курсларига тайёрлайди. Ўқувчилар уларга тавсия этилган ўқув йўналишларидан битта асосийсини танлаб олиш имконига эга. Бу табиий-математик, техник, лингвистик, ижтимоий-иқтисодий, ижтимоий-тиббий, муסיкий-бадий йўналиш бўлиши мумкин. Ҳар бир мактабда тавсия

килинаётган фанлар аниқ. У мактаблараро ва ФЕлараро фаркланади. Реал мактабни етарли юқори даражадаги баҳолар билан битирган битирувчи II босқичдаги ўқув муассасасига кириш ҳуқуқига эга¹⁰.

Барча ўқувчилар чет тилини билишлари шарт. Асосий мактабларда чет тилини танлаш ҳуқуқи йўқ, фақат инглиз тили ўрганилади. Реал мактабларда эса бир неча чет тилини танлаш тавсия этилади, ўқувчи биттасини танлайди. Реал мактабларда ўқиш юқори даражада олиб борилади, фанларни тизимлаштиришга катта эътибор берилади. Ҳафтасига дарслари сони 30 дан 34 гача бўлади.

Ўқувчи 10-синфни битиргач, реал мактабни битирганлиги ҳақида аттестат олади, бу касбий таълимнинг қатор мактабларига, шунингдек, гимназиянинг 3та юқори синфи билан тенг типдаги мактабларга йўл очади.

Бошланғич ва асосий мактаб ўқитувчиси ихтисослигини олганлар малака ошириш курсига қатнашиб, имтиҳон топшириб реал мактабларда дарс бериш имконига эга бўладилар.

Гимназия Гимназиялар умумтаълим ўқув муассасалари ҳисобланади. Унда ўқиш 5-13-синфгача 9 йил давом этади. 11-13гача ўқийдиганлар гимназиянинг юқори босқичи деб аталади. Имтиҳонларни муваффақиятли топширган гимназия битирувчиси олий ўқув юртига кириш ҳуқуқини берувчи етуклик аттестати олади¹¹.

Умумий етуклик аттестати берувчи, ҳоҳлаган йўналишдаги олий ўқув юртига кириш ҳуқуқини берувчи гимназиялар ва “фан гимназия” лари мавжуд. Бундай типдаги мактаблар таълимнинг иккинчи босқичи IIга тегишлидир. Бу гимназияларда аниқ касблар соҳасига зарур бўлган билимларни беришга алоҳида эътибор қаратилади.

Фан гимназияларига реал мактабни битирганлик ҳақидаги аттестат бўлсагина қабул қилинади. Бу гимназияларда таълим давомийлиги 3йил. Битирувчилар фан етуклик аттестатини оладилар, бу эса маълум доирадаги фанларни ўрганиш учун олий ўқув юртига кириш ҳуқуқини беради.

Гимназияда ўқитишдан мақсад: умумтаълим билимларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш ва шулар асосида ўқувчиларни замонавий маълумотларни олиш ва қайта ишлашнинг илмий методлари билан таништириш, олий ўқув юртида муваффақиятли ўқиш учун зарур бўлган шарт-шароитларни яратишдан иборат. 5-10синфлар 11-синфда бошлагна индивидуаллаштирилган таълим дастури учун пойдевор яратиш вазифасини

¹⁰ Germany's Vocational Education at a glance.. E-Mail: books@bmbf.bund.de Internet: <http://www.bmbf.de>. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.-15 p.

¹¹ Germany's Vocational Education at a glance.. E-Mail: books@bmbf.bund.de Internet: <http://www.bmbf.de>. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.-15 p

бажаришга мўлжалланган.

Гимназиянинг ўзига хос хусусияти фанларнинг дифференциал тузилгани бўлиб, ўқувчига танлаш имкони берилади. Масалан, чет тиллар сони ва уларни навбатма-навбат ўрганиш, 9-синфда ўқувчига аниқ йўналишдаги фанларни (табиий-математик, илмий-иқтисодий, муסיқий-бадиий) танлаш имкони берилади. Шунга кўра, гимназиялар махсус характерга эга бўлади ва анъанавий классик, табиий-математик ва замонавий тиллар турларига бўлинади. Ундан ташқари иқтисодий, педагогик, қишлоқ хўжалиги, техник-технологик, ижтимоий-илмий, муסיқий гимназиялар ва коммунал хўжалик гимназиялар бор.

Классик гимназияларда албатта лотин, юнон ва бирорта замонавий тил ўрганилиши шарт. Табиий-математик гимназияларда математика, физика, химия чуқур ўрганилади. Гимназиянинг юқори синфларида асосий, яъни ҳамма учун мажбурий курслар, ҳамда индивидуал танланган ўта қийин (юқори) курслар киритилган.

Умумий таълимни камситмаган ҳолда бу тизим ўқувчиларнинг индивидуал қобилиятларини яхши ўрганишга имкон беради. Етуклик аттестати олиш учун 4 та фандан имтиҳон топширилади. Имтиҳон топширувчи юқорида айтилган соҳалар бўйича олган билимларини яхши кўрсата олиши, танланган юқори қийинликдаги курси бўйича эса кенг билимларни намойиш этиши лозим. Имтиҳон ҳам ёзма ҳам оғзаки бўлиши мумкин.

Авваллари гимназиялар Германияда фақат оқсуяклар задагонлар ўқийдиган мактаб эди, унга кўпчилик бора олмасди. Лекин замон ўзгарди: ҳозирги кунда бошланғич мактабнинг 4-синфини битирган 40% ўқувчилар гарчи етуклик аттестатини умумий мактабда олиш мумкин бўлса ҳам гимназияда ўқишни давом эттиришни хоҳлайдилар. Замонавий гимназияларда таълим жараёнини режалаштиришда мотивация муҳим омил саналади.

Бирлашган (умумий) мактаб

Бирлашган мактаб 5-10 (7-10) синфларни ўз ичига олади. У иккинчи босқич Iга қарашли. Бирлашган умумий мактабнинг мақсади: барча иккинчи босқич I мактаблари фанлари, курслари, битирув аттестатига талаблари билан бирлаштиришдир. У ўқув муассасалари ва иккинчи босқич II касбий таълим курсларига ўтувчи битирувчиларни тайёрлайди. Ундан ташқари, аксарият умумий мактабларда ўқитиш курслари мавжуд, уни муваффақиятли яқунлаган ўқувчи олий ўқув юртига кириш ҳуқуқини олади. Умумий мактабнинг иккита типи бор: кооператив, интеграциялашган

мактаб¹².

Кооператив умумий мактабда асосий мактаб, реал мактаб ва гимназиялар биргаликда ишлайди. Ташкилий, методик ва дидактик жihatдан улар бир бирига қарам бўлмаган бўлимлар сифатида фаолият юритади. Бу бўлимлар ўзаро ҳамкорлигининг тури ва даражаси ёш даврлари гуруҳларига боғлиқ. Кооператив умумий мактаб барча бўлимлар учун умумий педагогик раҳбариятга эга.

Интеграциялашган умумий мактаб 10-синфгача алоҳида мактаб типини ажратмайди. Синфларни ташкил қилишнинг ягона мезони ёш билан боғлиқ. Алоҳида фанларни ўқитиш курс тизими бўйича олиб борилади.

Машғулотларнинг асосий шакли дарс бўлиб, у бир неча турларга эга: очик дарс, дискуссия дарс, экскурсия дарс ва ҳ.к. 9-10-синф охирида ўрта таълимни тугатганлик ҳақида гувоҳнома олади.

Ўқувчининг у ёки бу фан бўйича ютуқларга кўра гувоҳнома юқоридаги иккинчи босқич I типдаги мактаблардан бирининг аттестатига мос келади. Баъзи ФЕда умумий мактаб анъанавий мактаб типлари қаторида доимий мактаб сифатида киритилган. Ҳозирги кунда интеграциялашган умумий мактабларда маълум ёшдаги ўқувчиларнинг 6% таҳсил олмоқда.

Умумий мактабда мутахассислар томонидан “фанлардан ютуқли бўйича дифференциялаш” деб номланган гуруҳларга бўлиш жорий қилинган. Дифференциялашдан кутилган мақсад: ҳар бир ўқувчига унинг қобилиятларига кўра талаблар қўйиш, ҳар бирига индивидуал ёндашиш. Дифференциялаш 6-синфдан, асосан фақат инглиз тили ва математика дарсларида бошланади. Инглиз тилидан яхши ўзлаштирадиган ўқувчилар турли синфлардан махсус тузилган “Б” гуруҳига ўтадилар. Қолганлар шундай тарзда ташкил этилган “А” гуруҳида ўқишади. Шу тариқа 30та ўқувчиси бор иккита 6-синфдан учта ўқув гуруҳи ташкил қилинади. Дифференциялаш немис, француз, химия, биология фанлари бўйича ҳам ўтказилади.

Ўзлаштириш ўзгариши натижасида бир гуруҳдан иккинчи гуруҳга ўтиш учун мумкин. Умумий мактабларда ўқувчилар, масалан, инглиз ва немис тилидан ёмон ўзлаштириш, лекин уларга ёқадиган ва “Б” гуруҳида шуғулланидиган математика ёки физика ва химиядан жуда яхши ўзлаштириши мумкин. Шу боис бундай ўқувчиларни 2-йилга қолдирмайдилар ва мактабни ўзгартиришга ҳаракат қилмайдилар. Умумий мактаб ўқувчиларининг бошқа типдаги мактабга ўтиш зарурати йўқ. Чунки

¹² Germany's Vocational Education at a glance.. E-Mail: books@bmbf.bund.de Internet: <http://www.bmbf.de>. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.-15 p

айнан асосий, реал мактаблар, шунингдек гимназиянинг бирлашуви умумий мактабнинг ўзига хос хусусиятидир. Бу ерда бир гуруҳда етуклик аттестатига имтиҳон топшириб, кейин ОЎЮда ўқитадиганлар ҳам, 9-синфни битириб, касбий билим юртига борадиганлар ҳам таҳсил олишади.

Бундай ҳолат анъанавий уч типли мактабда амалга ошиши мумкин эмас. 4(6) синфдан кейин ўқувчилар асосий, реал мактаблар ёки гимназияларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирида ўзининг таълим дастури ва тугатганлик тўғрисида аттестат мавжуд. Бир мактаб типидан иккинчисига ўтиш мумкин эмас.

Умумий мактабларда бола тақдирини эрта узил-кесил ҳал қилишдан воз кечилди, чунки ҳар бир оила ҳаётида кутилмаган ҳодисалар бўлиши мумкин. Ўқувчи қандай аттестат билан мактабни битириши 9-10-синфларда ҳал бўлади. “Ижтимоий интеграция ва ҳамма учун бир ҳил имкониятлар” девизи остида 60-70 йилларда умумий мактаблар яратиш учун компания бошланди ва илк умумий мактаблар Берлин ва Гамбургда бошланди. Вақт ўтиши билан кўплаб ота-оналар гарчи ҳар бир ФЕларда бу мактаблар турлича бўлса ҳам ўз фарзандларини умумий мактабларга бера бошладилар. Мактабнинг бундай шакли керакми, деган баҳслар тўхтади. Умумий мактаб тарафдорлари унинг ягона муқобил эмаслигини, танқидчилар эса унинг афзаллигини тан олишди.

Германияда касбий ва олий таълим тизими

Германия таълим тизимида ҳунар таълими муҳим аҳамиятга эга, чунки юқори малакали ишчиларга бўлган талаб кучлидир. Тўлиқсиз ўрта мактабни битирувчиларнинг 20% ҳунар таълими тизимида билим олишни давом эттирадилар. Аксарият ҳолларда ўқиш муддати 3-3,5 йилни ташкил этади. Ўқиш 3 босқичдан иборат бўлиб, биринчи йил асосий ҳунар таълими берилади. Бунга ўқитилаётган касбга тааллуқли махсус фанлардан назарий асослар берилиб, йирик корхоналарда амалий машғулотлар ўтказилади. Иккинчи йил давомида махсус ҳунар таълими берилади. Ўқувчининг биринчи йилдан иккинчи йилга ўтишида синов имтиҳонлари ўтказилиб, ўқишни давом эттирувчи ёшлар танлаб олинади. Учинчи йил давомида махсус ҳунар таълими янада чуқурлаштирилиб борилади.

Битирув имтиҳонлари махсус комиссия томонидан қабул қилинади. Комиссия аъзолари корхоналарнинг етакчи мутахассислари, Федерал Ерлардаги саноат палатаси, ҳунармандчилик палатаси вакилларидан ташкил топади. Ҳунар мактабларининг дипломлари олий ўқув юртларига кириш учун ҳуқуқ бермайди. Бунинг учун 1 йиллик тайёрлов курсларини тугатиш талаб этилади. Ўқишга қабул қилиш имтиҳонсиз, мактаб таълими тўғрисидаги ҳужжатга асосан амалга оширилади.

Олий мактаб ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқига эга. Олий ўқув юртини штатдаги ректор ёки бир неча йилга сайланган Президент бошқаради. Ўз-ўзини бошқаришда вазифалари аниқ тақсимлаб берилган бир неча гуруҳларнинг босқичма-босқич иштироки принципига амал қилинади. Унинг таркибига профессор-ўқитувчилар, ўқувчилар, илмий ходимлар ва бошқа ходимлар киради. Талабалар ўқиши эркин ташкил этилган. Кўп сонли ўқув босқичлари билан бирга ўқув режалари таклиф этилади. Ўқишга ҳақ тўланмайди. Агар талаба ёки уларнинг ота-оналари озик-овқат харажатларини кўтара олмаса, ўқиш учун молиявий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги федерал қонунга кўра улар молия ёрдамини оладилар. Бу ёрдамнинг ярми стипендияга қўшиб берилса, иккинчи ярми қарз тариқасида берилади¹³.

Мамлакатда таълимни ислоҳ қилиш масаласи кўпдан бери муҳокама қилинмоқда, бунда ўқув жараёнини қисқартириш таклиф қилинмоқда. Баъзи университетларда талабалар 7 йил ўқийди. Улар ўқишга киргунга қадар корхоналарда бир неча йил ишлашлари ёки бундесверда хизмат қилишни ҳисобга олсак, талабалар ҳақиқий меҳнат фаолиятларини анча кеч бошлаётганлигини тушунамиз.

Германияда Халқ университетлари мавжуд бўлиб, улар партия ва диндан ташқари муассаса. Уларнинг кўпчилиги кечки бўлиб, фақат 1989 йилда университетларда 4000 курслар ташкил этилган ва бу курсларда, 5,5 млн. тингловчи малака оширган. Давлат малака оширганларни рағбатлантиради ва бу учун ҳар йили 5,5 млн. марка маблағ ажратади. Малака ошириш курсларида ўқиш даврида тингловчиларга маблағ билан молиявий ёрдам берадилар. Асосан ишсизлар ўз малакасини ошириш имкониятларидан кўпроқ фойдаланадилар ва бу билан иш топиўлари тезлашади. Ярим йил давомида малака оширган ишчиларнинг 75% иш билан таъминланади. Черковлар ҳам фуқароларнинг билим даражаларини оширишда фаол иштирок этади.

Евангель черкови ўзининг 15 та академиясида долзарб мавзулар бўйича анжуманлар ташкил этади. Католиклар малака оширишда никоҳ, оила масалаларига, теология ва маданият соҳаларига катта аҳамият берадилар. Олий ўқув юртларида тадқиқот билан шуғулланиш уларнинг қадимий анъаналаридан бири. Ўтган аср бошларида Вильгельм фон Гумбольдт прусс университетларини ислоҳ қилди, ўшандан бери “Тадқиқот ва ўқитиш бирлиги” уларнинг ҳаётий принциппригип айланиб қолган. Олий ўқув

¹³ Germany's Vocational Education at a glance.. E-Mail: books@bmbf.bund.de Internet: <http://www.bmbf.de>. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.-15 p

юртлари тадқиқотларининг асосий йўналиши – фундаментал амалий тадқиқот бўлиб, уларга бошқа илмий- текшириш институтлари, саноат лабораториялари яқиндан ёрдам беради. Германия таълими ўзига хос йўналишга, жуда мураккаб тизимга эга. Шу билан бир қаторда ҳозирда Германияда таълим тизимини ислоҳ этиш йўлида янги изланишлар олиб борилмоқда.

Германия олий таълим тизими олий ўқув юртлари турларининг кўплиги билан фарқланади. Германияда жами 383 олий ўқув юрти бўлиб, шулардан 103 таси университет, 180 таси амалий фанлар олий ўқув юртлари ҳисобланади. Биринчи олий маълумотни олиш яқин кунларгача немислар учун ҳам, чет эллик талабалар учун ҳам текин эди. 2007 йилдан бери баъзи олий ўқув юртлари талабалари ҳар семестрга 500 евродан тўлашлари кераклиги белгиланди (инфляцияни ҳисобга олиб ошиб бормоқда.)

Ғарбий Европа Федерал ерларида муддатидан узок ўқиётган талабалар ўқиш учун пул тўлайдилар. Таълим тизимидаги бу ислохотлар қонун бўйича йўлга қўйилган.

Олий ўқув юртларининг кўпчилиги давлат тасарруфида ва ҳукумат томонидан молиялаштирилади. 383 олий ўқув юртларидан 69 таси хусусий.

Олий ўқув юртларига кириш имтиҳонларисиз қабул қилинади, абитуриент учун энг муҳими мактаб ёки гимназияда кириш имтиҳонларини муваффақиятли топширишдир. Нуфузли мутахассисликларга ўқишга қабул қилишда абитуриент мактаб аттестатининг ўртача бали ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Университетлардаги нуфузли мутахассисликларга ўринни тақсимлаш бўйича олий ўқув юртлари эмас, ZVS деган махсус бўлинма шуғулланади. Ўртача баллдан ташқари ZVS ижтимоий ва шахсий сабаблар, ногиронлик, оилавий аҳволи ва бошқаларни ҳам ҳисога олади. Агар ўртача балл етарли бўлмаса, абитуриентни навбатга қўяди. Бир неча семестр кутганидан сўнг унга университетдан ўрин беришади.

Германия доимий равишда университет рейтингларини аниқлаб туради. Бунда ўқитиш, педагог кадрлар даражаси, шунингдек, у ёки бу олий ўқув юртларини битириб, ишга жойлашиш каби шарт-шароитлар ҳисобга олинади.

Талабалар оддий стипендиядан ташқари турли Фондлар томонидан жорий қилинган стипендияларни олиш имконига эга. Партия фондлари, Немис халқи фонди, Черковлар фонди, ФЕ ҳукумати фонди, ГФР ҳукумати бўлимлари ва кичик регионал ташкилотларлар фондлари шулар жумласидандир. Стипендиялар одатда алоҳида тоифа талабаларга, масалан, ўта иқтидорли талабаларга берилади. Стипендия немис студентларига ҳам,

чет эллик талабаларга ҳам берилади. Чет эллик талабаларга стипендия берувчи асосий ташкилотларга Академик алмашиш Германия хизмати киради. Шу каби йирик фондларга Конрад Аденауэр, Фридрих Эрберт, ФЕ фондлари киради.

Германияда илмий-тадқиқотлар университетлар ва илмий ташкилотлар ҳамда корпоратив тадқиқот марказларида олиб борилади. Университетлардаги илмий тадқиқотлар федерал бюджет, ФЕ бюджети томонидан ва ташкилотлар ажратган маблағлар ҳисобидан молиялаштирилади. Германияда илмий-тадқиқотлар шунингдек, 4та йирик илмий ташкилотларда олиб борилади. Булар Макс Планк жамияти, Гельмгольц жамияти, Фраунгофер жамияти ва Лейбниц жамиятларидир.

Макс Планк жамиятида 13000 ходим ишлайди, ундан 5000 таси олимлар бўлиб, жамиятнинг йиллик бюджети 1,4 млрдни ташкил этади. **Гельмгольц жамияти**да 26,5 минг ходим ишлайди, ундан 8000 таси олимлар бўлиб, жамиятнинг йиллик бюджети 2,35 млрдни ташкил этади. **Фраунгофер жамияти**да 26,5 минг ходим ишлайди, жамиятнинг йиллик бюджети 1,2 млрдни ташкил этади. **Лейбниц жамияти**да 13,7 минг ходим ишлайди, жамиятнинг йиллик бюджети 1,1 млрдни ташкил этади.

Университетлар бир йилда илмий тадқиқотларга 9,2 млрд евро сарфлайди. Йирик немис ва чет эл компаниялари Германия ҳудудидаги тадқиқот марказларини молиявий қўллаб-қувватлайди.

Германия университетлари талабалари ўрганадиган фанлар ва дарс жадвалини ўзлари танлайдилар, яъни ҳар бир семестр учун мустақил дастур тузадилар. Ўқув йили 15 октябрдан бошланиб, 2та семестрдан иборат. Ҳар бир семестр охирида талаба ўзи қатнашган махсус курс ва маърузаларнинг махсус сертификатини йиғади, сертификатларнинг керакли сонини тўплагач, имтиҳон топширишга рухсат сўрайди.

Олий ўқув юртларининг иккинчи типи – махсус олий мактабларда ўқиш тизимли ташкил этилган. Бунда талабалар аниқ ўқув режаси ва имтиҳонлар жадвалига амал қиладилар, шу тариқа олий таълимни 4 йилда тугатишлари мумкин.

Германияда олий таълим тизими Германияда ижтимоий имтиёз тизими ривожланган, кўпгина шаҳарлардаги талабалар учун жамоат транспорти текин. Шунингдек, театр, музей, кинотеатр ва бошқа ерларга бориб айланиш учун чегирмалар мавжуд.

Тайёрлов коллежларида, университетдаги каби текин ўқитилади. “Абитур” дипломи акс этган таълим стандартига кўра университетга одатда имтиҳонсиз киради.

-университетлар ва институтлар;

- махсус ОЎЮлари;
- педагогик ва технологик ОЎЮлари;
- бошқарув ва санъат олий мактаблари;
- касбий олий мактаблар (академия).

Таълим босқичлари: Асосий таълим – 4 йил. (педагогик таълим бундан мустасно – 3 йил). Амалиёт – 18 ой. Имтиҳон топшириш ва диплом олиш¹⁴.

Германияда немис ва чет эллик талабалар ўртасида нафақат университетлар, балки махсус олий ўқув юртларига киришни ҳоҳловчилар ҳам кўп. Бу махсус олий ўқув юртларида 22000 чет эллик талабалар таҳсил оладилар. Махсус ОЎЮ (Fachhochschulen)ларида ўқиш қисқартирилган ва амалий вазифаларга йўналтирилган. Бундай ОЎЮларида муҳандислик иши, иқтисодиёт ва менежмент, қишлоқ хўжалиги, компьютер мутахассислиги бўйича юқори билимлар олиш мумкин.

Университетлардан фарқли ҳолда махсус ОЎЮ докторлик даражасини бериш ҳуқуқига эга эмас. Бу таълим муассасасини битиргач, Diplomgrad (2-босқич) берилади ва бу академик даража ҳисобланади.

Касбий академиялар (Berufsakademien) маълум фанлар бўйича III босқич таълимини беради. Бу ерда таълим ишлаб чиқариш муассасаларида амалий тайёргарлик билан бирга олиб борилади.

Жанубий Корея таълим тизими

Жанубий Корея Республикаси кўплаб тадқиқотчиларнинг диққатини ўзига тортмоқда, сабаби бу давлат постиндустриал цивилизация ютуқларини эгаллаган Осиё – Тинч океани регионининг ноёб давлатларидан биридир. Кореяликлар бажарилиши шарт бўлган асосий вазифа - ўз анъанавий маданиятини сақлаш, сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ислохотларни ўз маданий-сиёсий идентивлик, Шарқнинг анъанавий кадриятлари ва ориентирлари билан боғлашга интилиш деб ҳисоблайдилар. Бу давлатнинг таълим тизими ЮНИСЕФ экспертлари хулосасига кўра саноати ривожланган давлатлар ичида “энг самаралиси” деб тан олинган.

Кўпчиликнинг ягона фикрича, Жанубий Кореянинг иқтисодиёти ва техникадаги ютуқлари “инсон ресурсига инвестицияни тўғри тикканлигида” деб таъкидлашади. Конфуций давридан сақланиб қолган зиёли одамга жамоат хизмати ҳозирги кунгача бор. Жанубий Кореяда 1980 йиллардан бери илмий касблар энг нуфузли ҳисобланади.

Жанубий Корея таълим тизими яна битта бутунжаҳон тамойилини амалга оширади: бу таълим ва фан интеграциясидир. Дунё амалиётида ўқув

¹⁴ Germany's Vocational Education at a glance.. E-Mail: books@bmbf.bund.de Internet: <http://www.bmbf.de>. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.-15 p

муассасалари ва илмий-тадқиқот институтларини ўз ичига олувчи академик конгломератлар самарали фаолият олиб боришмоқда. Бундай бирлашув илм ва таълим интеграциясининг аниқ асоси бўлиб хизмат қилади ва мамлакатда ягона илмий-техник ва таълим сиёсатини олиб бориш имкониятини беради. Олий ўқув юртлари ва илмий тадқиқот институтларининг қўшилиши бугунги кунда интеграциянинг энг самарали шакли ҳисобланади.

Кўп ривожланаётган давлатларда таълим бугунги кунда жамиятнинг фақат сарф-ҳаражатлар соҳаси эмас, балки асосий ишлаб чиқарувчи кучига айланди. Яъни, таълим рақобатбардош, жиддий молиявий маблағларни олиб келувчи соҳа бўлиши кераклиги исботланди. Таълимнинг деярли 1-босқичидаёқ давлат ва иқтисодийнинг ривожланишига қаратилган бўлиши керак. Фақат билим олиш учунгина эмас, балки олинган билимларни амалиётда самарали қўллаш учун ўқиш зарур.

Лекин шуни ҳисобга олиш жоизки, таълимни тизимли модернизация қилиш жараёни ўз-ўзидан эски тартиб элементларни енгиб ўтиш, янги ғояларни ишлаб чиқиш ва табиий бошқарувнинг бошқа метод ва механизмларини шакллантиришни назарда тутди. Лекин бу шундоқлигича нусха олиш шаклида эмас, балки янгиликларни қабул қилиш билан бирга таълим ривожланиш босқичидаги энг яхши анъаналар ва қўлга киритилган ютуқларни сақлаб қолишни тақозо этади¹⁵.

Мактабгача таълим Жанубий Кореяда болалар боғчаси умумтаълим турига кирмайди. Ота-оналар фарзандларини хусусий мактабгача муассасаларга берадилар. Бу муассасаларда таълим корейс тилида, инглиз тилида, баъзиларида фақат инглиз тилида олиб борилади. Болалар боғчасига 3 ёшдан 5 ёшгача қабул қилинади. Кўпчилик болалар “мактабгача” тайёргарлик олмасликлари, яъни хусусий мактабгача муассасаларга бормасликлари, балки болалар боғчасига шунчаки боришлари мумкин.

Болалар боғчасининг асосий вазифаси оилаларни ҳар томонлама ривожланиши учун шароит яратишдан иборат. Боғчаларда асосан мусиқа, расм, ҳисоблаш дарслари ўтилади. Корейс боғчаларида болаларда мустақилликни шакллантиришга катта эътибор берилади. Болалар ёши орасидаги фарқ 3 йилгача бўлиши мумкин.

Бошланғич таълим Жанубий Кореяда болалар (6 ёшдан ошган) 7 ёшдан 13 ёшгача бошланғич мактабга борадилар. Ўқиш муддати 6 йил, мажбурий ва бепул. Бошланғич мактабда қуйидаги 9 та фанлар ўқитилади:

¹⁵ Comparative Education Review. By the Comparative and International Education Society. 1994

- Корейс тили;
- Математика;
- Аниқ фанлар;
- Жамият ҳақидаги фанлар;
- Чет тили;
- Тасвирий санъат;
- Мусиқа.

Одатда бу фанлар синф раҳбари томонидан ўқитилади, фақатгина баъзи фанлар учун махсус ўқитувчилар тайинланади. Бошланғич таълимдан ўрта таълимга, ундан юқори таълимга имтиҳонлар топшириш орқали эмас, балки фақатгина ёшига қараб ўтилади. XX асрнинг 80 йилларига қадар инглиз тили ўрта мактабларда ўқитилган, ҳозирда эса бошланғич мактабнинг 3-синфидан ўқитиляпти. Корейс ва инглиз тили грамматикаси жуда жуда катта фарқли бўлганлиги учун инглиз тилини ўрганиш жуда қийин. Шу боис ота-оналар ўз фарзандларини хусусий ўқув муассасаларига қўшимча ўқишга жўнатадилар. Хусусий ўқув муассасалари, яъни “хагвонлар” болаларга тил ўрганишда индивидуал ёндашадилар. Шу мақсадда инглиз тилида гаплашувчи чет элликларни бошланғич мактабга жалб қилиш йўлга қўйилган.

Бошланғич мактаб корейсчасига “чходын хаккё” деб номланар ва бошланғич таълим маъносини англатар эди.

1996 йил Жанубий Корея ҳукумати бу номни ўзгартирди ва “гукмин хаккё” деб номлади. Бу атама “фукаролик мактаби” деган маънони англатади.

Кореяда давлат тасарруфидаги бошланғич мактаблардан ташқари қатор хусусий мактаблар ҳам мавжуд. Бу мактабларнинг ўқув дастурлари давлат мактаблари ўқув дастурларига бирмунча мос келади, лекин ўқитиш юқори даражада амалга оширилади. Масалан, кам сонли ўқувчиларга кўп ўқитувчиларнинг жалб этилиши, қўшимча фанларнинг киритилиши, умуман таълимнинг юқори стандартларга эгалиги ва ҳ.к. Шу боис кўпчилик ота-оналар ўз фарзандларини хусусий мактабга беришга интиладилар. Лекин бундай мактабларда ўқиш нархининг баландлиги ота-оналарни ўйлантириб қўяди. Бошланғич мактабни битирган ўқувчилар кейинги босқичларга имтиҳонсиз ўтадилар.

Жанубий Кореяда синфларни рақамлаш одатдагидай пастдан юқорига эмас, балки ҳар бир таълим босқичида 1 дан бошланади. Масалан, бошланғич мактаб 1 дан 6 гача, ўрта мактаб (3 йил) 1 дан 3 гача, саналади: бошланғич мактабнинг 1-синфи (2,3,4,5,6-синфи), ўрта мактабнинг 1-синфи (яъни, ўзбек мактабларидаги 7-синф), олий мактабнинг 2-синфи (яъни ўзбек академик

лицей ва КХ коллежининг 2-курс талабаси) каби.

**Жанубий Кореяда
мактаб тизими: ўрта ва
юқори мактаблар**

Корейс тилида ўрта мактаб “чунхакё” деб номланади ва “ўрта мактаб” маъносини беради. Ўрта мактабда таълим мажбурий, бепул ва 3 йил ўқитилади. Ўрта мактабга 11 ёшдан ошган, 12 ёшдагилар қабул қилинади¹⁶.

Бошланғич мактабга нисбатан ўрта мактабда ўқувчиларга анча юқори талаблар қўйилади. Синф раҳбарлари – хангыльлар ўқувчилар ҳаётида муҳим ўринга эга, ўқувчилар уларни қаттиқ хурмат қилишади.

Ўрта мактабда бир кунда 6 та фан ўқитилади, шунингдек, алоҳида махсус 7-дарс ҳам бор. Ўқув дастурининг негизини қуйидаги фанлар ташкил этади:

- Математика;
 - Корейс ва инглиз тили;
 - Қатор аниқ фанлар;
- “Қўшимча” фанлар қуйидагилардан иборат:
- Санъат соҳалар;
 - Жисмоний тарбия;
 - Тарих;
 - Ханча (хитой пероглифи);
 - Этика;
 - Уй иқтисодини юритиш;
 - Компьютер саводхонлиги.

Машғулотлар 45 дақиқа давом этади. Бошланғич синфдаги 9 та фанга, ўрта мактабда яна 4 та фан қўшилиб, жами 13 та фан ўқитилади. Мактабда чет тилларига эътибор кучли. Кўпчилик инглиз тилида бемалол гаплаша олади.

Чет тилини ўқитишга ҳафтасига 4-5 соат ажратилган. Ўқиш ўрта мактабда бир йилда 1222 соатни ташкил этади. Кореялик ўқувчилар инглиз тилидан ташқари классик хитой тилини мажбурий равишда ўрганадилар. 5-синфдан бошлаб, Хитой тарихи ўргатилади. Бошланғич мактабдаги каби ўрта мактабда ҳам ўқувчи синфдан-синфга имтиҳонсиз ўтади. Маълум фанлар учун имтиҳонларнинг стандарт шакллари мавжуд, фан ўқитувчилар тавсия қилинган ўқув қўлланма ва дарсликлардан фойдаланадилар.

Ўрта мактабнинг кўплаб ўқувчилари дарсдан кейин қўшимча курслар “хавгонлар”га борадилар, ёки хусусий репетиторларга қатнайдилар. Алоҳида эътибор инглиз тили ва математикага қаратилган. Баъзи хавгонлар битта фанга асосланади, баъзилари барча асосий фанларни камраб олади. Бу ўз

¹⁶ Comparative Education Review. By the Comparative and International Education Society. 1994

навбатида мактаб машғулотларининг янада қийин бўлган иккинчи қисмига айланади.

Ундан ташқари жуда иродали ўқувчилар кураш турлари ва мусиқа мактабларига қатнашадилар. Ўқувчилар шу тариқа дарсдан кейин уйларига жуда кеч қайтадилар.

Юқори мактаб Корейчасига “кодынхаккё” деб номланади. Корейлик болалар юқори мактабга ўрта мактабдан кейин 17 ёшдан 1-курсга қабул қилинади ва 19 ёшгача таҳсил олади. Юқори мактаблар бир неча турларга ажратилади¹⁷:

- *Давлат юқори мактаблари*: Корея Таълим ва техника фанлари вазирлиги, Маданият, Жисмоний тарбия ва сайёҳлик вазирлиги бошқаради;

- Умумий юқори мактаблар: ҳар бир вилоятдаги юқори ташкилотлар томонидан бошқарилади;

- Хусусий юқори мактаблар.

Шунингдек, юқори мактаблар ўқитиш фанларига кўра ҳам бир қанча турларга бўлинади:

- Ихтисослаштирилган мактаблар (қишлоқ хўжалиги, саноат, денгиз хўжалиги, ахборот);

- Умумий мактаблар;

- Махсус мактаблар (лицей шаклидаги мактаб);

- Техника мактаблари;

- Чет тили мактаблари;

- Жисмоний тарбия мактаблари;

- Санъат мактаблари ва ҳ.

Жанубий Корея Республикасида таълим вазирлиги махсус ташкил этган юқори мактаблар ҳам бор. Булар асосан қишлоқ хўжалиги, балиқчилик, саноат, халқаро тилларга ихтисослашган бўлади.

Юқори мактаб ўрта мактаб каби мажбурий эмас. Бироқ кейинги йилларнинг барчасида статистик маълумотларга қараганда 97-98 % корейс ёшлари юқори мактабни тамомлаганлар. “Илмий” юқори мактаблар, чет тиллар ва санъатшунослик мактабларига кириш анча мураккаб имтиҳонларни топширишни талаб этади. Юқори мактаблар хусусий ва давлат тасарруфида бўлиши мумкин, бу мактабларда мутахасислик бермайди, балки уларни кейинги таълим босқичига тайёрлайди.

Коллежда таҳсил олишни истамаган ўқувчилар касбий билим юртларига кириб ўқишлари мумкин. Бу билим юртлари технология,

¹⁷ Comparative Education Review. By the Comparative and International Education Society. 1994

агрикультура ёки молия йўналишларига ихтисослашган. Юқори мактабларнинг жадвали ҳақида гапириладиган бўлса, ҳар бир ўқувчи учун кун ярмида қайтиб келиш одатдаги ҳолатга айланган.

Жанубий Кореяда хунар мактаблари 600 тани ташкил этади. Бу мактабларнинг 45% бўлажак мулкдорларни тайёрлайди, 23% да техник касб эгалари етишиб чиқади. Қолган мактабларда денгизчилик, қишлоқ хўжалик ихтисосликлари ўзлаштирилади. Шуниси диққатга сазоворки, бу мактабларга корхоналар оталиқ қиладилар.

Жанубий Корея “Таълим ҳақидаги қонун” талабларидан бири ҳам шудир. Бизнинг Республикамиздаги каби Жанубий Кореяда ҳам алоҳида иқтидорли болаларга эътибор жуда кучли. Сўнгги йилларда 5 та спорт, 6 та илмий мактаблар очилган. Жисмоний тарбиянинг ривожланишига Сеул олимпиадаси катта таъсир кўрсатган.

Ривожланишдан орқада қолган болалар учун махсус мактаблар мавжуд. Бу мактабларнинг аксарияти хусусий ёки диний ташкилотларнинг хайрия маблағлари ҳисобига қурилган.

Давлат мактабларида дин фан сифатида ўқитилмайди. Лекин 3-синфдан бошлаб “Одобнома” каби махсус фан жорий этилади. Бу фан 12-синфгача ўқитилиб, ҳафтасига 2 соат ажратилган. Бу фан ўз ичига динни ҳам қамраб олади. Дин қотиб қолган бир ақида сифатида эмас, қадрият сифатида ўқитилади. Бу бутун бир тарбия тизими натижасидир. Эҳромларга бориш, тарихий ёдгорликлар билан танишиш, маънавий тарихни ўрганиш мактаб фанларининг мажбурий давоми ҳисобланади.

Мактаблар учун ўқитувчи кадрлар тайёрлаш масаласига ҳам катта эътибор берилди. Кореядаги барча талабаларнинг 6.5% бўлажак педагоглардир. Мамлакатда 11 та ўқитувчилар тайёрлайдиган коллежлар мавжуд ҳар бир провинция (вилоят) ўз коллежига эга. Юқори мактаб битирувчилари “сусен” деб номланувчи стандарт тест топширадилар. Мактаб ўқув дастурлари кириш тестлари – имтиҳонлари мазмунини қамраб олган. Сусен 3 та асосий секция / фанлардан иборат: корейс тили, математика ва инглиз тили. Ундан ташқари табиий ва ижтимоий фанлардан танлов асосида қатор фанлар киритилади. Бундай тест 1 йилда 1 марта топширилади, у интенсив тайёргарликни талаб этади. Бу тестга бўлажак ОўЮ талабалари боғча ёшидан тайёрланишни бошлашади.

Жанубий Кореяда касб-хунар таълими ва олий таълим тизими

Тестни топширолмаган ва коллежга кириш 1 йилга сурилган ўқувчиларни “чесусенлар” деб аташади.

Жанубий Кореяда олий маълумотга эга бўлиш ҳар бир корейс фуқаросининг кейинги мавқеи муваффақияти учун жуда катта

аҳамият касб этади. Шунинг учун ҳам бу мартабали таълим муассасаларига ўқишга киришга бўлган эҳтиёж ҳам катта. Жанубий Кореяда эътибор кўпрок математика, корейс тили ва инглиз тилларига, аниқ фанларга ва жамият билан боғлиқ фанларга қаратилади.

Жисмоний тарбияга унчалик эътибор берилмайди, чунки, у таълим берувчи фан эмас. Ўқув йили 2 семестрдан иборат. 1-семестр мартда бошланади ва июлнинг ўрталарида тугайди. 2-семестр эса кеч августда бошланиб, февралнинг ўрталарида тугайди. Ёзги таътил июл охиридан августнинг сўнггига қадар, кишки таътил эса кеч декабрдан эрта февралга қадар давом этади. Таълим дастури аниқ белгиланмайди ва фанлар бир ўқув йилидан сўнг яна ўзгартирилиши мумкин.

Жанубий Корея аҳоли ўртасида талабалар сонига кўра дунёда биринчи ўринларда туради. “Таълим тўғрисида”ги қонунга кўра барча ОЎЮ давлат тасарруфидаги ва хусусий таълим вазирлиги ва меҳнат ресурсларини ривожлантириш хизмати томонидан бошқарилади. Бошқа масалалар бўйича университетлар Корея Университет таълими кенгаши тамойилларига таянади. Жанубий Кореяда қуйидаги таълим муассасалари турлари мавжуд:

- Коллеж ва университетлар (хусусий ва миллий, давлат тасарруфида);
- Индустириал университетлар;
- Педагогика институтлари;
- Сиртки университетлар;
- Очик университетлар.

Жанубий Корея таълим тизимининг барча бўғинларида бўлганидек, олий таълим соҳасида ҳам чуқур ислохотлар олиб борилган.

Мамлакатда таълимни ислох қилиш ва ривожлантиришга оид қабул қилинган қонунлар ва меъёрий ҳужжатларни олий таълимни рақобатга тайёрлаш, университет таълимини ривожлантиришда тадқиқотлар кўламини кенгайтириш, битирув мактаб таълими ва амалий мутахассисликларни кучайтириш, университетларнинг маҳаллий саноат билан алоқадорлигини яхшилаш, саноат талабларига жавоб берадиган касбий таълимни ривожлантириш, мактаб билан ишлаб чиқариш ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлаш, ижтимоий кам таъминланган оилалар ва ишчилар учун касбий таълимни кучайтириш, олий таълим учун ўсмирлар имкониятларини яхшилаш, ахборот асрида таълим бошқаруви ва уни молиялаштириш халқаро таълим алмашинувини мустаҳкамлаш каби долзарб масалаларга катта эътибор қаратилди¹⁸.

¹⁸ Comparative Education Review. By the Comparative and International Education Society. 1994

Кореяда олий таълим муассасаларига қабул қилиш қаттиқ назорат остида бўлиб, ҳар бир даъвогарнинг маълум бир коллеж ёки университетга мувофиқлиги талабанинг таълимни ўзлаштириш қайдлари ва стандартлаштирилган миллий тест натижалари орқали белгиланади.

1999 йилги маълумотга кўра, Кореяда жами бўлиб 350 та олий ўқув юрти фаолият олиб борган. Мамлакатда расмий равишда олий ўқув юртларининг 5 та тури (ҳарбий ва диний ўқув муассасаларини ҳисобга олмаганда) мавжуд: университет, коллежлар, ўқитувчилар институти, очик университетлар ҳамда сиртки университетлар.

1-жадвал

Корея ўқув юртларининг турлари¹⁹ (1999 йилги маълумот)

№	Ўқув юртлари	Ўқув юртлари сони
1	Университетлар	158
2	Коллежлар	161
3	Сиртки университетлар	1
4	Ўқитувчилар институти	11
5	Очик университетлар	19
	Жами:	350

2002 йилги маълумотга асосан эса олий таълим муассасалари сони 358 тага етган. Ушбу тизимда таълим тўрт йилдан иборат бўлган университетлар юқори ўринни эгаллайди. Университетларнинг битирувчиси таълим муддати икки йил бўлган магистратурага кириш ҳуқуқига эга бўлади.

Келажакда мактабларда ишлаш учун педагоглар тайёрлайдиган ўқитувчилар институти университетларга яқин туради. Мамлакатда ягона сиртки олий ўқув юрти - Сеулдаги сиртки университет ўзига ҳос аҳамиятга эга. “Очик университетлар” нинг вазифаси ҳам шунга ўхшаш бўлиб, уларга ишлаб чиқаришда ишлаётганларгина кириши мумкин, уларда кириш имтиҳонлари йўқ. Жанубий Кореяда коллежларнинг асосий вазифаси малакали ишчилар ёки бўғин идора хизматчиларини тайёрлашдир. Талаба коллежни тугатгач, назарий жиҳатдан бирданига университетнинг иккинчи ёки учинчи курсига кириш учун ҳаракат қилиши мумкин. Шу билан бирга махсус ўтиш имтиҳонини топшириб, бошқа мутахассислик бўйича ҳам кириши мумкин.

Бакалаврият. Ўқиш муддати 4 йил. Талабалар 140-150 кредит соат

¹⁹ Comparative Education Review. By the Comparative and International Education Society. 1994

атрофида таҳсил оладилар. Тиббиёт соҳасида ўқиш 6 йил давом этади ва 180 кредит соат ўқишади. Ўқиш тугагач, бакалавр даражасини олганлиги ҳақидаги диплом берилади. Типик йирик корейс университетлари таркибида 10 тадан 20 тагача факультетлар бор. Факультетлар америкача термин билан “колликлар”, яъни корейсча “тэхак” деб аталади. Корейда ўқув жараёнига ахборт технологияларини жорий қилишга алоҳида эътибор берилади. Натижада Жанубий Корея дунёда ўз мактаб ва таълим муассасаларини компьютер ва интернет билан тўлиқ таъминлаган иккинчи давлатга айланди.

2-жадвал

№	Босқичлар	Ўқиш давомийлиги	Мажбурийлиги
1	Бошланғич мактаб	6 йил	Ҳа
2	Ўрта мактаб	3 йил	Ҳа
3	Юқори мактаб	3 йил	Йўқ
4	Касбий таълим(коллеж)	2 йил	Йўқ
5	Олий таълим(университет)	4 йил	Йўқ

Магистратура. Ўқиш муддати 2-3 йил. Ўқиш якунида талабалар диссертация ёқлайдилар. Тиббиёт соҳасидаги талабалар Тиббиёт мактабининг барча талабларини бажариб, миллий имтиҳон топширадилар. Ўқиш якунида магистрлик даражаси берилади.

Докторантура. Ўқиш муддати 3-4 йил. Ўқиш якунида докторлик диссертацияси ҳимоя қилинади, оғзаки ёки соҳага мос имтиҳон топширилади.

1.3. Хорижий давлатлар таълим тизимининг тараққиёти

Белгия таълим тизими²⁰

Белгияда МТ 2,5 ёшдан бошланади. Ушбу белгиланган ёшга етганда болаларни МТга беришади, шу сабабли гуруҳдаги болалар сони йил давомида ўзгариб боради. МТ гуруҳларининг асосий мақсади: болаларнинг билиш, билим орттириш (когнитив), коммуникатив ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш ҳисобланади. Машғулотлар ойин шаклида олиб борилади.

Мактабгача таълим

Мактабгача таълим мажбурий таълим дастурига киритилмаган бўлсада, Белгияда таҳминан 90%гача бўлган болалар унда таҳсил олишади. Кўп ҳолларда мактабгача таълим муассасалар бошланғич мактабларга уйғунлашган бўлади. Болалар 6 ёшга этганда бошланғич мактабнинг биринчи

²⁰ National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.- 9 p

синфига ўқишга кирази.

3-жадвал

№	Таълим босқичлари	Ёш
1	Бошланғич мактаб	6-12
2	Ўрта мактаб	12-16
3	Ўрта касбий мактаб	16-18
4	Олий мактаб	18-23

Мактаб

Мактаб таълими даври 2 та – бошланғич ва ўрта мактаб босқичига бўлинади. Бошланғич мактаб, ўз навбатида, 3 та 2 та синфли босқичдан иборат. Бу даврда болалар арифметика, ўқиш, ёзиш, мусиқа, тарих ва баъзи бошқа фанлардан таълим олишади. Дарслар 8.30 да бошланиб, 15.30 гача давом этади. Соат 12.00 дан 13.00 гача тушлик учун танаффус берилади. Чоршанба куни тушликдан сўнг, шанба ва якшанба кунлари дам олиш кунлари ҳисобланади.

Брюсселдаги фламанд мактаб дастурига биринчи ёки иккинчи синфдан бошлаб, француз тилини ўқитиш киритилган. Қолган фламанд мактабларининг кўп қисмида бу фан бошланғич мактабнинг 3-босқичида ўргатилади. Мамлакатнинг француз тилида сўзлашувчи қисмида ўқувчининг хоҳишига кўра инглиз ёки нидерланд тиллари ҳам ўргатилади. Герман тилида сўзлашувчи қисмида француз тили мажбурий тарзда ўқитилади. Шунингдек, Белгияда, белгиланган ижтимоий гуруҳ (денгизчи ва дипломатлар болалари)га йўналтирилган қатор хусусий мактаблар ҳам фаолият кўрсатади.

Ўқувчилар бошланғич мактабни тугатиб, худди шундай 3 та 2 йиллик босқичдан иборат ўрта мактабга ўтадилар. Бу босқичда ўқувчилар фанларни маълум гуруҳлар орасидан танлашлари шарт бўлади ва бу танлов маълум даражада уларнинг дарс жадвалини аниқлаб беришга асос бўлади. Дарс жадвалидан бу танланган фанлардан ташқари ҳамма учун мажбурий фанлар ҳам жой олган. Масалан, давлат тили ва жисмоний тарбия фанлари ва хоказо.

Белгия худудида 4 типдаги ўрта мактаблар фаолият юритади:

Умумий таълим берувчи ўрта мактаб (Алгемеен Сесундаир Ондервижс, (АСО)). Мазкур типдаги муассасалар ўқув дастурида мактаб битирувчиси 6 йил тўлиқ таълим олиб, ўқишни олий ўқув юртида давом

эттириши кўзда тутилган. Меҳнат бозорида АСО тугатганлик тўғрисидаги дипломли шахсларга эҳтиёж мавжуд эмас, чунки мазкур типдаги муассасаларда таълим кўп ҳажмли назарий билимлар бериш фанларга қаратилган бўлиб, амалий ва касбий тайёргарлик кўзда тутилмаган.

Техник ўрта мактаблар (Течнисч Сесундаир Ондервижс, (ТсО)) иккита: ТТК ва СТК каби “типча”га бўлинади. И “типча”даги мактабларда таълим техник жиҳати томонига йўналтирилган, ИИ “типча”га - амалий муассасаларга ихтисослашган. Мазкур таълим муассасаларда математика, тиллар, тарих, табиий фанларга урғу берилади, лекин АСОга нисбатан билим ҳажми камроқдир. СТК битирувчилари меҳнат бозорига чиқишга тайёр, ТТК битирувчилари эса, одатда, ўқишни давом эттиришни: ихтисоси бойича бир йил қўшимча таҳсил олиш, туризм, савдо, соғлиқни сақлаш каби соҳалар бойича бакалавр ёки ҳаттоки магистр даражасини олишни афзал кўришади.

Касбий-техник ўқув юртлари (Бероепс сесундаир ондвервижс (ВСО)) дурадгор, заргар, ғишт терувчи (курувчи) уста каби ўзига хос мутахассисликлар бойича таълим таклиф этишади. ВСО — фақат белгия ўрта таълимида мавжуд бўлган таълим муассасаси типидир, бундан кейин олий таълим олиш имконияти кўзда тутилмаган. Агарда ушбу таълим муассасаси битирувчиси қўшимча йил (7 ёки 8) ўқиш истагини билдирса, бу қўшимча ўқув йилидан кейин битирувчига ТсО дипломига эквивалент бўладиган диплом беришади.

Ўрта бадиий таълим муассасалари (Кунст сесундаир ондвервижс (КСО)). Ушбу ўқув юртлар санъат соҳаси бойича олий маълумотга эга бўлиш учун университет ёки коллежга ўқишга кириш учун талабаларни тайёрлайдилар. Танлаган йўналишига қараб, актерлик маҳорати, хореография, мусиқа ёки тасвирий санъат устувор бўлиши мумкин.

Белгияда олий таълим: университетлар ва олий мактаблар²¹.

Белгия олий таълими ўзининг кўхна анъаналарига эга. Ўқитиш жараёни ва замонавий илм-фанни ривожлантиришнинг муҳим йўналишлари бўйича фундаментал ва амалий тадқиқотларни ўтказиш ўртасидаги боғлиқлик Белгия таълим тизими учун анъанавий ҳисобланади. Белгияда ўқишни танлаш жараёнида эътиборни, асосан, ишлаб чиқариш (масалан, технологиялар) ва бизнес (халқаро бизнес, иқтисодиёт, бошқарув, ҳуқуқ, молия ва бошқа)лар билан боғлиқ бўлган дастурларга қаратиш керак бўлади. Бунда, албатта, таълим олиб бориладиган тилни билиш тўғрисида далиллар бўлиши керак. Белгиядаги таълим халқаро бизнесга йўналтирилганлиги олий ўқув юртлари битирувчилари учун катта имконият беради.

²¹ National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.- 9 p

Белгия таълимига француз, филманд ва немис ҳамжамиятлари жавобгар. 6 ёшдан 16 ёшгача ва кечки мактабларда 18 ёшгача бўлган барча болалар учун таълим мажбурий ва бепулдир. Саводсизлик деярли тугатилган. Белгияликлар болаларининг ярими хусусий, аксарият қисми католик черковларга тегишли бўлган мактабларда таҳсил олади. Қарийб барча хусусий мактаблар давлат томонидан томонидан ёрдамга бериладиган маблағ – субсидия билан таъминланади.

Мактаб таълимининг биринчи босқичи - олти йиллик бошланғич мактаб ҳисобланади. Ўрта таълим аксарият ҳолларда учта икки йиллик босқичдан иборат бўлиб, унинг дастлабки тўрт йили мажбурийдир. Биринчи ва иккинчи босқичлар ўқувчиларининг таҳминан ярми умумпедагогик тайёргарлик, бадиий таълим олишади ёки техник ёхуд ҳунармандчилик тайёргарликдан ўтади; бошқалар эса таълимнинг умумий курсини ўташади. Охириги гуруҳининг таҳминан ярим ўқувчилари битиргандан кейин университетга кириш ҳуқуқини берувчи ўрта мактабнинг олий босқичида таълим олишни давом эттирадилар.

Белгияда 7 та академия ва 8 та университет фаолият кўрсатади. Белгияда олий таълим қадимги анъаналарга эга: биринчи олий ўқув юрти - Лувен католик университети ҳисобланади. У 1425 йили Мартина В папаси ташаббуси ва брабант гертсоги Жана ИВ кўрсатмасига биноан ташкил топган. 1517 йили эразм Роттердам ҳам Лувенда уч тил (иврит, лотин, грек) мактабига асос солди ва унинг намунасида Парижда Франтсия коллежи яратилди.

Ҳозирги кунда Белгиянинг аҳолиси 10 млн.дан ортиқ кишидан ташкил топган бўлиб, у эрда қарийб 180 та олий таълим муассасасида 280 минг нафар талаба таҳсил олади. 1970 йили франтсуз тилида сўзлашиладиган Валлония, нидерланд тилида сўзлашувчи Фландрия, икки тилда сўзлашиладиган Брюссель ва немис тилида сўзлашиладиган Германия билан чегарадош бўлган Валлония шарқидаги туман 4 та лингвистик ҳудуд мамлакат конституциясида мустаҳкамланди.

Ўша вақтдан бери маориф федерал вазирлиги фақатгина ўрта таълимнинг мажбурийлигини назорат қилади ва барча босқич бойича таълим тўғрисидаги диплом ва сертификатларни беришнинг талабларини белгилайди. Таълим бойича бошқа масалалар тиллар ҳамжамияти ваколатига киради. Шундай қилиб, олий таълим масалалари Фламанд ҳамжамиятининг таълим ва давлат хизмати Вазирлиги, Франтсуз ҳамжамиятининг олий таълим, илмий тадқиқотлар, халқаро алоқалар ва спорт Вазирлиги ҳамда Немис тилида сўзлашувчи ҳамжамиятнинг таълим, маданият, илмий тадқиқотлар, ҳайкаллар ва диққатга сазовор жойлар Вазирлиги

ваколатидадир.

Университет типдаги ўқув юртлар ва Олий мактаблар²²

1970 йил 7 июлдаги қонунга мувофиқ ООЮлар университет типдаги ўқув юртлар ва Олий мактабларга бўлинади. Аслини олганда 7 та Белгия университети фаолият юритади: Льеж давлат, Монсе-Енодаги Университет, Гент давлат, Брюссель эркин (франтсуз тилида ва алоҳида фламанд), Лувен католик (франтсуз тилида ва алоҳида фламанд). Улар қаторида бир нечта хорижий университет бўлимлари (Брюссель ва Антверпенда), ҳамда университетга тенглаштирилган қатор Белгия ООЮ (одатда улар университет факультети, марказ, бирлашма ёки жамғарма номларига эга) фаолият юритади.

ОЎЮларнинг бир қисми - юқорида номлари қайд этилган ҳамжамиятлар ҳукуматлари бюджетидан молиялаштириладиган давлат, ёки «расмий» ўқув юртлар. Бошқалари шахсий маблағлар ҳисобидан - хусусий, шахс ёки ташкилотлар томонидан очилган ва “мустақил”, “эркин” номларига эга бўлишган. Уларнинг аксарияти Белгияда, анъанага қўра таълимнинг барча босқичларини, шу жумладан олий таълимни, ташкил этиш ва молиялаштиришда катта аҳамиятга эга бўлган Рим католик черкови раҳбарлигида очилган. Баъзи мустақил ўқув юртлар, хусусан, католик университетлар ҳамжамиятлар ҳукуматлари кўмагидан фойдаланишади.

Брусселдаги мустақил университет - Нидерланд тилида ўқитиладиган университет ҳисобланади. 1970 йили нидерланд тилидаги факультетлар 1834 йили ташкил этилган Брюссель эркин университети таркибидан алоҳида университет бўлиб ажралиб чиққан. Ушбу университетлар номларидаги “эркин” сўзи уларнинг мустақил ўқув юрти эканини билдиради.

Ҳар иккала типдаги университет этарли маблағга эгаллиги сабабли Белгиядаги ҳеч бир ўқув юртлари тармоқларига давлат ва католик черковга тегишли эмас.

Улар эркин илмий тадқиқотлар принципига бўйсинади ва шиорлари ҳам бир хил: “Қоронғиликни илм билан енгил”. БЎЮ юқорида қайд этилганидек, 1834 йили ташкил топилган ва таълими фақатгина франтсуз тилида, 1934 йилдан бошлаб голланд тилида олиб борилади. 1970 йили эса Нидерланд тилида ўқитиладиган факультетлар эркин университетларига ажратилади. Шундай бўлсада ҳар иккала университет ўзаро ҳамкорлик дастурини амалга оширади. Факультетлари:

- ҳуқуқ ва криминология;
- иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий фанлар;

²² National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.- 9 p

- психология ва педагогика;
- табиий фанлар;
- тиббиёт ва доришунослик;
- файласуф ва филология;
- техник (муҳандислик) фанлар;
- жисмоний тарбия;
- ўқитувчиларни тайёрлаш фанлараро гуруҳ.

Шунингдек, университетга тенглашган ўқув юртлар таркибига Қиролнинг ҳарбий мактаби ҳам кирилади. Университет дипломи мавжудлиги амалдаги қонунчиликка мувофиқ маълум давлат мансаб, лавозимларини эгаллаш ва жамоат аҳамиятига эга (адвокат, врач ва бошқа) мутахассисликлар бойича фаолият юритиш учун рухсат олиш учун керакдир. Алоҳида ҳолатларда Белгия университетлари чет элликларга Белгияда ишлаш ҳуқуқига эга бўлмаган диплом беришади. Университетда таълим олиш энг кам муддати 4 йилдир, лекин баъзи мутахассисликлар бойича 10-12 йил таҳсил олиши мумкин.

Университетдаги ўқишлар кўп поғоналидир: университетда таълим олишнинг ҳар бир даври ёки тцикли университет илмий даражасини олиш учун қуйидаги даражаларини олиши билан тугатилади:

4-жадвал

Курс	Давомийлиги	Даража
(Таянч)-Базавий	2 йил	кандидат (таълимнинг бошқа тизимида бакалавр дипломига мос келади)
Асосий	3 йил	лицензиат (таълимнинг бошқа тизимида магистр)
Қўшимча	2 йил	доктор (мутахассис)
Олий	2 йил	олий таълим агрежеси

“кандидат” даражаси - 2 ёки 3 йиллик таянч таълим олганидан кейин берилади. Бу 1-цикл ҳисобланади (кейин эса таълимнинг 2-цикли, яъни ихтисос (соҳа) бойича тайёрлаш бошланади;

“лицензиат” - бакалавр даражасига мос келади, мутахассислиги бойича 2 ёки 3 йиллик қўшимча таълим олиши ва илмий иш ёзганидан кейин берилади.

Баъзи фанлар бойича кўп муддатли ўқишдан кейингина ушбу даражага эришиш мумкин: муҳандислик, фармацевт, ҳуқуқ соҳалари бўйича мутахассисликлари учун - 3 йил ёки медицина, жарроҳлик ва доялик

(акушерлик) ихтисослиги бўйича доктор унвонига эга бўлиши учун 4 йил ўқишлари шарт.

“**доктор**” - магистр даражасига тўғри келади, мазкур даражага “лицензиат” даражасини олгандан кейингина камида яна 1 йил таҳсил олиб, диссертацияни ёзиб, албатта уни ёқлаш талаб этилади.

“**олий таълим агреже**”си - ушбу иерархия (кетма-кетлик)нинг олий даражаси ҳисобланади ва у докторлик даражасини олиб, 2 йил муддат ўтишидан кейингина берилиши мумкин.

Университетларда, шунингдек университетдан кейинги таълим ёки, одатда, давомийлиги 2-3 йил бўлган “3-чи тцикл (босқич) таълими” бордир. Мазкур таълим турининг мақсади инсонларга кўшимча таълим ёки даража олиш учун имконият яратиш ҳисобланади. Баъзи фанлардан университет даражасига эга бўлиш учун кечки ёки дам олиш кунлари курслари ташкил этилиши орқали ёши катта бўлган кишиларга имконият яратилади. Баъзи университетларда таълимнинг “алмашиб келиш”и, яъни таълим олиш жараёни ишлаб чиқаришдаги амалиёт билан алмашиб келади ва “танаффусли таълим” каби шакллари мавжуд. Белгия олий мактаб тизими учун таълим жараёни билан замонавий фанни ривожлантиришнинг муҳим йўналишлари бойича амалий тадқиқотларнинг боғлиқлиги анъана бўлиб қолган.

Илм, фанни ривожлантириш учун университетларнинг бюджетидан 40% гача бўлган миқдордаги маблағ ажртилади. Илмий тадқиқотларининг молиялаштирилиши вазирлик, саноат ва қишлоқ хўжалигида илмий-тадқиқотларга кўмак Институти йўналишлари бўйича давлат маблағлари, илмий тадқиқотлар Миллий жамғармаси, шунингдек турли хил компания, жамғарма ва ассоциациялар йўналиши бўйича хусусий (шахсий) манбалар ҳисобидан амалга оширилади²³.

1995 йил 8 августдаги “Олий мактабларда таълимни ташкил этиш тўғрисида”ги Декрет “узун” ва “қисқа” типдаги таълимни белгилаб берди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, олий ўқув юрти номидаги “институт” ёки “университет” сўзлари мазкур ўқув юрти ўз битирувчиларига олий маълумот беради дегани эмас. Қисқа муддатли таълим 3 йиллик (баъзи ҳолларда санъат ва тиббиёт соҳалари бойича 4 йил) муддатли бир тциклдан иборат бўлади. Назарий қисмини ўқитиш навбатма-навбат лаборатория, устахоналардаги амалий машғулотлар билан биргаликда олиб борилади.

Кўпинча фермер, бухгалтерия, ҳамшира, мактаб ўқитувчиси, механик, кутубхоначи, фотограф, котиба каби мутахассисликларда ўқишнинг 1-йилидан бошланади.

²³ National Student Fee and Support Systems in European Higher Education.- 9 p

Узоқ муддатли олий таълим, баъзи ҳолларда университет даражадаги, узоқ муддатли таълим билан ҳам номланадиган ҳар бири давомийлиги 2 йилдан иборат 2 циклдан иборат.

Белгия олий ўқув юртлари томонидан берилган барча дипломлар эвропа Иттифоқи давлатлари, шунингдек Исландия, Норвегия, Туртсия ва Мальта мамлакатларида эътироф этилади.

Биринчи босқич Градуе диплом берилиши билан якунланади. Иккинчи поғона таҳсилдан кейин Лиценсие дипломи берилади. Институт ва университетларнинг иккинчи поғона битирувчилари учун ягона бўлиб, умумий ҳисобланган учинчи поғонадан кейин битирувчига (Инженеур диплом) дипломи муҳандис даражаси берилади. Аслида, олий таълим секторлари оралиғидаги чегаралар ўзгалар учун ёпик, маҳдуд эмас ҳамда талабалар навбатдаги таълим босқичини ўз мутахассислигига мос келадиган хоҳлаган олий ўқув юртида давом эттириши мумкин.

ОЎЮга кириш имтихонлари мавжуд эмас: таҳсил олиш учун ёзилиш тизими мавжуддир. Баъзи ОЎЮлар келажак талабалари учун кўшимча равишда тест синовларини ўтказишади.

1.4. Хорижий мамлакатлардаги жисмоний тарбия ва спорт соҳаси таълим муассасалари ҳақида тушунча

Ривожланган мамлакатларда жисмоний тарбия ва спорт ишларини ташкил қилиш айнан модулли ўқитиш асосида ташкил этилган бўлиб, модул фаннинг асосий масалалари бўйича умумлаштирилган маълумотлар берувчи муаммоли ва йўриқли маърузалар ўқилишини тақозо этади. Маърузалар талабаларнинг ижодий қобилиятини ривожлантиришга қаратилмоғи лозим.

Модул амалий ва лаборатория машғулотлари маърузалар билан бирга тузилиши, улар маърузалар мазмунини ўрганиладиган янги материал билан тўлдирилиши керак.

Хорижий мамлакатларда жисмоний тарбия ва спорт соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимининг ўзига хос хусусиятларидан бири асосан талаба модулли ўқиши асосида талаба етарли билимларга кўникмага эга бўлади. Модулли методика асосида ўқитишда фаолиятлик, тизимли қантлаш, қизиқтириш, модуллилик, муаммолилик, когнитив визуаллилик, хатоликларга таяниш тамойилларига мувофиқ ишлаб чиқилиши лозим.

Ўтказилган тадқиқотларга кўра модулли методика асосида ўқитишнинг қуйидаги тамойиллари очиб берилди.

1. Фаолиятлилик тамойили:

Бу тамойил мутахассиснинг касбий фаолияти мазмунига мувофиқ шаклланишини англатади.

Бу тамойилга кўра модуллар фан бўйича фаолият ёндашуви ёки тизимли фаолият ёндашув асосида тузилиши мумкин. Модулли ўқитиш технологиясига фан бўйича фаолият ёндашувида модулларни ўқув режаси ва дастурлар таҳлили натижасида тузишни тақозо этади. Тизимли фаолият ёндашувида модуллар блоки мутахассиснинг касбий фаолияти таҳлили асосида шакллантирилади.

2. Тизимли квантлаш усули - бу принцип дидактик бирликлар умумлаштирилган назарияларининг талабларига асосланади.

Модулда тизимли квантлаш тамойили ўқув материалининг тегишли тузилмасини тузиш йўли билан эришилади. Модул умумий кўринишда куйидаги элементлардан иборат бўлиши мумкин:

- тарихий - бу муаммо теорема масала кашфиёт ва тушунчаларнинг тарихига қисқача шарҳ бериш;
- муаммоли - бу муаммони шакллантириш;
- тизимли - бу модул таркиби тизимини намоён этиш;
- фаоллаштириш - бу янги ўқув материални ўзлаштириш учун зарур бўлган таянч иборалар ва ҳаракат усулларини ажратиб кўрсатиш;
- назарий - бу асосий ўқув материали бўлиб, унда - дидактик мақсадлар муаммони ифодалаш гипотезани асослаш муаммони ечиш йўллари очиб кўрсатилади;
- тажрибавий - бу тажрибавий материални (ўқув тажрибаси тажрибавий ишни) баён этиш;
- умумлаштириш - бу муаммо ечимини ва модул мазмунини умумлаштириш;
- жорий этиш - бу ҳаракатларнинг янги усулларини ишлаб чиқиш ва ўрганилган материални амалиётда қўллаш;
- хатоликлар - талабаларнинг модул мазмунини ўрганишдаги ўзлаштиришда кузатиладиган хатоликларини очиб ташлаш, уларнинг сабабини аниқлаш ва тузатиш йўллари кўрсатиш;
- боғлиқлик - ўтилган модулни бошқа модуллар билан шу жумладан ёндош фанлар билан боғлиқлигини намоён этиш;
- тест ва топшириқлар ёрдамида баҳолаш - модул мазмунини талабалар томонидан ўзлаштириш даражасини назорат қилиш ва баҳолаш.

Ўқув материалининг ўзлаштирилишига машғулотлар пайтида модулнинг амалий аҳамияти қай даражада очиб кўрсатилганлиги модул мазмунининг бошқа модуллар билан боғлиқлиги шу модулни ўрганишдаги талабаларнинг бир хил хатоликлари таҳлили муҳим аҳамиятга эга.

3. Қизиқтириш тамойили - бу тамойилнинг моҳияти таълим олувчининг билим олиш фаолиятини рағбатлантиришдан иборат бўлади.

Модулнинг ўқув материалига қизиқишни уйғотиш, билим олишга рағбатлантириш, машғулотлар пайтида фаол иштирок этиш, ижодий фикрлашга даъват этиш модулнинг тарихий ва муаммоли элементларининг вазифалари ҳисобланади.

4. Модуллик тамойили - бу тамойил ўқитишни индивидуаллаштиришнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Биринчидан модулнинг динамик тузилмаси фан мазмунини уч хил яъни тўла қисқартирилган ва чуқурлаштирилган кўринишда намоён этиш имкониятини беради. Ўқитишнинг у ёки бу турини танлаш талабанинг ўзига ҳавола қилинади.

Иккинчидан модул мазмунини ўзлаштиришда ўқитиш усули ва шаклларнинг турлилигида ҳам модуллик намоён бўлади. Бу эса ўқитишнинг фаоллаштиришга шакл ва усуллар (диалог, мустақил ўқиш, ўқув, имитацион ўйинлар ва ҳоказо) ҳамда муаммоли маърузалар семинарлар маслаҳатлар бўлиши мумкин.

Учинчидан модуллик янги материални поғонасимон ўзлаштиришда таъминланади, яъни ҳар бир фан ва ҳар бир модулда ўқитиш оддийдан мураккабга қараб йўналган бўлади.

Тўртинчидан, модулга кирувчи ўқув элементларининг мосланувчанлиги туфайли ўқув материални мунтазам равишда янгилаб туриш имконияти туғилади.

5. Муаммолик тамойили- муаммоли вазиятлар ва машғулотларни амалий йўналтирилганлиги ўқув материалнинг ўзлаштирилиш самарадорлигини ошишига имкон беради.

Машғулотлар пайтида гипотеза қўйилади, унинг асосланганлиги кўрсатилади ва муаммонинг ечими берилади. Кўпчилик ҳолларда бизнинг ўқитувчилар дарсларда фақатгина далиллар келтирадидилар. Масалан АҚШда ўқитувчи масалани ўрганиш услубини, ўзи қўйган муаммонинг ечим йўлларини, тажриба хусусиятини, унинг натижаларини кўрсатади ва тушунтиради. Яъни у тадқиқотчи ёки маслаҳатчи сифатида намоён бўлади.

Биринчи навбатда айниқса, ана шу нарса талабани қизиқтириб қўяди унда ижодий фикрлаш ва фаолликни туғдиради.

6. Когнитив визуаллик (кўз билан кузатиладиган) тамойили-бу тамойил психологик-педагогик қонуниятлардан келиб чиқади.

Уқитишдаги кўргазмалар нафақат сўроқ вазифасини, шу билан бирга когнитив вазифани бажарган тақдирдагина ўзлаштириш унумдорлигини оширади. Айнан шунинг учун когнитив графика-сунъий интеллект назариясининг янги муаммоли соҳаси бўлиб, мураккаб объектлар компьютер суръатчалари кўринишида тасвирланади. Модулнинг таркибий тузилмаси бўлиб рангли бажарилган когнитив-график ўқув элементлари хизмат қилади. Шунинг учун расмлар модулнинг асосий бош элементи ҳисобланади. Бу эса:

Биринчидан талабанинг кўриш ва фазовий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради;

Иккинчидан ўқув материали мазмунини ўзида зич жойлаштириб равшан кўрсатувчи расм талабада тизимли билим шаклланишига ёрдам беради.

Учинчидан рангли суратлар ўқув материални қабул қилиш ва эслаш самарасини оширади ҳамда талабаларни эстетик тарбиялаш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Кўргазмали маълумот оғзаки маълумотдан кўра аҳамиятлироқ ва унумлироқдир. Кўриш механизмининг маълумотни ўтказиш қобилияти эшитишникидан кўра анча юқоридир. Бу эса ўз навбатида, кўриш тизимида инсон қабул қилинадиган маълумотнинг қарийб 90 фоизини етказиш имкониятини беради. Ундан ташқари кўргазмали маълумот бир вақтнинг ўзида берилади. Шунинг учун маълумотни қабул қилиш ва эслашга оғзаки маълумотдан кўра кам вақт талаб этилади. Кўргазмали маълумот ишлатилганда таассурот ҳосил бўлиши оғзаки баёндан кўра ўртача 5-6 марта тезроқ кечади.

Инсоннинг кўргазмали маълумотга ишончи, оғзаки маълумотдан кўра юқори бўлади. Шунинг учун “юз бор эшитгандан кўра, бир бор кўрмоқ афзалроқдир” деб бежиж айтилмаган.

Шу билан бирга кўргазмали маълумотда қабул қилиш ва эслаш унуми уни кўрсатилиши орасидаги муддатни узоқлигига боғлиқ бўлмайди. Оғзаки маълумотнинг ўзлаштирилиши эса, бунга боғлиқ бўлади. Ўрни келиб яна бир муҳим тафсилотни қайд этиш лозим: символли-кўргазмали маълумотни қабул этиш ўқитиш самарасини оширади яъни ўқув-илмий адабиётдан ва компьютер техникаси воситасида олиннадиган маълумотни кўпайтириш учун шарт-шароит яратиш зарур. Бу эса ўқитишни индивидуаллаштириш

зарурлигини кўрсатади.

Хатоликларга таяниш тамойили- бу тамойил ўқитиш жараёнида доимий равишда хатоликларни излаш учун вазиятлар яратилишига талабаларнинг руҳий фаолияти функционал тизими таркибида олдиндан пайқаш тузилмасини шакллантиришга қаратилган дидактик материаллар ва воситаларни ишлаб чиқишга йўналтирилган бўлади.

Бу тамойилнинг амалга оширилиши талабада танқидий фикрлаш қобилиятини ривожланишига ёрдам беради.

Ўқув вақтини тежаш тамойили - бу тамойил талабаларда индивидуал ва мустақил ишлаш учун ўқув вақтининг захирасини яратишга йўналтирилган бўлади. Тўғри ташкил қилинган модулли ўқитиш ўқиш вақтини 30% ва ундан ортиқ тежаш имкониятини беради. Бунга эса модулли ўқитишнинг барча тамойиллари тўла амалга оширилганда, ўқувжараёни компьютерлаштирилганда ёндош фанларнинг ўқув дастурлари мувофиқлаштирилганда эришиш мумкин.

Ўтказилган назарий ва амалий изланишлар натижасида модулли ўқитиш – талабаларнинг билим имкониятларини ижодий қобилиятларини ва амалий кўникмаларини ўрганиш даражаларини ривожлантиришда ижобий самара бериши аниқланди. Модулли методика асосида ўқитишда фан таркибидаги модуллар орасидаги узвийликни таъминлашга ўқитишни жадаллаштиришга талабаларнинг ўзлаштиришини мунтазам назорат қилишга ва баҳолашга қизиқтириш асосида амалий фаолиятга ўргатишга ҳамда ўқув материални босқичма-босқич ўқитиш орқали фанни самарали ўзлаштиришга эришилади.

Кореядаги барча талабаларнинг 6,5 фоизи бўлажак педагоглардир. Мамлакатда 11та ўқитувчилар коллежлари мавжуд. Ҳар бир провинция ўз коллежига эга. Бошланғич синф ўқитувчиси бўлиш учун 2 йил ўқиш керак 1982 – йилда мактабгача тарбия ҳақида қонун қабул қилинди ва 80% га кенгайди. Дастлабки мактаблар 12-аср бошларида очилган. 1848 йили 7 ёшдан 13—14 ёшгача бўлган болалар учун мажбурий таълим жорий этилди, 1968 й. 16 ёшгача етказилди. Ҳозирги таълим тизими мактабгача тарбия муассасалари, 6 йиллик кичик ва 3 йиллик юқори мажбурий мактаблар, ўрта умумий таълим мактаби—гимназиялар, хунар-техника ва ўрта махсус ўқув юртларини ўз ичига олади. Осло, Берген, Тронхейм, Тромсёдаги университетлар ва 10 та институт олий таълим беради.

Жисмоний тарбия фани билимлар соҳаси ва ижтимоий амалиёт соҳаси каби жаҳон ривожланиш умумий тенденциялари ва қонуниятларига биноан ривожланади. Шунинг учун касбий-педагогик таълим чет эл тажрибаларини ўрганиш уни илмий тушуниш илғор ғоялардан миллий таълим амалиётида

фойдаланиш айниқса долзарб ҳисобланади. "Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги позитив жаҳон тажрибасини ҳисобга олиш узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизими барча элементларига тааллуқли ва унинг ривожланиши омилларида бири ҳисобланади". Шу билан бирга миллий ғоялар ва анъаналарда қурилган таълим ҳар доим миллий ривожланиш масалаларига жавоб беришини эсда тутиш керак²⁴.

Бундай таълимнинг техник ёки ташкилий шакллари турлича бўлиши мумкин баъзан умуман одатдан ташқари тасаввур қилиб бўлмаган кўринишларга эга бўлиши мумкин. Аммо бизнинг чуқур ишонч ҳосил қилишимизга охир-оқибат одамнинг таълим олиши натижаси фақат ўқув фаолияти шакллари шу жумладан масофавий таълим билан белгиланмайди балки ўқув жараёни қуриладиган таянч психологик - педагогик мазмунга боғлиқ бўлади. Айнан мана шу мазмунларини излаб топиш миллий менталитетга нисбатан масофали таълим асосларини ишлаб чиқиш бошланғич вазифаси ҳисобланади. Бу "нарс" турли рамзий амалиётлар экранларида акс эттирилиб намоён бўлади. Фикри сезгилари ва ҳаракатларида моддийлашади.

1.4. Хорижий мамлакатлар таълим тизимида модулли-кредит асосида ўқитишнинг моҳияти. Хорижий мамлакатлар таълим тизимида ўқитишнинг замонавий шакллари

Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти бой чет эл ва миллий тажрибалар тадқиқотлар йўналишлари умуман долзарблигини тасдиқлайди. Янги педагогик ахборот ва телекоммуникатсия технологиялардан фойдаланишга асосланган таълим олиш усулидан бири ҳисобланган масофали таълим моҳиятини тушунишга бизни яқинлаштиради. Таълимнинг синтетик интеграл ва гуманистик шакли ҳисобланувчи масофали ўқитишнинг айнан назарий ва амалий масалалари таълимни ислоҳ қилиш шароитларида миллий таълим тизими олдида турган муаммолар катта қисмини ҳал этиши керак.

Чет эл таълим тизимларида масофали ўқитишнинг ташкил топиши ва ривожланиши жараёнини ўрганишда таълим муассаларида масофали ўқитишни амалий ташкил қилиш турли шакллари ва вариантларини ҳамда масофали таълимни дидактик таъминлаш воситаларини таҳлил қилишга эътиборни қаратиш зарур.

Солиштириш методи моҳиятини хитой олими Х. Шу ва Н. Чжоулар

²⁴ "Sports law and policy in the European Union". Richard Parrish. Copyright 2013.

тўла очиб берадилар: "Агарда миллат вақт ўқида ўзининг турган жойини тарихий ёки "вертикал" солиштиришлар билан аниқлай олса шунда у миллатлараро ёки "горизонтал" солиштиришлар ёрдамида дунёдаги ўз ўрни тўғрисида яхшироқ тасаввурга эга бўлади. Шу билан бир вақтда "вертикал" солиштириш ишонч уйғотади "горизонтал" эса реалист бўлишга мажбур этади".

Масофали таълим - масофада туриб ўқув ахборотларини алмашиш воситаларига асосланувчи махсус ахборот таълим муҳити ёрдамида таълим хизматлари тўпламидан иборат. Масофали таълим ахборот - таълим муҳити фойдаланувчилар таълим олиш эҳтиёжларини қондиришга мўлжалланган маълумотлар узатиш воситалари ахборот ресурслари ўзаро алоқалар протоколлари аппарат - дастурли ва ташкилий-методик таъминотлар системали - ташкилий тўпламидан иборат.

Масофали таълим - ўқитувчиларга ўрганилаётган материал асосий ҳажмини етказиб беришни ўқитиш жараёнида ўқитувчилар ва талабларнинг интерактив ўзаро алоқаларини, талабаларга ўрганилаётган материални мустақил ўзлаштириш бўйича мустақил ишлаш имконини беришни ҳамда ўқиш жараёнида уларнинг олган билимларини ва кўникмаларини баҳолашни таъминловчи ахборот технологиялари тўплами.

Келтирилган тушунчалардан таққослаш тадқиқотини ўтказишда дунёда масофали ўқитиш таълим муҳити қандай шаклланишига асосий эътиборни қаратиш зарурлиги кўриниб турибди. Шу билан бирга бизни биринчи навбатда таълимнинг мана шу соҳаси ривожланиши тенденциялари қизиқтиради. Умуман таълимнинг ноанъанавий шаклларига ўтишда дунё тенденциялари янги ахборот технологиялари бўйича тайёргарлик олиб борувчи касбий ўқув юртларининг сони ортиб бориши кузатилади.

Университетлар ташкилий тизимларининг бирлаштирилиши масофали таълимнинг ўзига хос тенденцияси ҳисобланади. Мисол учун охириги йилларда масофали университет таълими ташкилий тузилиши янги тури - университетлар консорсиуми ривожланмоқда. Бир неча университетлар фаолиятини бирлаштирувчи ва бошқарувчи махсус ташкилот масофали таълим хизматларини кўрсатмоқда. Университетлар консорсиуми турли университетларда ишлаб чиқилган абитуриентлар учун курслардан тортиб илмий даража олишгача бўлган курслардан иборат курслар тўпламини таклиф этади.

Назорат саволлари:

1. Хорижий мамлакатлардаги жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги таълим муассасалари фаолияти ҳақида қандай тушунчага эга бўлдингиз?
2. Хорижий давлатлар таълим тизими сифатининг асосий йўналишлари нимадан иборат?
3. Хорижий давлатлар таълим тизимининг тараққиёти қайси омилларга боғлиқ?
4. Ривожланган мамлакатларда жисмоний тарбия ва спорт ишларини ташкил қилишдаги ютуқлар нимадан иборат?
5. Хорижий мамлакатларда жисмоний тарбия ва спорт соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимининг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Quality physical education. Published in 2015 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France © UNESCO 2015 ISBN 978-92-3-100059-1
2. Berry R., Gould W., Standohar P. Labor relations in professional sports. Dover. Mass. Auburn House Pull. Co, 2013.
3. Riess S. The American sporting experience: a historical anthology of sport in America. N.Y.: Leisure Press, 2014.
4. “Qualitative research for physical culture” Publisher: Palgrave, Macmillan, 2011. Authors: Pirkko Makvulla, Michael Silk. ISBN 978-0-230-30563-2
5. “Quality physical education” Unesco 2015 Published by the UN educational scientific and cultural organization. Ms Nansy Mclenan and Mc Jannine Thompson.
6. “Sports law and policy in the European Union”. Richard Parrish. Copyright 2013.
7. “Essentials of sports law” Fourth Edition. Clenn M.Wong. Copyright 2010 by ABC-CLIO.
8. Соколов А.С. Роль и участие местных органов власти Германии и Франции в развитии физического воспитания и спорта.//Теория и практика физической культуры. 2010. №4. С. 45-49.
9. Пресняков М.В. Принцип свободы труда в профессиональном спорте // Трудовое право. 2010. № 8;

Интернет ресурслари:

10. www.nmc.org
11. www.mit.edu
12. www.edx.org

2-Мавзу. Жисмоний маданият ва спорт таълими сифатини оширишда АҚШ ва Европа давлатлари тажрибаси

Режа:

2.1. Жисмоний маданият ва спорт таълими сифатини оширишнинг глобал аҳамияти.

2.2. АҚШ да жисмоний маданият ва спорт таълими ва уни ўқитишнинг ўзига хос услублари. АҚШ да спорт мусобақаларини ташкил этиш тамойиллари.

2.3. Европа давлатларида жисмоний маданият ва спорт таълими ва унинг функциялари. Европа давлатларида спортчиларни тайёрлаш жараёни ва унинг ўзига хос аҳамияти.

2.4. Америка модели бўйича командага ўйинчиларни саралаш тартиби. Ўйинчилар билан шартнома тузишда ўзаро келишувларни амалга ошириш жараёнлари.

Таянч иборалар: *спортда таълим сифати, жисмоний тарбия сифати стандартлари, профессионал спортни Америка тажрибаси, профессионал спортда Европа давлатлари тажрибаси, командага ўйинчиларни саралаш тартиби, ўйинчилар билан шартнома тузиш, футболчиларни трансфер қилиш.*

2.1. Жисмоний маданият ва спорт таълими сифатини оширишнинг глобал аҳамияти

Жисмоний тарбия ва спорт инсон ҳаётининг барча босқичларида соғлиқ ва фаол ҳаёт тарзини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга эканлиги таъкидлаб келинган. Албатта, жисмоний тарбия турли спорт мактаблари ва бошқа хизмат кўрсатувчи клублар билан ўзаро алоқаларни йўлга қуйишда ҳаётнинг барча жараёнларида муҳим аҳамият касб этган бўлса, спорт айнан соғлиқни сақлаш ҳамда спорт таълими натижаларини қўлга киритишда ва инсоннинг ижтимоий ва шахсий ривожланишида катта аҳамиятга эгадир²⁵.

Сифат айнан спорт таълим соҳаси ривожининг асосий гарови ҳисобланади. Спорт клублари ўртасида кескин рақобат муҳитининг шаклланганлиги, айнан спорт клублари олдида турган асосий вазифа сифатида рақобатбардош спортчиларни тайёрлаш ўз долзарблигини белгилаб берди. Спортчиларни тайёрлашда машғулот олиб бориш сифатини яхшилаш, спорт клублари олдидаги муҳим масалаларидан ҳисобланади²⁶.

²⁵ Quality physical education. Published in 2015 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France © UNESCO 2015 ISBN 978-92-3-100059-1

²⁶ Riess S. The American sporting experience: a historical anthology of sport in America. N.Y.: Leisure Press, 2014. 112-130 p.

Глобаллашув шароитида стабил ва стратегик муаммоларидан бири бўлиб, спорт клубларида спортчиларни тайёрлаш сифатини яхшилашдаги муаммоларни тубдан ҳал этишига боғлиқдир. Спорт клубларида спортчиларни тайёрлашда сифатни яхшилаш жараёни спортчини ёшлигидан шуғуллантириб ва чиниктиришдан тортиб, то жаҳон ареналарида чиқиб юқори ўринларни қўлга киритишда сифатли амалий хизматларини кўрсатиш ҳам зарур масалалардан биридир.

Дунёнинг таракқий этган кўпгина мамлакатлари ривожланишга тўртки бўлаётган омил асосан спорт клублари ўртасидаги рақобатдир. Ривожланган давлатлар хусусан, АҚШ, Европа давлатлари, Япония, Корея ва Хитой, Россия давлатларида кучли спортчиларнинг етишиб чиқаётганлиги ва рақобатнинг кучлилиги эвазига спорт клублари ўртасида юқори натижага эришилмоқда. Бироқ, спорт бизнесда муҳим ўзгаришлар рўй бермоқда.

Бугун спортни давлат томонидан ҳуқуқий тартибга солиш бўйича муҳим таъсир кўрсатади ва профессионал спорт билан яқин муносабатлар мавжуд.

Футболчилар жамоасини танлаш: балки спортчимиз буйруқни танлаб олар ва унга шартнома имзоланиши тақдирда эди бутунлай қарам бўлиб кимдан буйруқ ва унинг эгасининг номини кўрсатади. Бошқа сўзлар билан айтганда, спортчи уни қизиқтиради клубида иш билан озод қилиш ҳуқуқига эга. Клуб эгалари фуқаролик ҳуқуқлари спортчини чеклаш рақобатбардош жамоа мувозанат имконини беради махсус тизими учун спортчиларни ишга жалб этилади²⁷.

Футболчилар билан шартномалар тузилган бўлади.

Америка Қўшма Штатларида профессионал спорт тартибга солиш ўзига хос хусусиятларини тушуниш учун, меъёрий ҳужжатлари ва маҳаллий

²⁷ “Qualitative research for physical culture” Publisher: Palgrave, Macmillan, 2011. Authors: Pirkko Makvulla, Michael Silk. 122-140 p.

қоидаларга белгиланган қоидаларига, жумладан, ҳуқуқий ҳужжатлари тизими, асосланган профессионал лигаларида тузилиши, кўриб, беш элементлардан иборат, бу захира тизими:

1) футболчилар жамоасини танлаш;

2) футболчилар жамоасини сақлаб қолиш;

3) назорат қилиш;

4) жамоалар ва спортчилар ўртасидаги муносабатларни тартиб солиш ва низоларни ҳал қилиш;

5) футболчиларни трансфер қилиш.

2.2. АҚШ да жисмоний маданият ва спорт таълими ва уни ўқитишнинг ўзига хос услублари. АҚШ да спорт мусобақаларини ташкил этиш тамойиллари

Ҳозирги кунда муваффақият гарови – фаолият туридан қатъи назар маҳсулотнинг юқори сифатидир. Сифат худди бирор шахсга нисбатан бўлганидек, корхона ва ташкилотларга ҳам етказиб берувчи ва қабул қилувчиларнинг жуда катта қизиқиш ва ғамхўрликлари предметиدير, чунки бизни ўраб турган борлиқ сифат баҳосига тегишлидир. Бироқ жуда кўп ҳолларда бу баҳо ҳис-туйғулар таъсирида бўлади, у юзаки ва холис эмас.

Шунингдек, сифат маориф муассасалари фаолиятини баҳолашнинг сифатли мезонларини талаб этувчи турли муҳитнинг оммабоп мурожаатлари билан бирга педагогик назария ва амалиёт учун ҳам муҳим даъват бўлиб бормоқда.

Сифат, бу – интизомга оид тушунча бўлиб, у турмушимизнинг деярли барча соҳаларига, хусусан инсоний фаолликка ва ҳар қандай жараёнга тааллуқлидир. Адабиётларда турмуш ва меҳнат сифати ҳақида нисбатан яхши таъриф ва изоҳлар берилган. Ушбу муаммога тегишли илмий ишлар камроқ даражада илм-фанга, ундан ҳам камроқ даражада спортга бағишланган.

Европа мамлакатлари жисмоний маданиятининг бой ва узун тарихи маълум қилишича, у ҳар қандай маориф тизимининг умумэтироф этилган асосий қисми бўлиши керак. Маориф таълимотида ўзгаришлар моҳиятини Б. Крам жисмоний тарбияни ёшларни ўз ҳаётлари давомида тараққиёт

маданиятидаги мустақил, қониқарли иштирокига тайёрлаш жараёни сифатида таърифлаган ҳолда муваффақиятли ёритиб берган. Олдинроқ М. Демель жисмоний маданиятни қайта педагоглаштириш деб номланувчи парадигматик инқилобни амалга оширган эди.

Биотехнологик парадигманинг педагогик парадигмага алмаштириш жисмоний маданиятнинг ҳам назарий, ҳам амалий тарафдан ўзгартириб юборди. Масалан, жисмоний тайёргарлик концепцияси ривожланишини кузатсак. Яқин кунларгача спорт техник ва тактик маҳорати билан уйғунлашган тайёргарлик даражаси жуда муҳим ҳисобланган. Ҳозирги пайтда эса истиқболдаги турмушида саломатлиги билан уйғунлашган тайёргарлик муҳим ҳисобланади.

Жисмоний маданият модели “тана фаолиятига нисбатан инсонни тарбиялаш” сифатида ўқитувчилардан икки йўналиш бўйича фаолият олиб боришни талаб қилмоқда: жисмоний тарбия – тана қимматлилигига йўналтирилган тарбия ва жисмоний таълим – танани ва унинг вазифаларини шакллантириш. Ҳаттоки, ёшлиқда қилинган мунтазам жисмоний машқлар ҳам инсоннинг кейинги ҳаётида организмнинг иш қобилиятини кафолатлай олмайди.

2.3. Европа давлатларида жисмоний маданият ва спорт таълими ва унинг функциялари. Европа давлатларида спортчиларни тайёрлаш жараёни ва унинг ўзига хос аҳамияти

Жисмоний тарбия натижасининг барқарорлиги шуғулланувчининг шахсига таъсир кўрсатиши сабаби сифатида танага бўлган муносабати билан белгиланади. Бундай ҳолда ўқувчини жисмоний маданият бўйича баҳолашнинг асосий мезони сифатида унинг индивидуал мойиллиги (аксиологик лаёқати), масалан, унга юклатилган мажбуриятни бажара олишига сарфлайдиган куч-ғайрати, морфологик вазифаларга мойиллиги (инструментал лаёқати) олдида белгиланган меъёрларни ҳурмат қилиши, масалан, ҳаракатлантирувчи билими ва қобилияти қабул қилиниши асосли ҳисобланади.

Жисмоний маданият педагогикасининг янги парадигмаси маориф муассасаларидан ўқувчиларда ўз билим ва кўникмаларини, жисмоний тайёргарликларини, интеллектуал салоҳиятларини, шунингдек, индивидуал лаёқатларини доимий равишда такомиллаштириб туришларига хоҳиш-истакларини уйғотувчи дидактик ва тарбиялаш жараёнини ташкил этишни талаб қилади.

Маълумки, ҳозирги вақтда замонавий маориф тизимининг зарурий қисми сифатида ўқувчиларнинг мустаҳкам саломатлигини, жисмоний ва руҳий ҳаракатлари ривожланишини, шунингдек, мунтазам фаол ҳаракатдан

завқ олишни кафолатловчи жисмоний тарбия қабул қилинган. Мактаб, оила ва жамият томонидан тегишлича кўллаб-қувватлаш ёрдамида ушбу хурсандчилик ўқувчи билан мактабда билим олиши ҳамда истиқболда соғлом ва фаол турмуш тарзини кечиришида ҳамоханг бўлиши керак.

Сифат, бу – мижозларни ҳайрон қолдирадиган ва ҳатто қойил қолдирадиган нарса, деган эди Сифатни бошқариш умумиттифок концепцияси (Total Quality Management) муаллифи Эдвардс Деминг. TQM мактаб жамоасининг ҳар қайси аъзоси бир вақтда “мижоз” ва “етказиб берувчи” бўлиб ҳисобланишини назарда тутди. Маориф муассасаларининг мижозлари, бу – авваламбор, мактаб фаолиятидан яхши натижаларни кутиб қолувчи ўқувчилар ва уларнинг оиласи. Ўқувчилар – мактабнинг нафақат муҳим мижозлари, балки TQMга мувофиқ, ўқитувчилар (ички мижозлар) билан биргаликда биринчи линиянинг ўз маҳорати, лаёқати, қизиқиши ва характерларини доимий равишда ривожлантириб боровчи ишчилари бўлиб ҳам ҳисобланади. TQM философияси таълим жараёнида ўқувчини предмет-маҳсулот тоифасигача кучсизлантириш (Й. Бонстингль, 1995) билан мос келмайди.

Сифат деганда, мижоз ва манфаатдор томонларнинг талаб ва истакларини амалга ошириш даражаси ёки белгиланган маориф талабларига ёки илмий назарияга муносиблик, шунингдек, баҳолашнинг қатъий мезонларини бажариш даражаси тушунилади.

Жисмоний маданият сифатини такомиллаштиришни, баҳолаш каби, сифат кўрсаткичлари (ўзгарувчиларга боғлиқ) иерархиясини аниқлаш ва ўрнатишдан бошлаш керак. Албатта, ушбу иерархия унинг субъектларини белгиловчи мақсадлари ва натижаларидан келиб чиқади. Бундай вазиятда таълим бериш сифатини баҳолаш ҳар доим ҳам ҳолисона ва миқдорий натижаларга асосланавермайди.

Жисмоний тарбия сифатининг, TQM философиясига асосланган ўзига хос модел муаллифи – Ван Боттенбург. Унинг фикрича, жисмоний тарбия сифатининг тўртта стандартини ажритиб кўрсатамиз: жамият томонидан белгиланувчи сифат (Social Quality); ўқувчилар ва уларнинг ота-оналари томонидан қабул қилинган сифат (Users Quality); илмий назарияга асосланган сифат (Product Quality); маориф ҳукумати белгилаб берадиган сифат (Process Quality).

Ушбу моделга мувофиқ, жисмоний маданиятни юқори сифат талабларига жавоб беради, дея оламиз, модомики у бир вақтнинг ўзида: ижтимоий ишончни оқлайди, ўқувчилар ва ота-оналарининг талабларини қондирадидилар, янги илмий назарияга асосланган жисмоний маданият

мақсадларига етишишларида имконият яратади, ўз мамлакатининг таълим бериш стандартларига тўлиқ жавоб беради.

Ф. Кремер фикрига кўра, жисмоний тарбия сифати қуйидагиларни олдиндан ҳал этади:

а) *ўқитувчининг лаёқати*; у турли хил ролларни, масалан, актёр, рассом, маслаҳатчи, психолог (мотивация даражасига таъсир этиш), мураббийликни уддалай олиш учун тайёр бўлиши, ҳар қандай ҳаракатга мослашувчи, таҳлил қилишга уста амалиётчи бўлиши, ўз малакаси устида доимо изланиши керак.

б) *дарс мазмуни*; дарс: ўқувчилар учун қизиқарли бўлиши; спортнинг анъанавий турлари билан бир қаторда ҳаракат фаолиятининг замонавий шаклини ҳам тақдим этиши; манфаатли устунликларга эга бўлиши керак;

в) *маориф стратегияси*, у: ўқитувчи ва ўқувчилар учун хулқ-атвор тамойиллари ва қимматлигининг умумий ягона тизими; дарснинг таркибига караганда кўпроқ таълим жараёнига эътибор жамлаш; ўқув муассасасида олиб бориладиган машғулотларда (масалан, бошқа фан ўқитувчилари), мактабдан ташқари машғулотлар ва спорт ўйинларида ҳамкорликда таълим доирасини кенгайтириш; жамоа меҳнати; ўқувчилар билан ишлаб чиқилган лойиҳаларни амалга оширишни кўзда тутати.

г) *ўқитувчи-ўқувчи муносабатлари*, у қуйидагиларни тавсифлаши керак: ўзаро ишончни аниқ белгилашга асосланган ҳамкорлик; таълим жараёнини индивидуаллаштириш, масъулият ва мажбуриятларини тақсимлаш;

д) *машғулотлар учун* (педагогик мезон бўйича аниқланувчи) моддий база, у қуйидагиларни таъминлаши керак: спортнинг оддий даражадагисидан (масалан, волейболда ўйин учун унча катта бўлмаган майдон 1-1/22/3-3) бошлаб спорт устаси даражасидаги ҳар хил турлари бўйича таълим бериш шарт-шароитига тўғри келиши; ўқувчиларнинг самарали ҳаракат фаоллиги; ўқувчиларнинг хавфсизлиги; ўқувчиларнинг (жинси, ёши, қизиқишларига кўра) имкониятлари ва орзу-истакларини рўёбга чиқарувчи машғулот шаклини киритиш.

2.4. Америка модели бўйича командага ўйинчиларни саралаш тартиби. Ўйинчилар билан шартнома тузишда ўзаро келишувларни амалга ошириш жараёнлари

АҚШда спорт сифатли ҳуқуқий асосга таянган ҳолда ҳаракат қилади. Эҳтимол, жаҳоннинг бошқа ҳеч бир мамлакатада сифатли профессионал спорт билан боғланган меъёрий ҳужжатлар қабул қилинмаган бўлса керак. АҚШда спорт тизими намуна бўлувчи ҳуқуққа эга меъёрлар асосида ривожланиб бормоқда

Америка профессионал спорти тарихидан маълум бўлишича, унинг ривожланишининг ҳуқуқий меъёрлари спорт ҳаёти давомида пайдо бўлган, аввал суд даъволарига бориб тақалган, кейинчалик эса суд қарорига кўра келгусида пайдо бўладиган аналогик мунозараларни ҳал этишда намуна сифатида фойдаланилган. Кўп ҳолларда клуб ва унинг аъзолари ҳамда жамоа ва лигалар орасида бўладиган тортишувларга, оммавий ахборот воситалари аралашган ҳоллар бундан истисно, унчалик эътибор берилмаган.

Профессионал спорт ривожланишида профессионал спорт лигаларини ташкил этиш бошқарув, иқтисодий ва бошқа муносабатларни маҳаллий даражада тартибга солиш мақсадларига эга. Клуб эгалари энг зўр спортчиларга эга бўлишга ҳаракат қилишади, натижада уларнинг қиммати ошади. Профессионал спорт ташкилотларини барпо этиш, авваламбор, клуб (жамоа) хўжайинлари даромадларини (харажатларга қарамасдан) сақлаш ва кўпайтириш билан биргаликда амалга ошади.

Лигаларда асосий тартибга солувчи ҳужжат унинг конституцияси ва низоми ҳисобланади. Масалан, Клуб низоми лиганинг мақсад ва вазифалари, президентнинг мажбуриятлари, янги жамоаларни қабул қилиш тартиботларидан ташқари хоккейчиларнинг бандлик бозорини тартибга солиш билан боғлиқ масалалардан ҳам иборат.

Уларнинг фаолиятини (ишини) тавсифловчи бешта жиҳат ажратилади:

1. жамоа таркиби;
2. ўйинчиларнинг шартномаси;
3. лига жамоасига ўйинчиларни танлаш;
4. ўйинчиларнинг бир жамоадан бошқа жамоага ўтказиш;
5. лига ичида ўйинчиларни қайта тақсимлаш тартиботлари.

Командага ўйинчиларни саралаш тартиби ва ўйинчилар билан шартнома тузишда ўзаро келишув

Спорт таълими сифатини оширишда бугунги кунда замонавий ўқитиш технологияси, таълим муасасасининг жиҳозланганлиги, профессор-ўқитувчилар таркиби фақат даражали, юқори малакали кадрлардан иборат бўлиши, ўқитишнинг юқори сифатлари – ECTS учун дастлабки зарурий талаблар ҳисобланади. Ўқув жараёнини ташкил этишнинг ушбу тизими, куйидаги ўзига хос хусусиятларга эга.

Стандарт шартнома - уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилайди эгаси ва жамоа спортчининг муносабатларни тартибга солувчи, профессионал спорт билан муҳимдир буйруқ ва улар устидан назорат футболчи холд - бу захирага олиш тизими иккинчи ва учинчи элементлар асосини ташкил қилади. Бир оз бошқача лигада стандарт шартномалар асосий параметрлари кўра шартнома футболчининг жамоаси билан

белгиланган муддатга ишга деди иш ҳақи билан келишилган бўлиши тасдиқлайди. Бу футболчи хизматлар билан таъминлаш учун ва барча лигаси чемпионати ўйинларини, мусобақалар, жамоа юлдузи, халқаро учрашувлар, намойиш ўйинлар, уларнинг энг яхши шакли Станлей Суп ўйинлар иштирок этиш учун розилик таъкидланади.

ЖТ ва С соҳасидаги эришилган ютуқлар. Энг асосий кўрсаткичларнинг ривожланиш миқдорлари ҳамда инсон танасинин чиниқтириш, гўзаллаштиришга хизмат қилувчи жисмоний машқлар, турли ҳаракатли ўйинларнинг моҳиятларини тарғиб қилиш, туб аҳолининг онгига сингдириш ҳозирги куннинг энг муҳим муаммоларидан ҳисобланади. Ҳозирда бу муаммоларни ечими ишланмоқда.

Тарғибот миллий кадриятлар, маънавий-маърифий маданият ҳамда ижтимоий-иқтисодий жараёнларни аҳолига етказиш, ўқувчи ёшларнинг дунё карашларини ва ишлаб чиқаришга бўлган муносабатларни ёритиш, тушунтириш ва барча аҳолининг онгига тўла сингдириш курали бўлиб хизмат қилади.

Спорт рекламаларининг мазмуни йирик стадионлар, ўйин майдонлари, отчопарлар, велотреklar, кўча, ҳиёбонлардаги спортга доир реклама, афишалар, шунингдек телевидениенинг барча каналлари таркибида мавжуд бўлган спорт рекаламаларида намойиш этилади. Спорт иншоотлари, телевидениеларда намойиш этилаётган рекламаларда ўтказилаётган мусобақалар, донгдор клублар, командалар, спортчилар қатори спорт буюмлари, жиҳозлари, спортчиларнинг истеъмол қиладиган ичимликлари ва бошқа турлар кўпроқ ўрин олади.

Жисмоний тарбия ўқитувчилари, мураббийлар, етук спортчилар, спорт фахрийлари, раҳбар ходимлар айниқса, олимлар катта фаолият кўрсатадилар. Улар маъруза ўқиш, суҳбат ўтказиш, спортча чиқиш ва турли спорт мусобақаларини ташкил қилиш йулларидан кенг фойдаланишлари зарур. Шунингдек тарғибот ишларининг таъсирчанлиги, илмийлиги, ҳақиқийлиги ва аҳолининг қизиқишларини эътиборга олган ҳолда бўлишини таъминлаш лозим. Оммавий ахборот воситалари орқали жисмоний тарбия ва спортни тарғиб қилиш билан биргаликда унинг тараққиётдаги асосий босқичлар, омиллар ҳам ёритиб борилмоқда. Бунда спортлотто, стадионлардаги қатнашиб келаётган томошабинларнинг сони, ҳомийларнинг амалий жиҳатдан кўрсатаётган моддий ёрдамлари ҳам ўз ифодасини топмоқда.

Ишлаб чиқилган (олинган) маҳсулотларни харидорларга (талабгорлар) етказиш учун жуда кўп фаолиятларни амалга ошириш, яъни ҳаракат қилиш лозим бўлади. Бу жиҳатларни ҳам аввалдан мақсад йўлида режалаштириш талаб этилади. Бунда энг муҳим бўлган омиллар ва шакллар қуйидагилардан

иборат бўлиши мумкин:

- мурожаат қилиш;
- хабар қилиш;
- ишонтириш;
- маҳсулотлар ҳақида маълумотлар;
- хизмат турлари;
- асосий ғоялар ва ҳоказолар.

Маҳсулотларни ўтказиш (сотиш) учун эҳтиёжларни кучайтириш (рағбатлантириш) ҳамда ташкилотлар, компаниялар рамзини яхшилаш мақсадлари қўйилади.

Спорт рекламасида асосий мақсад, вазифалар ва ғояларни амалга ошириш учун режалаштирилган тадбирлар асосида қуйидаги фаолиятларни ўтказиш лозим бўлади:

1. Фаолиятларни ҳаракатлантирувчи тарғиботлар (матбуот, телерадио, спорт иншоотлари, кўргазма реклама, учрашув, хатлар юбориш ва ҳоказолар).
2. Доимий нашр этиладиган воситаларда (журнал, серияли қўлланмалар, хабарлар ва ҳоказолар) нашр қилиш.
3. Матбуот-анжуманлар, презентациялар.
4. Махсус нашриётлар.

Назорат саволлари:

1. Сифат спорт таълим соҳаси ривожининг асосий гарови деб нимага айтилади?
2. Ван Боттенбург бўйича жисмоний тарбия сифати стандартлари таркиби нимадан иборат?
3. Профессонал спортни ташкил этишда Американинг қайси тажрибаларини қўллаш мумкин?
4. Профессонал спортни ташкил этишда Европа давлатларининг қайси тажрибаларини қўллаш мумкин?
5. Командага ўйинчиларни саралаш тартиби қандай ва ўйинчилар билан шартнома тузишда ўзаро келишув нималардан иборат?
6. Хорижий мамлакатларда спорт таълими сифатини оширишда қайси омилларга кўпроқ аҳамият беришади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Quality physical education. Published in 2015 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France © UNESCO 2015 ISBN 978-92-3-100059-1

2. Sugden D., Talbot M. Physical Education for Children with Special Needs in Mainstream Education. Leeds Metropolitan University & University of Leeds, on behalf of Sports Council, 2011.

3. “Qualitative research for physical culture” Publisher: Palgrave, Macmillan, 2011. Authors: Pirkko Makvulla, Michael Silk. ISBN 978-0-230-30563-2

4. “Quality physical education” Unesco 2015 Published by the UN educational scientific and cultural organization. Ms Nansy Mclenan and Mc Jannine Thompson.

5. “Sports law and policy in the European Union”. Richard Parrish. Copyright 2013.

6. Principles and Practice of. SPORT MANAGEMENT Lisa P. Masteralexis., Carol A. Barr., Mary A. Hums.

7. Michael A. Leeds, Peter von Allmen The Economics of Sports. USA. 2015.

«Тўғри бошланган жисмоний таълим тарбия ҳар бир инсонни ҳеч қандай ишдан қайтмасликка, ҳеч қандай куч босимидан қўрқмасликка тайёрлаши керак»

И.Песталоцци

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАР, ТОПШИРИҚЛАР ВА УЛАРНИ БАЖАРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

1 – амалий машғулот мавзуси:

Ривожланган Япония, Жанубий Корея, Хитой ва бошқа давлатларда профессионал спортни ташкил этишда илғор хорижий тажрибалар

Қисқача аннотация

Жисмоний тарбия ва спортда меҳнат муносабатлари ва уларни ҳуқуқий тартибга солиш профессионал спорт соҳасида ёрқинроқ намоён бўлади. Профессионал спортда спортчилар, моҳиятан, даромад келтирувчи товар-пул муносабатларининг иштирокчиси, “олди-сотди предмети”, ёлланма ишчи кучи бўладилар.

Шунинг учун спортчилар ва мураббийлар меҳнатини ҳуқуқий тартибга солишнинг табиати ва моҳиятини тўлиқ тушунишда жаҳонда профессионал спортнинг мавжуд икки асосий модели – америкача ва европача моделини кўриб чиқишни тақдим этишга қизиқиш катта. Уларнинг ҳар бири меҳнат муносабатларини тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятларига эга.

Спорт Японияда жуда оммалашган. Ҳаттоки спорт ва соғлом турмуш тарзи шарафига ҳар йили октябрь ойининг иккинчи душанба кунинда нишонланувчи Спорт ва соғлиқ куни ўйлаб топилган. Байрамни нишонлашдан мақсад – соғлом турмуш тарзи ва спортга муҳаббат уйғотишни тарғиб этиш.

Бу кунда кўпгина мактаб ва компаниялар кундалик тартиб ҳақида унутиб қўядилар ва кенг миқёсда спорт мусобақалари (“мини-олимпиадалар”), бадантарбия машқлари ҳамда бошқа турдаги соғломлаштириш тадбирларини ўтказадилар.

Япония, биринчи навбатда, ҳарбий маҳоратга таянади. Бу билан баҳслашиш қийин, аммо замонавий Япония, шунингдек, бейсбол, марафон ва автопойга билан ҳам қизиқиб келмоқда.

Спортнинг анъанавий турлари. Спортнинг анъанавий турлари орасида “сумо” кураши Япониянинг миллий кифасини намоён этади. Сумо турнирлари дастлаб синтоист ибодатхоналарида ўтказиладиган фестивал ва диний байрамларда ташкил этилган. Зич текисланган ердаги рингда ўтказиладиган Сумо жангида иккита кучли курашчи куч синайдилар.

Дзюдо – Японияда пайдо бўлган ўзини-ўзи ҳимоя қилиш маҳорати ҳисобланади. Ҳозирги кунда дунёнинг бошқа мамлакатларида ҳам жуда оммалашган. Рақибнинг кучидан ўз мақсадларида фойдаланишга асосланган дзюдо спортнинг олимпия турига айланди. Токиодаги Кодокон номли машқ ўтказиш маркази шуғулланишни энди бошлаётган спортчиларнинг машқларини, шунингдек, дзюдо усталарининг беллашувларини томоша қиладиган энг зўр жой саналади.

Рақибини рингдан чиқариб юборган ёки рақибни танасининг бирор қисмини ерга теккизишга мажбур қилган курашчи ғолиб саналади. Сумода уни жалб этувчи ва ёдда сақланувчи томоша бўлишига олиб келадиган мураккаб тартиб ва таомиллар, забт этиш ва зарба бериш бўйича бутун бир тизим ҳамда кураш стратегияси мавжуд. Ҳар йили олтита турнир: январь, май ва сентябр ойларида – Токиода, март ойида – Осакада, июль ойида – Нагояда, ноябрь ойида эса – Фукуокада ўтказилади.

Кэндо – қиличбозликнинг японча тури. Кэндо яккама-якка кураши иштирокчилари ҳимоя қилувчи кийим ва ниқобларда бамбукли қилич билан бир-бирига хужум қиладилар. Токиодаги Ниппон Будокан Холл –спортнинг бу тури билан яхшироқ танишиш учун энг зўр жой.

Каратэ – мамлакат қонунлари бўйича қурол олиб юришни таъқиқлаган Окинава ороллари деҳқонлари томонидан яратилган қуролсиз яккама-якка кураш тури. Зарбага қарши туришга ўрганишни машқ қилиш давомида каратэ усталари битта зарба билан бир нечта ғишт ёки тахтачаларни синдиришлари мумкин. Токиода жойлашган Япония каратэ ассоциациясига ташриф буюрсангиз, ёш ва тажрибали спортчиларнинг машғулотларини кўришингиз мумкин.

Айкидо – рақиб кучидан ўз мақсадлари йўлида фойдаланиш учун ўз кучини бир жойга жамлашга асосланган яна бир яккама-якка кураш тури. Айкидо, ишқибозлар томонидан спортнинг жисмоний мукамалликка эришиш тури сифатида қадрланади. Айкикай – Токиодаги айкидо маркази ҳисобланади.

Кюдо – камондан ўқ узиш япон миллий тури. Кюдода ўқ узиш қатъий конун-қоидаларга асосланади. Индивидуал маънавий камолотга, тайёргарлик ҳамда мусобақа жараёнларида эътиборни жамлашга катта талаб қўйилади. Кўп йиллар мобайнида дзэн-буддизм тамойилларига таянган Кюдо турини ибодатхона майдонларида кузатиш мумкин.

Спортнинг замонавий турлари. Бейсбол Японияда шунчалик оммалашганки, кўпгина мухлислар америкаликларнинг бейсбол уларнинг “миллий” ўйинлари эканлигини эшитганларида таажжубланадилар.

Айниқса, мамлакат биринчилиги учун ўрта мактабнинг катта ёшдаги жамоалари ўртасида ўтказиладиган баҳорги ва кузги турнирлар жуда оммавийдир. Мактаб жамоалари, чемпионлари Хёго маъмурий худудидagi Косиэн спорт майдонида йиғилиб, ғалаба учун курашадилар. Турнир ўтказиладиган вақтда деярли барча японияликлар ўз юртлари жамоаларини кўллаб-қувватлаш учун мухлисга айланадилар.

Мамлакатда профессионал бейсбол жуда яхши ривожланган. Токиода ўйинлар ўтказиш учун энг сеvimли жой Коракуэн ўйин-кулгу парки худудидa жойлашган «Токуо Dome» спорт майдони ҳисобланади. Труба, барабан ва шунга ўхшаш мосламалардан фойдаланиб ўзларининг сеvimли жамоаларини олқишлаш – жуда ажойиб ва таассуротли манзарадир.

Японияда марафонлар тез-тез ўтказилиб турилади, унда спортчилар билан бир қаторда ҳаваскорлар ҳам иштирок этиши мумкин. Кенг миқёсли ва машҳур марафон Токиода ўтказилади, шунингдек, Киото, Осака, Нара марафонлари ҳам мавжуд. Машҳур Фудзи тоғларида («MOUNT FUJI MARATHON») марафон мунтазам равишда ўтказилади, унинг йўналиши Кавагучи-ко хушманзара кўли атрофида белгиланади.

Судзука трассасида вақти-вақти билан «Формула 1» автопойгаси бўйича жаҳон чемпионатининг босқичлари ўтказилади. Бу ерга энг зўр пойгачилар ва жамоалар келадилар. Судзкунинг пойга треклари 1962 йилда очилган ва бошиданок япон автоспортининг марказига айлана олган.

1990 йилгача Шарқий Европа мамлакатларининг айрим каби Хитойда ҳам ҳаваскарлик спорти мавжуд бўлган, лекин профессионал спорт бўлмаган эди. 1994 йилда ХХРда дастлабки профессионал футбол жамоалари пайдо бўла бошлади. Баскетбол, волейбол, стол тенниси ва Го шашка спорт турлари ҳам улардан ибрат олдилар. Спортнинг айнан профессионал даражасига кўтарилиши Хитойда спортнинг гуркираб ривожланишига тurtки бўлган. Асосан спорт клубларининг тизими шаклланган, профессионал клубларнинг чемпионати миқёсли бозорга айланган, спорт ҳаракатлари ривожланиш атмосфераси тўлиқ яхшиланди, спортнинг тижоратлашуви амалга оширилди.

Профессионаллик даражаси спорт бозори ва индустрияси шаклланишига олиб келади. Спорт клублари хўжалик фаолиятлари билан – касса сотувлари, реклама бизнеси, жамоаларнинг бир лигадан иккинчисига ўтиши ва ўйинчиларнинг бир жамоадан бошқасига ўтиши, тижорат матчларини ўтказишдан то телевидение орқали намойиш этишга бўлган ҳуқуқларгача тўғридан-тўғри алоқада бўладилар.

Амалий тарзда чақирув ва кўрсатмалар мамлакатда халқаро физкультура фаолиятининг тезкор ривожланишига имкон беради. ХХР пайдо бўлишининг дастлабки кунлариданоқ собиқ Физкультура ва спортга кўмаклашув умумхитой жамияти қайтадан ташкил этилиб, Физкультура ва спорт умумхитой жамияти деб номланди. Физкультура ва спорт соҳасидаги ишларни бошқаришни кучайтириш мақсадида 1953 йилда Маъмурий кенгаш (ҳозирда Давлат кенгаши) тасарруфида Жисмоний маданият ва спорт ишлари бўйича кўмита ташкил этилди. 1956 йилда Хитой халқ мудофаа-спорт жамиятига асос солинди.

ХХР Физкультура ва спорт ишлари бўйича кўмита тузилганидан сўнг бир неча йиллар мобайнида шаҳар, вилоят, автоном туманлар, округ ва маъмурий ҳудудларда жисмоний маданият ва спорт ишлари бўйича маҳаллий кўмиталар таъсис этилди.

Тармоқли оммавий спорт жамиятлари тузилди: "Хо-чэ-тоу" ("Локомотив"), "Мэй-куан" ("Кончи"), "Е-цзинь" ("Металлург"), Ди-и-цзи-се" ("Биринчи машинасозлик вазирлиги"), "Цянь-вэй" ("Авангард"), "Цзянь-чжу" ("Курувчи"), "Дун-ли" ("Энергия") ва бошқалар, шунингдек, спорт турлари бўйича бошқа федерациялар.

Шаҳар ва қишлоқларда халқ хўжалиги, маданият ва маърифат ишларининг ривожланиши натижасида оммавий жисмоний ҳаракатлар янада кенгроқ ривожлана бошлади. Физкультура ва спорт ишлари бўйича кўмита томонидан спорт комплекси схемлари ишлаб чиқилди, спорт мусобақалари тизими, спортчилар ва ҳакамларнинг таснифлари ва бошқалар белгилаб берилди. Кўпгина вилоят ва шаҳарларда физкультура ва спорт ишлари бўйича олий ва ўрта махсус ўқув муассасалари, шунингдек, болалар ва ёшлар спорт мактаблари ташкил этилди.

Ҳозирги кунда мамлакатда спортнинг 40 дан ортиқ тури ривожлантирилмоқда: енгил атлетика, гимнастика, оғир атлетика, сузиш, камондан ўқ узиш, отда югуриш спорти, баскетбол, футбол, волейбол, стол тенниси ва бошқалар.

Мамлакатнинг кўпгина шаҳарларида янги спорт иншоотлари қурилди. Улар қаторида Пекиндаги 80 минг нафар томошабин ўриндиқларига эга "Ишчилар" спорт майдони, 6 минг томошабинли Пекин спорт саройи ҳам қурилди. Шунингдек, Хитойнинг жануби-ғарбий қисмида – Чунцинс, Чэнду, Куньмина шаҳарларида, шимоли-шарқий қисмидаги Аншана, Чанчуна, Харбина шаҳарларида, шимоли-ғарбий қисмидаги Сиани, Ланьчжоу шаҳарларида, Янцзи кўлининг ҳовузларидаги Ухани, Нанкин, Шанхай шаҳарларида ҳамда Урумчи шаҳарларида (Синьцзянь-Уйгурский автоном

тумани), Хух-Хото (Ички Монголия), Лхасе (Тибет) ва бошқа жойларда бир неча минг томошабинлар учун мўлжалланган спорт майдонлари курилди.

Жисмоний тарбия ва спортни кенгроқ тарғибот қилиш бўйича ишларни кучайтириш мақсадида "Женьминьтиюйчу-банише" нашриёти ("Жисмоний тарбия бўйича халқ нашриёти") ҳамда "Тиюйбао" спорт газетасининг тахририяти барпо этилди, "Синьтиюй" (икки ҳафталик "Янги спорт") ва "Чжунготиюй" (инглиз тилидаги "Хитой спорти") журналлари ҳамда бошқа бир қанча спорт ҳақидаги адабиётлар нашр этилди.

Киностудиялар томонидан спорт мавзусига бағишланган: "5-рақамли баскетболчи қиз", "Сувда бошдан кечирганлар", "Муздаги опа-сингиллар", "Мовий осмондаги кумушранг гуллар", "Яшасин ёшлик" каби мухлислар орасида машхур бўлган кинофильмлар яратилди.

ХХР физкультура ва спорт ишлари бўйича кўмита ва бошқа турли спорт муассасалари радио орқали гимнастикани оммалаштириш билан шуғулланади, фабрика ва заводларда, ҳарбий бўлим ва қишлоқларда спорт жамоалари тузилди. Мамлакатда спортнинг барча турлари бўйича жисмоний маданият ва спортнинг кенгроқ ривожланишига таъсир кўрсатувчи ҳамда қобилиятли спортчиларни кашф этиш имконини берувчи мусобақалар ўтказилади. Ушбу барча тадбирлар Хитойнинг физкультура ва спорт соҳасидаги қиёфасини тубдан ўзгартириб юборди.

Корея, бошқа ҳар қандай мамлакат сингари ўзининг миллий спорт анъаналари, спортнинг анъанавий турларига эга. Аммо замонавий ғарбий типдаги спорт олдинги асрнинг бошларида кенг тарқалди. У Кореяга Ғарб мамлакатларидан, биринчи навбатда АҚШ дан кириб келди.

Бунда ташаббускорлик кўп ҳолларда инглиз ва америкалик протестант миссионерларга тегишли эди. Айнан улар ўзлари томонидан асосланган физкультура машғулоти турларининг бошланғич мактабини дастурга киритганлар, шунингдек, ёшларнинг турли-туман спорт ассоциацияларини туздилар.

Кореянинг қадимий миллий анъаналари ҳақидаги хотиралар ҳарбий маҳорат доирасида биринчиликни эгаллаб келган тэгвондо, шунингдек, камондан ўқ узиш ва ссирим анъанавий кураш турларида сақланиб қолган. Спортнинг ушбу турлари билан жуда кўпчилик шуғуллунади ҳамда қизиқади, ҳатто ҳукумат ҳам корейс маданий меросининг маълум бир қисми сифатида қўллаб-қувватлайди.

Дунё миқёсида таэквондонинг сезиларли тарқалиши кўпгина корейликлар учун ватанпарварлик ғурур манбаи бўлди, Олимпия ўйинлари дастурига киритилиши эса уларнинг ғайрат-шижоатларини янада тўлқинлантириб юборди.

Қизиқарли томони шундаки, расмий афсона ҳисобланмиш тэгвондо спортнинг азалий миллий тури ҳисобланадики, унинг расм-русумлари келиб чиқиши олдинги даврларга бориб тақалади. Ҳозирги пайтда эса, тэгвондо – нисбатан янги кашфиёт ҳисобланиб, япон каратэси ҳамда корейс якка кураши турларининг синтези натижасида бизнинг юз йилликда пайдо бўлган.

Агар тижорат спорти ёки мухлислари ҳақида эмас, балки ҳақиқий спорт билан шуғулланувчилар ҳақида гапирадиган бўлсак, Кореяда бейсбол ва баскетбол катта шуҳрат қозонган. Бу ерда, шунингдек, гольф ва тоғ чанғиси ҳам машҳурдир.

Гольф, дастлаб, Кореяда 1900 йилда пайдо бўлган, лекин узоқ вақт давомида хорижликлар спорти ҳисобланиб келган. Кореяликлар орасида гольф 1924 йилдан бошлаб тарқалди, Гольф – жуда қимматли ва чексиз ҳузур бахш этади.

Тоғ чанғиси – бирмунча халқ оmmasига яқин, бироқ жуда арзон бўлмаган спорт туридир. Кореяда қиш фасли совуқ бўлишига қарамай, қор кам ёғади, деярли барча тоғ чанғиси курортлари мамлакатнинг шарқий соҳилларида жойлашган Сораксан тоғларида (бу ерда қор ярим метргача ёғади) бунёд этилади.

Ҳаваскорлар ўз кўринишларини яхши сақлаш учун югуриш ёки бассейнда сузиш билан шуғулланадилар. Кореяда нисбатан катта бўлмаган (25 метрли) ва нисбатан қиммат бўлмаган бир неча минглаб бассейнлар мавжуд бўлиб, улар деярли ҳар бир микрорайонда топилади.

Яна бошқа оммавий ишқибозлик – тоғларга сафар уюштириш ҳисобланади. Корея маълумотларига кўра, тизимли равишда тоғ сафарларини деярли 5 миллион нафар корейс халқи уюштирадилар. Бу, албатта, альпинизм эмас, айнан тоғларга сафар ҳисобланади.

Хорижий мамлакатларда профессионал спортни тартибга солишнинг ўзига хосликларини англаб етиш учун унинг профессионал лигадаги таркибини кўриб чиқамиз. Ушбу таркиб ҳуқуқий ҳужжатлар, шунингдек тартибга солувчи ҳужжатлар ва маҳаллий меъёрий ҳужжатларга бириктирилган низомдан иборат.

Бу бешта элементдан иборат бўлган захиралаш тизимидир: 1) жамоага ўйинчиларни танлаб олиш (драфт); 2) уларни жамоада ушлаб туриш; 3) ўйинчиларни назорат қилиш; 4) жамоа эгалари ва спортчилар орасида бўладиган низоларни бартараф этиш; 5) ўйинчилар трансфери. Агар лигани монополия сифатида қабул қилсак, у ҳолда спортчилар ушбу тизимни профессионал даражага эришиб қабул қилишлари ёки ўз касбларини бутунлай эсдан чиқаришлари керак.

Жамоага ўйинчиларни танлаб олиш (драфт): ўйинчи жамоани ўзи танламайди, балки тизим уни жамоага кўрсатади ва шартнома имзолангандан сўнг у жамоа эгасига тобе бўлади. Бошқача айтганда, спортчи ўзини қизиқтирган бошқа жамоага ўтиб кетишига ҳаққи бўлмайди. Клуб эгалари спортчиларни махсус тизим, яъни спортчининг умумфуқаролик ҳуқуқларини

чеклаган ҳолда жамоанинг рақобатбардошлигини тенглаштириш имконини берувчи тизимга кўра ёллайдилар.

Ёш спортчилар танлаб олинди дегани, бу – улар билан шартнома тузилди ва жамоага қабул қилинди дегани эмас. Бейсбол ва хоккейда уларнинг кўпчилиги паст лигадаги жамоаларда ўйнайдилар, баскетбол ва хоккейда эса кўпроқ машқ қилиб турадилар ва ўз иштирокларини кутиб турадилар.

1-топширик мазмуни.

“Профессионал спортни ташкил этиш ва бошқаришда илғор хорижий тажрибаларидан фойдаланиш (Япония, Жанубий Корея, Германия, Хитой)” ва унинг спортни ривожлантиришдаги аҳамиятини ёритиб беринг.

1. Профессионал спортни ташкил этиш ва бошқаришда илғор хорижий тажрибаларидан фойдаланишда “Анъанавий ва ноанъанавий” таълимнинг қиёсий таҳлилинини ўтказиш.

2. Япония, Жанубий Корея, Германия, Хитой спорт таълим шаклларида қиёсий таҳлилинини ўтказиш.

Эслатма: топширикни бажаришда “Концептуал” жадвалидан фойдаланинг ва қоидага амал қилинг

Концептуал жадвал

Профессионал спорт тушунчаларига турлича га ёндашувлар	Тавсифлар, тоифалар, хусусиятлар ва бошқалар			

Концептуал жадвал

(Профессионал спортни ташкил этишнинг асосий талаблари)

Аспект таҳлили	Анъанавий таълим	Ноанъанавий таълим
Машғулот мақсади		
Машғулот мазмуни		
Ўқишнинг ҳаракатланувчи кучлари		
Машғулотда ишлаш методлари		
Ўқитувчи вазифаси		

«Таълим шакллари» бўйича концептуал жадвал

Таълим шакллари	Ўқитувчи ва талаба муносабатини кўриниши	Талабалар томонидан топшириқни бажаришда мақсадни белгиланиши	Ўқитувчининг фаолияти
Оммавий			
Жамоавий			
Гуруҳли			
Индивидуал			

Таълимни ташкиллаштириш шакллари қиёсий тавсифи

Таълим шакллари	(+)	(-)
Оммавий, Жамоавий		
Гуруҳли		
Индивидуал		

Назорат саволлари:

1. Хорижий давлатлар спорт таълими сифатини оширишда Япония таълим тизимининг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?
2. Жанубий Кореяда спорт таълими сифатини оширишнинг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?
3. Германияда спорт таълими сифатини оширишнинг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?
4. Хитойда спорт таълими сифатини оширишнинг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?
5. Японияда спорт таълими сифатини оширишнинг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?
6. Хорижий давлатларда тўпланган тажрибаларнинг қай бирини бизда қўлласак спорт таълими сифатини оширишга ёрдам беради?

Фойдаланилган адабӣётлар:

1. Riess S. The American sporting experience: a historical anthology of sport in America. N.Y.: Leisure Press, 2014.
2. Sugden D., Talbot M. Physical Education for Children with Special Needs in Mainstream Education. Leeds Metropolitan University & University of Leeds, on behalf of Sports Council, 2011.
3. “Qualitative research for physical culture” Publisher: Palgrave, Macmillan, 2011. Authors: Pirkko Makvulla, Michael Silk. ISBN 978-0-230-30563-2
4. “Quality physical education” Unesco 2015 Published by the UN educational scientific and cultural organization. Ms Nansy Mclenan and Mc Jannine Thompson.
5. “Sports law and policy in the European Union”. Richard Parrish. Copyright 2013.
6. “Essentials of sports law” Fourth Edition. Glenn M.Wong. Copyright 2010 by ABC-CLIO.
7. Principles and Practice of. SPORT MANAGEMENT Lisa P. Masteralexis., Carol A. Barr., Mary A. Hums.
8. Michael A. Leeds, Peter von Allmen The Economics of Sports. USA. 2015.

2 – амалий машғулот мавзуси:**Хорижий давлатларда оммавий спортни ташкил этиш ва спорт мусобақалари бошқарувида хорижий тажрибаларни жорий этиш****Қисқача аннотация**

Умумэътироф этилган далил, яъни жисмоний маданият ва спорт (ЖМС), айниқса *оммавий спорт* ёки *барча учун мўлжалланган спорт* соҳаси ижтимоий-иқтисодий муаммолар: жамият бирлашиши, ёшларни зарарли одатлардан сақлаш, касалликларнинг олдини олиш, ўртача умр кўриш даврини узайтириш ва уларнинг сифат даражаси ошириш масалаларини ҳал этиши маълум. Шак-шубҳасиз, ижтимоий аҳамиятга эга бўлганлиги учун спорт хизматлари халқаро бошқариш ва ҳамкорликнинг муҳим омилидир.

Оммавий спорт бўйича асосий ҳужжат сифатида **Жисмоний тарбия ва спорт бўйича халқаро хартияни (1978 й.)** ва кейинги қўшимчалар билан тўлдирилган **Европанинг спорт хартиясини (1992й.)** келтиришимиз

мумкин. Келтирилган ҳужжатларда белгиланган қоидалар *оммавий спорт* ривожланишини бошқаришни белгилайди, яъни бу қоидаларга барча мамлакатлар риоя қилиши ва тасдиқлаши лозим. Асосий қоидалардан бири мамлакатларнинг иштирок этиши ва четлашиши, биринчидан, *оммавий спорт* машғулоти билан шуғулланишда ҳақ-хуқуқларни чекламаслик, иккинчидан, ҳукумат спорт иншоотлари тармоқларини ривожлантириш ва жисмоний тарбия машғулоти билан шуғулланишни йўлга қўйиши керак.

Қуйида келтирилган ҳужжатларнинг мазмунига кўра турли мамлакатлар ўз ижтимоий-иқтисодий ҳолатларидан ва сиёсий тузилишидан келиб чиққан ҳолда *оммавий спорт* ривожланиши ва ўзининг ресурс базасини тузиш, қайта тиклаш ва тўлдиришга имконият яратиши зарур.

Спортнинг ривожланиши унинг асосий қонунига асосланади. Шундай қилиб, бу қонун Францияда “Жамиятда спорт ва жисмоний фаолликнинг ролини ошириш ва муассасалари ҳақида Франция Республикасининг Қонуни (1984й.)”, Финляндияда – Спорт ҳақидаги қонун (21.12.1979й.) ва Спорт ҳақидаги устав (28.12.1979 й.) в.б. Таъкидлаб ўтиш керакки, бундай қонунларни такомиллаштириш, шунингдек спортни ривожлантиришга оид бошқа барча қонуний ҳужжатлар халқаро ҳужжатда келтирилган ҳолатга мос бўлиши зарур.

Турли вазирлик ва маҳкамалар ижрочи ҳукуматнинг давлат идоралари ҳисобланади.

Испаниядаги Олий спорт кенгаши Таълим ва фан вазирлигининг алоҳида қисмидир, Аргентинада эса ижтимоий (жамоат) саволлари бўйича вазирликдир. Уларнинг зиммаларига ЖМСнинг ривожланишида туғиладиган саволлар, яъни спортда юқори марраларга эришишдаги иштироки; давлат маблағини ажратиш ва тақсимлаш, харажатлар рўйхатини тузиш; спорт муассасаларига ажратилган ёрдам пули ва қарзларни тақсимлаш, ажратиш ва бекор қилиш; молиявий маблағлар ишлатилишини бошқариш; мутахассисларни тайёрлашда таклифлар киритиш; спорт иншоотлари қурилиши, шунингдек, спорт жиҳозлари бўйича режалар ишлаб чиқиш ва қўллашда иштирок этиш ва бошқалар.

Оммавий спортнинг ривожланишида хорижий тажриба шуни кўрсатадики, ҳудудий тақсимланиш тизими давлат ва ҳудудий бошқарув идораларининг ҳуқуқ ва ваколатларини чегаралайди. Ҳукумат миқёсида бошқаришнинг асосий функциялари бажарилса, спортни бошқаришнинг вилоят ва маҳаллий идоралари *оммавий* ва барчага мўлжалланган спортни ривожлантиришга қаратилган, бу хорижда ажралмас тушунча сифатида қаралади. Қуйида мисоллар келтирамыз.

Германияда *оммавий спорт*ни ҳудудий бошқариш тизими йўлга қўйилган бўлиб, уни бошқариш Конституция ва Германиянинг федератив тузилишига биноан ер масаласи ҳисобланади. Шуни таъкидлаш лозимки, Германияда ер даражасида спортни бошқаришнинг ягона тузилиши йўқ. У ва спортни тартибга солиш механизми ҳар ерда бир-биридан фарқ қилади. ЖМСнинг умумий бошқарилиши, шунингдек, *оммавий спорт* масалалари

федерал ҳукумат, миллий спорт ташкилотлари, шаҳарлар, палата ва коммунналар билан биргаликда ҳал этилади. Аҳолининг ҳудудий хусусиятига қараб, оммавий спорт ташкилотлари хизматларига талаб ҳар ҳил жойда турлича, бунга қарамай унинг ўзига ҳос бир хусусияти мавжуд: мактабда спортни жорий этиш ва жисмоний тарбия мураббийларини тайёрлаш; талаба-ёшлар спорти; ҳамма учун мўлжалланган спорт, аввало, ёшлар, аёллар, қария ва ногиронлар орасида; спорт иншоотларининг қурилиши, тузилиши ва замонавийлаштирилиши; спортда юқори натижаларга эришиш; спорт клуби ва жамоаларига ёрдам бериш;

Франциянинг ёшлар ва спорт ишлари бўйича вазирлигида спорт бўйича 2 та бошқарма, шу билан бирга 6 та идора – молиявий, халқаро спортда юқори натижаларга эришиш, спорт турларининг ривожланиш сиёсати, марказлаштирилган спортчилар тайёрлаш муассасаларини бошқариш, фан, спорт анжом ва қурилмалари бюроларидир. Машҳур француз иқтисодчи олими таъкидлайди, спортни ривожлантиришда маҳаллий ҳукумат идоралри роли ва ҳаракати учта йўналишга бўлинади: аҳоли талабига мос спорт иншоотларини қуриш ва замонавийлаштириш; аҳолининг барча гуруҳларига мос жисмоний фаолликни татбиқ этиш; молиялаштиришдир;

Барча учун мўлжалланган спортни маҳаллий ёки ҳудудий даражада бошқариш масаласи алоҳида эътибор талаб қилади. Барча учун мўлжалланган спорт турлари доирасида аҳолига спорт хизмати кўрсатиш бир неча ўзига ҳос хусусиятларга эга бўлиб, улардан асосийси маблағ сиғими ва маълумотлар сиғими ҳисобланади. Жисмоний спорт иншоотлари (ЖСИ)нинг қурилиши, жиҳозланиши ва фаолият юритиши катта маблағ талаб қилади, хизмат кўрсатиш турларини кенгайтириш тенденцияси аҳолига хизмат кўрсатиш мажмуасига қўшимча ва шунга ўхшаш хизматларни киритиш харажатлар ошишига барқарор замин яратади.

Шунга ўхшаш оддий мисол қилиб меҳнат ресурсини келтиришимиз мумкин, нафақат мураббий ва бошқарув персоналининг билим малакаси доим ошиб боради (бу ўз-ўзидан ойлик маошининг оширилишига сабаб бўлади), балки уларнинг ишларига ҳам талаб ортади – маълумот юкламасини кенгайтириш, янги ўқув услуби, машғулот ўтказишнинг янги турлари ва воситалари пайдо бўлади ва б. Истеъмолчилар соғлиғи мутахассисларнинг ишларига боғлиқлигини ҳисобга олиб, бу борада харажатларни қисқартириш мумкин эмас.

Шунинг учун барча учун мўлжалланган спорт муассасалари ривожланишидаги асосий муаммолари ресурс билан таъминланганликка бориб тақалади, унинг тоифаларига молиявий, меҳнат, моддий ва илмий-ахборот ресурслари киради. Шунга тааллуқли ҳолда барча учун мўлжалланган спортни бошқариш спорт ташкилотларининг максимал даражада ресурс билан таъминланишга эришишга қаратилган.

Молиявий ресурслар. Халқаро қонунчилик оммавий спорт масалаларини ечишда давлат маблағи – миллий, маҳаллий ва ҳудудий ресурслардан фойдаланишга чақиради. Лекин келтирилган мисоллар шуни

кўрсатадики, оммавий спортнинг ривожланишида харажатлар, ортиши туфайли ягона манбадан олинган молиявий кўмак муаммоларни ҳал этмайди. Шунинг учун оммавий спортни ривожланишида кўп тармоқли молиявий кўмак зарур.

Мисол учун Испания Олий кенгаш маблағи – ҳар йили давлат бюджетидан ажратилган пул; ҳукумат ўрнатган нархлардан олинган даромад; маъмурий идора ва давлат бирлашмалари томонидан ажратилган пулларидан; ҳадя, мерос, васият, мукофот пулларидан; давлат норматив актлари тақдим этилган иқтисодий имтиёزلардан; хусусий мулкдан келадиган даромад; қарз ва кредитлардан келадиган маблағдан фойдаланишни таъкидлайди.

Таъкидлаш жоизки, спорт учун сарф этиладиган харажатлар ривожланган Европа мамлакатларида ЯИМ бўйича 0.2-2 %ни (ёки ўртача 2 млрд. АҚШ долл.) ташкил этади, харажатларнинг қолган катта қисми эса бошқа манбалар ёрдамида молиялаштирилади. Германия, Буюк Британия, Финляндия, Швеция ва Даниянинг давлат спорт бюджети Франциянинг маҳаллий спорт бюджетининг 20 %идан камроқ қисмига тўғри келади, Италияда 30 %, Испания ва Португалияда эса 40 %ни ташкил қилади. Худудий, ўз-ўзини бошқариш идоралари ва давлат бошқарувидаги умумий спорт бюджети Буюк Британияда – 95 %, Германияда – 98 %, Испанияда – 76 %, Финляндияда – 85 %, Францияда – 77 %, Швецияда – 90 % ва Италияда – 57 %ни ташкил қилади.

Финляндияда оммавий спортни ривожлантириш ва мамлакатнинг барча фуқаролари спорт фаолиятини олиб бориши учун ҳукумат томонидан белгиланган тартиб асосида молиявий кўмак ва давлат томонидан ажратилган имтиёзли кредитлар билан барча заруратлар бартараф этилмоқда.

Франция Республикасининг Жамиятда спорт ва жисмоний фаолликни ташкил этиш ва ошириш ҳақидаги қонунида (1984 й., ўзгартириш ва кўшимчалар киритилган) спорт ташкилотларининг давлат томонидан кўмак қабул қилиш тартиблари келтирилган. Бундай кўмак кўрсатишдаги асосий шартлардан бири вакиллик ваколатининг мавжудлигидир. Мактаб ва университет спорт уюшмалари ҳам давлат, ҳам маҳаллий ўз-ўзини бошқариш идораларидан ёрдам олишади. Номи келтирилган уюшмаларга ўзларига тегишли спорт иншоотлари ва жиҳозларидан фойдаланиш имконини таъминлаб беради. Францияда давлат бюджетининг 0.2 % маблағи спортга ажратилган.

Моддий ресурслар – Жисмоний спорт иншоотлари тармоқлари. Халқаро спорт тўғрисидаги қонунчилик таъкидлайдики, оммавий спортда кўзланган натижаларга эришишда ҳукумат, давлат идоралари ва ноодавлат ташкилотлар спорт иншоотлари, қурилмалари ва жиҳозларидан фойдаланиш ва ташкил этиш бўйича ҳар бир йўналишда ўз ҳаракатларини бирлаштирган ҳолда кучайтиришлари зарур. Ёшларни спорт билан банд бўлишларида жисмоний тарбия ва спортнинг зарур қурилма ва жиҳозлар билан таъминланишига эътибор қаратилмоқда. Бунда спорт иншоотлари

тармоқларини режалаштириш масалалари давлат идораларининг муҳим вазибаларидан бири ҳисобланади.

Испаниянинг Спорт олий кенгаши спорт жиҳозлари ва иншоотларининг ривожланиши ва замонавийлаштирилиши бўйича режалар ишлаб чиқиш ва амалга оширишда режаларни бажариш бўйича кўмиталар билан ҳамкорликни йўлга қўймоқда. Шу билан бирга жамоат учун мўлжалланган, давлат томонидан молиялаштирилган спорт иншоотлари режалаштириш ва қурилиши унинг кўпчилик томонидан фойдаланилишини, кун давомида унинг бандлиги, ҳар хил жисмоний тайёргарликка эга бўлган фуқаролар, жисмоний нуқсонга эга бўлган кишилар ҳамда қариялар ҳам фойдалана олишини ҳисобга олиб амалга оширилади.

Франция қонунчилиги, айниқса, спорт жиҳозлари бўйича масалаларни каттиқ назорат қилади. Масалан, спорт қурилмалари эгаси бу ҳақда маъмуриятга байённома тузилиши учун ариза беришга мажбурликлари тўғрисида қонуний меъёр мавжуд. Бу ерда кўпчилик бирлашмалар оммавий спортни ривожлантиришда қуйидаги муҳим омилларни келтиради: спорт иншоотларининг таъминоти, ёшлар спортини ривожлантириш сиёсатини тузиш, соғломлаштириш тадбирларида иштирок этиш. Шундай тажрибани Дания муниципал идоралари ҳам амалга оширмоқда, спорт ташкилотлари зарур жиҳозлар билан бепул таъминланмоқда ёки жиҳозлар ижарага олинишида енгилликлар киритилмоқда.

Германияда спорт ташкилотларига маъмурий харажатлар тўлови бўйича масалаларни ҳал этиш учун ўз маблағлари камлик қилганда, спорт анжомлари ва жиҳозларини сотиб олишда, ўқув-машқ ишларини олиб боришда молиявий кўмак берилади. Ундан ташқари, спорт иншоотлари қурилишига бўлгани каби меҳнат ресурсларига ҳам қуйидаги мақсадли субсидиялар ажратилиши мумкин: “Спорт иншоотларини қуриш ва таъмирлаш – Ер ва муниципалитетлар харажатларининг муҳим бир бўлими.

Бу мақсадларга эришиш учун миллиард марка сарф қилинади”. Маълумки, қурилиш ва жиҳозлаш ишлари ҳамда спорт иншоотлари учун жиҳозлар сотиб олиш муҳим инвестицияларни талаб қилади, шунинг учун Германия ва Франциянинг кундалик амалиётида клубни бошқаришда муниципал спорт жиҳозлариниуларни сақлаб туриш ва ижарада олиб туришнинг кўпхаражатлилигига қарамай, бепул тақдим этилмоқда.

Меҳнат ресурслари. Халқаро қонунчилик таъкидлайдики, ФКС соҳасида таълим бериш, кадрлар билан таъминлаш ва бошқарув тизими малакали персоналлар билан таъминланган бўлиши керак. Бунда барча персонал тегишли малака ва тайёргарликка, шунингдек, ихтисослигига мос келадиган даражани таъминлаш мақсадида ўз малакасини ошириб бориши керак. Ундан ташқари, илгари таълим олган ва улар орасидан танлаб олинган кўнгилли персоналлардан ҳам фойдаланиш мумкин.

Хорижий мамлакатларда Спорт тўғрисидаги қонунчилик ушбу тармоқдаги кадралар ресурси бўйича барча масалаларни, шунингдек, турли тоифадаги персоналларнинг иш ҳақларини тартибга солади. Бунда

муниципал спорт ходимлари – спорт ишлари бўйича директор, спорт ишлари бўйича муовин, спорт бўйича инструктор, аҳолининг махсус гуруҳлари учун иш ҳақи давлат бюджети ҳисобидан тўланадиган спорт бўйича инструкторларининг малакасини муниципал спорт қўмитаси белгилайди.

Францияда, шунингдек, мураббий персоналларини тайёрлаш стандартлари қаттиқ тартибга солиб турилади. Хусусан, махсус диплом – таълим бериш, физкультура ва спорт фаолиятини ташкил этиш, шунингдек, тақдирлашда ушбу фаолиятни бошқариш ҳамда ўқитувчи, мураббий, инструктор, тарбиячи ва шунга ўхшаш ходимларнинг ўз вазифаларини бажаришларига рухсат берувчи ҳужжат ҳисобланиши белгилаб берилган.

Финляндияда ЖМС соҳасида мутахассислар ва ўқитувчиларни тайёрлаш 11 та физкультура-спорт марказлари ва ўқув муассасаларида олиб борилади. Масалан, Виерумяки спорт ва жисмоний тарбия институти энг яхши спорт марказига эга, унинг фаолияти “ривожлантириш, ишлаб чиқариш, сотиш” бизнес-ғоясига асосланган. Марказ ривожланган инфратузилмага эга, марказда 11 нафар штат ходимлари мавжуд, йил давомида заруратга кўра яна 800 нафар штатдан ташқари ходим олиш имконига эга.

Спорт мураббийларини тайёрлаш таълим тизими 3-4 йил давом этади. Харажатларининг бир қисмини марказ Таълим вазирлиги ҳисобидан қоплайди. Харажатларини қоплай олмайдиган ташкилотларга давлат томонидан ажратиладиган маблағ атиги 10 %ни ташкил қилади. Даромаднинг 38 %и ишчилар маош пулига сарфланади.

Илмий-ахборот ресурслари. Сўнгги йиллар давомида ЖМС йўналишида илмий-ахборот ресурслари муҳим аҳамиятга эга бўлиб келмоқда. Муаллифлар фикрига кўра, келтирилган ресурсларни қонуний 2 турга ажратиш мумкин – соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш, мураббий ва спорт ходилари фаолиятида илмий-ахборот тизимларини жорий эттириш.

Финляндияда спорт ишлари билан шуғулланувчи ташкилотлар тўғридан-тўғри давлат томонидан молиялаштириш ҳуқуқига эгадирлар. Шундан 20 %дан кам ЖМС йўналишида мураббийларни тайёрлаш таълим вақти, илмий тадқиқот йўналишига киритилади. Бундан ташқари, давлат, спорт ва жисмоний тарбия соҳасида тадқиқот олиб бораётган бошқа ҳар қандай ташкилотларни ҳам қўллаб-қувватлайди. Франциянинг етакчи спорт телеканалларининг умумий маблағи 1.3 млрд. франкни ташкил қилади.

Германияда ҳар хил компания ва дастурлар, вазирликда оила, қариялар, аёл ва ёшлар масалалари бўйича “ҳаракат, ўйин ва спорт қариялар хизматида” шиори остида кўпгина ташкилотлар ва Германия спорт иттифоқи билан биргаликда лойиҳалар орқали оммавий спортни тарғиб қилиш муҳим ўрин эгаллайди.

Мусобақа тамойиллари асосида ишлаб чиқилган лойиҳанинг асосий мақсади бир қатор махсус ташаббуслар танлови ва уларнинг мукофотланиши, келгусида барча аҳоли учун мос келувчи спортнинг

ривожланишини рағбатлантиришга йўналтирилган лойиҳа, фаолиятнинг ҳар хил турлари ҳамда унинг барча имкониятларидан спорт билан шуғулланувчи катта ёшдаги ва бошқа турли ёшдаги гуруҳ кишиларининг фойдаланишидан иборат.

Хорижда оммавий спорт, биринчи ўринда, аҳолининг соғломлаштирилиши, ўз-ўзини бошқаришга эришиш, ўз фикрини баён этиш ва ривожланиш, шунингдек, ижтимоий бўлмаган ҳодисаларга қарши курашиш механизмидир. Шунинг учун ҳукумат аҳолини оммавий спорт билан шуғулланишини ўз олдига муҳим мақсад қилиб қўйиб, оммавий спорт ривожланиш масалаларига катта аҳамият беради.

Оммавий спорт ривожланиш жараёнининг асосий тавсифи куйидагилардан иборат: оммавий спортни қўллаб-қувватлашда ҳукуматнинг, шунингдек, ушбу соҳада фаолият юритаётган турли шаклдаги ташкилотларларининг ролини ошириш, оммавий спортда профилактика ва соғломлаштириш тадбирларидан фойдаланиш, ноижтимоий ҳодисаларнинг олдини олиш ва ёшларнинг ахлоқий, эстетик ва интеллектуал ривожланишида спортдан самарали фойдаланиш.

1-топшириқ мазмуни

“Оммавий спортни ташкил этиш ва уни бошқарувида хорижий тажрибаларни жорий этиш ва унинг натижаларини баҳолаш” ғоясини “SWOT – таҳлил” асосида таҳлил қилиш.

Эслатма: топшириқни бажаришда “SWOT – таҳлил” жадвалидан фойдаланинг ва қоидага амал қилинг.

Топшириқни бажаришга 15 дақиқа ажратилади.

“SWOT - таҳлил” жадвали

(Оммавий спортни ташкил этиш ва уни бошқарувидаги масалаларни таҳлил қилинг)

S	W
O	T

Қоидага кўра, SWOT – таҳлил муваффақиятни ташкиллаштиришига боғлиқ бўлмай, балки муҳокаманинг натижалари келгусидаги аниқ таклиф ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда ҳисобга олиниши мумкин. Бундаги кетма-кетликлар қуйидагича бўлиши керак:

	<i>Таҳлил таркиблари</i>	<i>Натижаларни амалга оширишнинг хусусиятлари</i>
S	Кучли томонлари (ташкиллаштиришнингички манбалари)	<ul style="list-style-type: none"> - барқарор ривожланишнинг асосий механизми бўлиб хизмат қилади; - янги лойиҳалар асоси ҳисобланади; - тўсиқларни енгиб ўтишининг йўли бўлиши

		мумкин.
W	Кучсиз томонлари (ташкिलाштиришнинг ички муаммолари) ¹	<ul style="list-style-type: none"> - ташкिलाштириш фаолияти айнан шуларни энгиб ўтишга йўналтирилган бўлиши лозим; - янги лойиҳалар учун энг муҳим мақсад ҳисобланади; - ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқишда албатта ҳисобга олиниши зарур
O	Имкониятлар (ташқаридан)	<ul style="list-style-type: none"> - молиялаштириш ва қўллаб-қувватлашнинг қўшимча кўрсаткичи ёки ташқи манба бўлиб хизмат қилади, - улар ташкिलाштиришнинг мақсади билан ёки қанчалик муросага келишиши билан қанчалик мос келишини ҳисобга олиш зарур бўлади; - янги лойиҳаларнинг асоси ёхуд ҳамкорликни излаш манбаси бўлиши мумкин.
T	Хавфлар (ташқаридан)	<ul style="list-style-type: none"> - Ҳар бир янги лойиҳада ҳисобга олиниши зарур; - уларни энгиб ўтиш ёки бетараф этиш йўллари ишлаб чиқилиши керак; - баъзида мантиққа мос келмайдиган “рақиблар” “иттифоқчиларга” айланиши бўлиши мумкин.

“SWOT – таҳлил” жадвалининг номи инглизча сўзларнинг бош ҳарфларидан тузилган:

Strengths – кучли томони, ташкिलाштиришнинг ички манбалари мавжудлиги назарда тутилади;

Weakness – кучсиз томони ёки ички муаммоларнинг мавжудлиги;

Opportunities – ташкिलाштиришдан ташқарида ривожланиш учун мавжуд, имкониятлар;

Threats – ташқи муҳитда ташкिलाштиришни муваффақиятига таъсир этувчи хавф-хатарлар.

	<i>Таҳлил таркиблари</i>	<i>Натижаларни амалга оширишнинг хусусиятлари (жадвални тўлдириш)</i>
S	Кучли томонлари (ташкिलाштиришнинг ички манбалари)	
W	Кучсиз томонлари (ташкिलाштиришнинг ички муаммолари) ¹	
O	Имкониятлар (ташқаридан)	
T	Хавфлар (ташқаридан)	

2-топшириқ мазмуни

1. Билимларни ўзлаштириш ва ўқув фаолияти йўллариغا даражали ёндашув асосида таълим мақсадларини белгилаш.

2. Уч даражали тестларни ишлаб чиқиш.

Эслатма: топшириқни бажаришда билимларни ўзлаштириш ва ўқув фаолияти йўллариغا даражали ёндашув асосида таълим мақсадларини бирдай қилиш ва уч даражали тестларни ишлаб чиқиш жадвалидаги маълумотдан фойдаланинг.

Ўзлаштириш даражаси	Мақсад	Натижа	Тест
1			
2			
3			
4			

Билимларни ўзлаштириш ва ўқув фаолияти йўллариغا даражали ёндашув асосида таълим мақсадларини бирдай қилиш

Таълим олувчилар томонидан БМК ўзлаштириш даражаси	Уларга эришишнинг мақсад ва натижалари шакллантирилиши. Ўқув фаолиятини баҳолаш мезонлари	Ушбу натижаларга эришиш бўйича таълим берувчи ва таълим олувчилар ҳаракатларининг тавсифи
I. Ўқувчиликка оид (таниш бўйича ҳаракатланиши)	<p>Таълим мақсади: ...тўғрисида тушунчаларни шакллантириш.</p> <p>Натижалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> •(маълум, таниш нарсани ўзгартиришсиз, умумий тахминларни) тушунтиради, айтади, санаб ўтади; •(ўз сўзларида) қайтариб беради; •ташқи белги ва хусусиятлари бўйича билади, танийди; •(сўзма-сўз) ёзади. <p>Баҳолаш мезони: ахборотни хатосиз қайта тиклайди.</p>	<p>Таълим берувчи: таълим олувчиларнинг билимларни ўзлаштиришлари бўйича фаолиятларини ташкиллаштирувчи, ахборот манбаи бўлади.</p> <p>Таълим олувчилар: ахборот - рецептив (қабул қилиш) фаолиятини амалга оширади: эшитади, кузатади, ўқув ахборотини эслаб қолади ва хатосиз</p>

<p>II. Тартиблиликка оид (алгоритм) (намуна, ўхшашлик бўйича ҳаракатланиш)</p>	<p>Таълим мақсади: ...тўғрисида билимларни шакллантириш, назарий билимни ўхшашлик бўйича қўллаш, ҳаракатларни тартиб бўйича бажариш малакаларини шакллантириш, (ривожлантириш, мустаҳкамлаш).</p> <p>Натижалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • асосий фикрни ажратади; • баҳо беради, яқун ясайди, исботлайди, таснифлайди; • тушунтиради, асослайди, умумлаштиради, ишончли далиллар келтиради, солиштиради ва таққослайди, хулосалар чиқаради; • мустақил вазифаларни ечади; • таниш шароитларда (намуна) тайёр кетма-кетлик бўйича ҳаракатларни бажаради: ўлчашларни ўтказади, синайди; текширади, (тизимларни, жиҳоз ва бошқаларни) ташхис қилади; ечади, йиғади; техник топшириқ, чизмаларни ўқийди; ишлаб чиқариш ишларини бажаради, (жиҳозларни) ишлатади ва бошқалар; • реферат тайёрлайди, тузади ва график, схема, жадвалларни ўқийди. <p>Баҳолаш мезонлари: ўқув фаолият йўлларини билади, бор билимларини ўзгартиради ва уларни таниш шароитларда қўллайдилар: намуна, ўхшашлик бўйича бажаради.</p>	<p>қайта тиклайди.</p> <p>Таълим берувчи: таълим олувчилар фаолиятини ташкиллаштиради.</p> <p>Таълим олувчилар: (намуна) кетма-кетлик бўйича репродуктив (қайта тиклаш) фаолиятини амалга оширади: билимларни онгли ўзлаштиради, уларни мустаҳкам эслаб қолади ва қўллайди: ўхшаш ҳолатда ҳаракатларни асос билан намунали ўрганганликлари бўйича таълим берувчи раҳбарлиги остида бажарадилар.</p>
<p>III. Ижодий фикрловчиликка оид (эвристик) (ҳаракатларни танлаш)</p>	<p>Таълим мақсади: шахсий фаолият тартибини ташкил этиш ва шу бўйича мустақил ижодий изланишни олиб бориш ва билимларни излаб топиш, уларни янги ҳолатларда қўллаш малака ва кўникмаларини</p>	<p>Таълим берувчи: таълим олувчилар фаолиятини йўналтиради.</p>

	<p>шакллантириш</p> <p>Натижалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • шахсий фаолиятини режалаштиради ва ташкиллаштиради; • керакли ахборотни топади, танлайди, қўллайди ва янгидан ҳосил қилади; • ясайди, мураккаблаштиради, соддалаштиради; синайди; • билим ва малакаларни янги ҳолатларда таниш ва ностандарт топшириқларни, муаммоли ҳолатларни ечиш учун қўллайди; • (жиҳоз ва бошқаларни) ишлатиш бўйича тайёрлов қўлланмасини ўқийди ва шарҳлайди, тушунтириш олиб боради. Чизма ва жадвалларни; (компьютер ва бошқаларни) тизимдаги тўлиқсиз ташкил этувчиларни тўлдиради ва алмаштиради; • носозликларни мантиқан изланишини ўтказди, керак бўлса таъмирлайди, тиклайди, алмаштиради, созлайди, яъни модификациялайди (турланиши, кўриниши, шаклланиши, ўзгариши). <p><i>Баҳолаш мезони:</i> янги ҳолатда фаолият юритиш қобилиятини кўрсатади, янгидан ҳосил бўлган билимлари асосида ҳаракатларни бажаради, шахсий фаолиятини мустақил тузади</p>	<p><i>Таълим олувчилар:</i></p> <p>ижодий фикрловчилик турдаги натижавий ижодий фаолиятни амалга оширади: мустақил тузилган тартиб бўйича мустақил изланиш ва билимларни излаб топишни олиб боради, ўзлаштирилган билимларни излаб топишни олиб боради, ўзлаштирилган билимларни янгидан ҳосил қилади ва уларни янги ҳолатда қўллайди</p>
<p>IV. Ижодкорликка оид (ҳаракатларни излаш)</p>	<p>Таълим мақсади: муаммони мустақил ажратиш ва ечиш қобилияти, тадқиқотчилик ва изланувчанлик фаолиятига тайёргарлик, нотаниш ҳолатларда ҳаракат қилиш қобилиятини шакллантириш (ривожлантириш)</p> <p>Натижалар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • муаммони мустақил ажратади 	<p><i>Таълим берувчи:</i></p> <p>таълим олувчиларга маслаҳат беради</p> <p><i>Таълим олувчилар:</i></p> <p>тадқиқотчилик турдаги маҳсулдор фаолиятни амалга</p>

	<p>ва уни ҳал этиш йўлини топади;</p> <ul style="list-style-type: none"> • тадқиқот объекти ва предметини топади, тадқиқот фарази ва вазифаларини илгари суради, тажриба ўтказиш режасини тузади, тажриба ўтказади, тажриба натижалари асосида фаразни текширади, тажрибадан олинганларни қўллаш чегарасини аниқлайди <p><i>Баҳолаш мезони:</i> тадқиқотчилик турдаги мақсадлар фаолиятини амалга оширади, тизимли ёндошиш йўллариغا эга, таҳлил қилиш малака ва кўникмаларни намойиш этади</p>	оширади
--	--	---------

Назорат саволлари:

1. Оммавий спортни ташкил этиш ва уни бошқарувида ижтимоий-иқтисодий муаммолар нимадан иборат?
2. Оммавий спорт ривожда қайси хорижий тажрибалардан фойдаланиш мумкин?
3. Оммавий спорт ривожда-молиявий, моддий, меҳнат ва илмий-ахборот ресурслар билан таъминланганликни қайси омилларга қараб баҳолаш мумкин?
4. Ўзбекистонда оммавий спортни ташкил этиш ва уни бошқариш тизимини қандай баҳолайсиз?

Тавсия этиладиган адабиётлар:

1. Riess S. The American sporting experience: a historical anthology of sport in America. N.Y.: Leisure Press, 2014.
2. Sugden D., Talbot M. Physical Education for Children with Special Needs in Mainstream Education. Leeds Metropolitan University & University of Leeds, on behalf of Sports Council, 2011.
3. “Qualitative research for physical culture” Publisher: Palgrave, Macmillan, 2011. Authors: Pirkko Makvulla, Michael Silk. ISBN 978-0-230-30563-2

4. “Quality physical education” Unesco 2015 Published by the UN educational scientific and cultural organization. Ms Nansy Mclenan and Mc Jannine Thompson.

5. “Sports law and policy in the European Union”. Richard Parrish. Copyright 2013.

6. “Essentials of sports law” Fourth Edition. Clenn M.Wong. Copyright 2010 by ABC-CLIO.

7.Principles and Practice of. SPORT MANAGEMENT Lisa P. Masteralexis., Carol A. Barr., Mary A. Hums.

8. Michael A. Leeds, Peter von Allmen The Economics of Sports. USA. 2015.

V. БИТИРУВ ИШЛАРИ МАВЗУЛАРИ

Мавзулари

1. Жисмоний тарбия дарсларида илғор инновацион технологияларни жорий этиш асосида таълимни замонавийлаштириш асослари.
2. Германия тажрибаси асосида спорт таълими сифатининг замонавий усулларини Ўзбекистонга жорий этиш истиқболлари.
3. Чет эл мамлакатларида жисмоний тарбия ва спортни бошқариш тизими ва унинг умумлашган модели.
4. Ривожланган мамлакатларда жисмоний тарбия ва спорт ишларини ташкил қилишнинг инновацион усуллари.
5. Хорижий мамлакатларда жисмоний тарбия ва спортни бошқаришнинг назарий ва амалий тажрибаларини ўрганиш.
6. Спорт таълими сифатини оширишда АҚШ ва Европа давлатлари тажрибаси ҳамда ундан Ўзбекистонда фойдаланиш имкониятлари.
7. Америка модели бўйича командага ўйинчиларни саралаш тартиби ва ундан фойдаланиш йўналишлари.
8. Профессional спортни ташкил этиш ва бошқаришда илғор хорижий тажрибалар фойдаланиш.
9. Хорижий давлатларда спорт таълими тизимини ўқитишда инновацион технологиялардан фойдаланиш.
10. Профессional спортни ташкил этишда ва бошқаришда илғор хорижий тажрибалар фойдаланиш ва уни амалиётга тадбиқ этиш усуллари
11. Ўзбекистонда Япония ва Хитой таълим тизимининг таълим методларидан фойдаланиш йўллари.
12. Оммавий спортни ташкил этиш ва уни бошқарувида хорижий тажрибаларни жорий этиш ва унинг натижаларини баҳолаш.
13. Оммавий спортдаги ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ечишда асосий тамойилларини ўрганиш.
14. Спортчиларни техник тайёргарлигини оширишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш самарадорлиги (спорт турлари мисолида).
15. Спортчиларнинг тактик тайёргарлигини такомиллаштиришда педагогик технологиялардан фойдаланиш самарадорлиги (спорт турлари мисолида).
16. Ўзбекистон мустақиллиги даврида жисмоний тарбия ва спорт тарақиётининг тарихий хусусиятлари.

VI. КЕЙСЛАР БАНКИ

1-Кейс

Халқаро спорт мусобақаларини ўтказиш белгилаб олинди. Хорижий давлатлар таълим тизимидаги харажатларни молиялаштириш масалалари муассаса раҳбари томонидан молиялаштириш келишиб олинди. Бунга Хитой, Япония ва Корей Спорт Федерацияси раҳбарлари келишиб олишди. Бироқ Осиёдаги бошқа давлатлар буни молиялаштириш имконияти йўқлигини билдирди.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

- Ушбу кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(кичик гуруҳларда ва индивидуал).
- Спорт Федерациялари раҳбарлари томонидан спорт ўйинларини ташкил этиш учун бажариладиган вазифалар кетма-кетлигини ишлаб чиқинг(индивидуал ва жуфтликларда).
- Спорт ўйинларини молиялаштириш масалаларидаги камчиликларни аниқлаш учун бажариладиган ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш)

2-Кейс

Шартнома асосида Спорт клуби раҳбари спортчиларни командага Япониянинг саралаш услуги асосида танлади. Бироқ ўтказилган ички дастлабки мусобақада айрим ўйинчилар кутилган натижани бермади. Шартнома бир йилга имзоланган. Клуб раҳбари шартнома кўра қандай чора кўриши лозим ва у қандай хатога йўл қўйди.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(индивидуал ва кичик гуруҳда).
- Шартномада кўрсатилган талабларни бажаришга тўсқинлик қилган омилларни аниқланг (индивидуал).
- Шартнома тузилган спортчилар билан ўтказилган мусобақаларда яхши натижаларга эришиш учун бажариладиган вазифалар кетма-кетлигини ишлаб чиқинг ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш)

3-Кейс

Ҳиндистонда крикет спорт клубининг молиявий ҳолати ва унинг ҳомийлари томонидан ажратилган маблағлар йил бошида етарли даражада эди. Спорт клуби раҳбарининг молиявий ҳаражатларни нотўғри режалаштириши оқибатида йил ўртасига келиб спорт клубининг молиявий ҳолати ёмонлаша бошлади. Натижада клуб ўйинчилари клубни тарк эта бошлади. Спорт клуби молиявий ҳаражатларни режалаштириш ва ишларни ташкил этиш ва ўйинларни ўтказишда қандай хатоликга йўл қўйилди.

Кейсни бажариш босқчилари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(индивидуал).
- Спорт клубининг молиявий режалаштириш ишларини тўғри ташкил этиш учун бажариладиган вазифалар кетма-кетлигини ишлаб чиқинг(индивидуал ва жуфтликларда).
- Ҳиндистон ўз тажрибасидан келиб чиқиб ўз ҳаражатларини самарали режалаштириш ишларини тўғри ташкил этиш учун бажариладиган ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш)

5-Кейс.

Мураббий спортчиларни командага Американинг саралаш услуги асосида танлади. Мусобақа даврига келиб спортчилар кутилган натижани бермади. Мураббий қандай хатога йўл қўйди.

Кейсни бажариш босқчилари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(индивидуал ва кичик гуруҳда).
- Спортчиларни мусобақаларда яхши натижаларга кўрсатиш учун бажариладиган вазифалар кетма-кетлигини ишлаб чиқинг(индивидуал).
- Мураббий томонидан ўтказиладиган саралаш ишлари тўғри ташкил этиш учун бажариладиган ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш)

6-Кейс.

Мураббий спорт машғулотларини Хитой тажрибаси асосида олиб борди. Кўп йиллик тайёргарлик даврига келиб спортчилар организмида салбий ўзгаришлар пайдо бўлди. Натижада спортчилар спортни тарк эта бошлади. Спорт машғулотларини ташкил этиш ва ўтказишда қандай хатоликга йўл қўйилди.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(индивидуал).
- Спортчилар машғулотларини тўғри ташкил этиш учун бажариладиган вазифалар кетма-кетлигини ишлаб чиқинг(индивидуал ва жуфтликларда).
- Мураббий Хитой тажрибасидан самарали фойдаланиш ишларини тўғри ташкил этиш учун бажариладиган ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш)

7-Кейс.

Спорт таълим муассасаси раҳбари томонидан мураббийга машғулотларни Германия тажрибаси асосида олиб бориш кўрсатмаси берилди. Мураббий ўзи танлаган ва тажрибасидан ўтказган услуб асосида машғулотларни ташкил эта олишини маълум қилди. Мураббий томонидан Германия тажрибаси қўлланилмади.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(кичик гуруҳларда ва индивидуал).
- Раҳбар томонидан тўғри бериладиган спортчилар машғулотларини тўғри ташкил этиш учун бажариладиган вазифалар кетма-кетлигини ишлаб чиқинг(индивидуал ва жуфтликларда).
- Спорт машғулотларини Германия тажрибаси асосида ташкил этиш этиш учун бажариладиган ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш).

VII. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
Спорт	(фр. <i>desporter</i> - "ўйнамоқ", "маза қилмоқ" қатнашувчиларнинг жисмоний ва ёки ақлий қобилиятларини солиштиришга ва ёки завқланишга мўлжалланган, тайинли қоидаларга эга <u>фаолият</u> туридир.	(fr. <i>Desporter</i> "play", "pleasure" upon their physical or mental abilities and to compare and / or regulations designed to enjoy certain activities.
Инновация	(ингл. "innovation" – янгилик киритиш, ихтиро) ўқитувчида янги ғоя, меъёр, қоидаларни яратиш, ўзгалар томонидан яратилган илғор ғояларни қабул қилишга оид сифат, малакаларни шакллантириш имкониятини беради.	add news, invention) of teachers in the new ideas, Norms, rules, creating itself, created advanced ideas regarding the received quality, allows the formation of abilities and skills
Таълимнинг самарадорлиги	Гуруҳда индивидуал ўқитишли аудитория машғулоти ва талабанинг муствақил ишларини уйғунлаштириш орқали таъминланади. Аудитория ўқув вақтининг 70% гача қисмини индивидуал ўқитишга, шунингдек умумий ўқув вақтининг 70%гача қисмини муствақил ишга ажратилиши ўқув фанларининг талабалар томонидан ўз қобилиятлари даражасида ўзлаштиришга имкон яратади. Ушбу билан таълимнинг самарадорлиги таъминланади.	Is provided through the harmonization of independent works of student and individually teaching of auditory lessons in the group. Auditory training takes up to 70% of individual training, as well as up to 70% of the total teaching time allocation of part of the independent academic science students the opportunity to develop their skills at the appropriate level. The effectiveness of the education is provided by that.
Қизиқтириш тамойили	Бу тамойилнинг моҳияти таълим оловчининг билим олиш фаолиятини рағбатлантиришдан иборат бўлади. Модулнинг ўқув материалига қизиқишни уйғотиш, билим олишга рағбатлантириш, машғулотлар пайтида фаол иштирок этиш, ижодий фикрлашга даъват этиш модулнинг тарихий ва муаммоли элементларининг вазифалари ҳисобланади.	The essence of this principle is the principle of an interest in learning will stimulate the activity of the recipient's knowledge. Most materials intriguing, stimulating knowledge, active participation during the training, and to encourage creative thinking module historical elements and problematic tasks.
Модулли ўқитиш	ўқув дастурларини тўла қискартирилган ва чуқурлаштирилган табақалаш орқали босқичма-босқич ўқитиш имконияти яратилади. Яъни ўқитишни индивидуаллаштириш	Systematic quantum theory of the method is the principle of didactic units based on the generalized theories requirements.

	<p>мумкин бўлади. Ўқитишнинг истиқболли тизимларидан бири ҳисобланади, чунки у таълим олувчиларнинг билим имкониятларини ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш тизимига энг яхши мослашгандир.</p>	<p>Activity principle: This principle is in line with the content of the professional activities of the formation. According to this principle or approach to science modules can be created on the basis of a systematic approach.</p>
<p>Таълимнинг индивидуаллаштируви</p>	<p>Ҳар бир талабанинг индивидуал режа ва таълим дастурларига эга эканлигини ифода этади. Талаба танлови асосидаги фанлар 70%ни, мажбурий фанлар эса 30% дан ошмайди. Талабанинг мустақил иш ҳажми 70%ни, аудиториядаги иши эса 30%ни ташкил этади. Ушбу кўрсаткичлар индивидуал таълимни ташкил қилишга асос бўлиб хизмат қилади.</p>	<p>It means that each student has individual education plan and education programs with that organization. 70% of the student`s selection based on science, do not exceed 30% of the compulsory subjects. The size of the independent work of the student is 70%, and the audience is 30%. These indicators serve as a basis for individual education.</p>
<p>Стратегия</p>	<p>(стратегия) юнонча сўздан олинган бўлиб, ҳарбий соҳада, сиёсий партияларда энг самарали йўл, усул ёки воситани танлаб, ғалаба сари олиб бориш маъносини ифодалайди.</p>	<p>(from <u>Greek</u> στρατηγία <i>stratēgia</i> , "art of troop leader; office of general, command, generalship"^[1]) is a high level <u>plan</u> to achieve one or more goals under conditions of uncertainty.</p>
<p>Дидактика</p>	<p>(от греч. <i>didaktikos</i> – ўқитаман, ўргатаман) – таълим жараёни, мазмуни, қонуният ва тамойиллари, шакл, метод ва воситаларини илмий асослаб берувчи педагогик таълим назарияси, педагогиканинг алоҳида соҳаси.</p>	<p>i teach teachers I) – the process of education, content, and qonuniyat principles, forms, methods and teaching means of numerous Scientific fundamentals of the theory of education, pedagogy, specific area.</p>
<p>Таълимнинг инсонпарварлашуви</p>	<p>Шахснинг турли таълим хизматларига бўлган эҳтиёжини қондириши ва таълим жараёнида инсон қобиятининг очилишини аниқлатади. ECTS таълимни давом эттириш учун олий таълим муассасасини, ўқув фанларини ва ўқитувчиларни танлаш имкониятини беради.</p>	<p>Is a variety of educational services to meet the needs of the person in the educational process of opening of the human abilities. ESTS gives the opportunity for the teachers to choose higher education institutions, academic disciplines to continue education.</p>

VII. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Berry R., Gould W., Standohar P. Labor relations in professional sports. Dover. Mass. Auburn House Pull. Co, 2012.
2. Riess S. The American sporting experience: a historical anthology of sport in America. N.Y.: Leisure Press, 2014.
3. Sugden D., Talbot M. Physical Education for Children with Special Needs in Mainstream Education. Leeds Metropolitan University & University of Leeds, on behalf of Sports Council, 2011.
4. “Qualitative research for physical culture” Publisher: Palgrave, Macmillan, 2011. Authors: Pirkko Makvulla, Michael Silk. ISBN 978-0-230-30563-2
5. “Quality physical education” Unesco 2015 Published by the UN educational scientific and cultural organization. Ms Nansy Mclenan and Mc Jannine Thompson.
6. “Sports law and policy in the European Union”. Richard Parrish. Copyright 2013.
7. “Essentials of sports law” Fourth Edition. Clenn M.Wong. Copyright 2010 by ABC-CLIO.
8. Principles and Practice of. SPORT MANAGEMENT Lisa P. Masteralexis., Carol A. Barr., Mary A. Hums.
9. Michael A. Leeds, Peter von Allmen The Economics of Sports. USA. 2015.
10. Ахлиддинов и др. “Управление образованием в Узбекистане: проблемы, поиск, решения”. Т. “Ес-ТАСИС”. 2010г.
11. Алексеев С.В. Международное спортивное право. С. 487—497.
12. Кузьмичева Е.В. Зарубежный опыт формирования сооружений для физкультурно-оздоровительных и массовых спортивных занятий населения // Теория и практика физической культуры. — 2011. — №3.
13. Соколов А.С. Роль и участие местных органов власти Германии и Франции в развитии физического воспитания и спорта. //Теория и практика физической культуры. 2012. №4. С. 45-49.

14. Пресняков М.В. Принцип свободы труда в профессиональном спорте
// Трудовое право. 2015. № 8;

Интернет ресурслар:

1. <http://www.uzreport.com>
2. <http://www.content.sport.ru>
3. <http://www.press-service.uz>
4. www.nmc.org
5. www.mit.edu
6. www.edx.org